

TARTALOM

MOLNÁR-TAMUS VIKTÓRIA GABRIELLA: Conductor Imre Csenki's Years in Debrecen in the Era of Community Culture (1944–1948)	3
BALÁZS GÉZA: “Soulful” Grammar	13
H. TÓTH ISTVÁN: László-énekünkről és az irodalmi nevelésről	25
PÁPAI-SZÁSZ ERIKA: Borral kapcsolatos frazémák a szilágypéri nyelvhasználatban	41
PÁL IMOLA: A kiskolcsi református temető szemiotikai vizsgálata	47
ZIMA (TANKÓ) ANNA: Jelek a csecsemőn és jelentésük a népi kultúrában	55
NAGY ANITA-ANDREA: Hagyományos és modern madárijesztők. A madárijesztő szemiotikája	59
BALÁZS EMŐKE: Bőrbe varrt jelentéshordozók	65
VERÓK ATTILA: „Illendő dolog az, sőt szükség, hogy a'ki az idegen országokat akarja meg látni, elsöben tudja a' maga Hazáját.” Bod Péter, a magyarországi kartográfia 18. századi erdélyi előfutára	81
CZEGLÉDI LÁSZLÓ: Tisza Kálmán – család, politika és a „generális” Gondolatok Kozári Monika: Tisza Kálmán c. monográfiájához	87
HAMZÓK JUDIT: Tudomány és oktatás az egri Líceumban	97
N. CSÁSZI ILDIKÓ: Vitéz János – Janus Pannonius 550	105

Conductor Imre Csenki's Years in Debrecen in the Era of Community Culture (1944–1948)*

MOLNÁR-TAMUS VIKTÓRIA GABRIELLA

Debreceni Református Hittudományi Egyetem

tamusviki.oktatas@gmail.com

Csenki Imre olyan kitartóan alkotott a kórusmozgalomban, hogy szakmai tevékenységét egész életében népszerűség kísérte. Neve, együttese és szerzeményei szorosan összefonódtak először Debrecen, majd Budapest zenei életével. A tanítás mellett Debrecenben eltöltött éve alatt a Református Kollégium Kórusát, a Csokonai Énekkart, az Egyetemi Kórust és a MÁV Filharmonikusokat vezényelte. A város iránti vonzalma élete végéig megmaradt. 1948-ban még Debrecen és Budapest között ingázott, de a hatalmas és váratlan változások, a tanítóképzők szocializációja és az akkori bizonytalan társadalmi-gazdasági helyzet miatt 1950-ben az Állami Népi Együttes kórusának élére távozott.

Kulcsszavak: *Magyarország, a szabadművelődés korszaka, Csenki Imre, zenei élet*

The era of community culture

The era of community culture between 1945 and 1948 was primarily the manifestation of extracurricular cultural activity—independent of schools and education—in the relatively democratic period of Hungary's post-1944 political public life, which resulted in great cultural richness and the possibility to choose from a wide range of activities. In terms of content, this expanded to the whole culture. It proclaimed a progressive historical approach, knowledge of Hungarian ethnology, and awareness of the developments of Hungarian literature and arts. From the perspective of cultural activities initiated by individuals, and not the state, community culture had several components. First of all, it presupposes an active process of self-cultivation of individuals in all communities. Secondly, it requires studying, satisfying, and improving the cultural needs of various social strata, principally that of the peasantry and the working class through bottom-to-top initiatives. It relied on the self-determination and autonomous nature of democratic communities such as scholarly and cultural associations, civilizational circles, in other words, on the self-determination of the civil society (Durkó, 1997, p. 182).

* I would like to thank Ms Elvira Viktória Tamus for her help in the translation of this article.

Sándor Karácsony was the principal founding father of the community culture movement and a valuable figure in creating the theoretical background of this movement. His cultural service made it possible that the peoples of the Danube basin to learn about each other's cultural output and be able to form a bond. The institutional frames of Karácsony's ideas were created in the middle of the Second World War. The Master was appointed full professor at the Faculty of Pedagogy of the University of Debrecen in 1942. He founded the Institute of Social Psychology, but the thought of a national culture did not belong to the progressive ideas of the era. It led to a productive intellectual period in which the Hungarian learned people aspired to make Hungarian traditional culture part of the so-called official public culture. The audience were inspired by the works of the poet Endre Ady, and of the composers Béla Bartók and Zoltán Kodály (Pozsgai, 2001, p. 7, p. 12; Harangozó, 2001). The majority of the Hungarian youth regarded Karácsony their master, around whom an intellectual circle was taking form. The group of the so-called "Alexandrists" was adjourned for political reasons. However, the intellectual movement, started by the Master and his loyal students, was put down. It was followed by several decades of neglect. Karácsony was rehabilitated only after the fall of the socialist regime, and his oeuvre returned to the core of Hungarian pedagogical public life at that time.

The Hungarian-Romanian Society, established by Karácsony, and its journal titled *Keleti Kapu* [Eastern Gate] were founded in Debrecen – its first issue was edited by Gábor Lükő and published in November 1946. They published two issues altogether. The president of the society was Sándor Karácsony, and members of its leadership belonged to the circle of his students. Their goal was to strengthen Hungarian-Romanian relations, particularly in Debrecen and the Transtisza. For this reason, they organized Hungarian-Romanian events. The society is known to have operated until 1949, but there is no data until precisely when— we only know that their activity ceased with the elimination of "Karácsonyism" (Bakó, 1997, p. 199).

The cultural activity based on free initiative became the first experimental implementation of cultural democracy not only in Debrecen but also in Hungary. Between 1944 and 1948, there were at least 37 amateur art-loving groups: 11 artistic groups, 8 reading groups, 6 political-social, and 6 scholarly groups. The other significant area of free-initiative-based cultural activity was the activities that promoted the creation and reception of the art, expanded to all branches. Fine arts culture was spread by the organization of four or five exhibitions per year. The Ferenc Medgyessy Fine Arts Society and Studio, which is one of the most important free schools of amateur fine artists in Debrecen even today, rose to a national standard (Durkó, 1997, p. 185). The majority of the city's official artists learned the basics of drawing and paint-

ing in this studio. In the choir movement, Imre Csenki's college choir set the standards for choirs on a national level.

Short biography

The oeuvre of the conductor Imre Csenki (1912-1988) won the recognition and appreciation of both music critics and the audience. All his professional activities enjoyed great popularity in his entire life. His name, his choirs, as well as the music pieces he composed, were closely intertwined first with the music life of Debrecen and then with Budapest.

In the interwar period, Hungary's public mood was characterized by a longing for "historical Hungary" and "the happy old times." The Christian denominations' influence in public life was increasing. The new types of mass culture, cinema, and sport were attracting more and more fans. In music, developments in society led to a feeling of estrangement between the artist and his audience. The way Debussy, Strauss, Ravel, and Honegger connected with their listeners no longer worked. At the concerts of Bartók, Kodály, Prokofiev, Shostakovich, Enescu, and Britten a new kind of dynamic between the composer and audience showed. This new kind of music found a new audience, and thus, sooner or later, the composer and audience found their ways back to each other again. Activities that focused on educating the audience, music criticism, and public musicology significantly contributed to this process (Szabolcsi, 1964, pp. 76-79).

In such a national and international context, Imre Csenki learned the love of music from his father. The latter was highly respected, and he had a key role in the cultural life of Püspökladány. Csenki's father conducted a choir and ran three acting groups, organized an orchestra, and took violin and piano teaching, too. The young Csenki received his first piano lessons from his father, who made his son enroll in a piano course at the music school in Debrecen at the age of 7. At 14, Imre Csenki became a student at the Teachers Training College, where his roommate was Zoltán Tar (1913-1992), who later became a celebrated painter and art teacher in Debrecen. Initially, Csenki wanted to be a pianist, and he even went to Béla Bartók for an audition. However, when he entered the Academy of Music, his teacher became someone else, so he lost interest. Instead, he became a music teacher and conductor, later composer. He accomplished outstanding results at the national and even international level with his choirs.

Csenki was rehabilitated for the unfair political treatment of the 1950s. He received the title college professor, which he held until the end of his long life, he also received the Kossuth Prize and the Excellent Artist recognition. He died as the holder of the Commander's Cross of the Order of Merit of the

Republic of Hungary (Gajdics 1992, pp. 17-19; Ittész, 2004, pp. 21-23). A memorial book about his oeuvre was edited in Kecskemét, in his home town Püspökladány, a statue was erected, and his music pieces are continuously sung by choirs and performed in theatres. In addition to conducting and teaching music, an important part of Csenki's life was research on folk music, which mainly concerned Gypsy folk music. With his brother, Sándor Csenki, he collected more than 1000 Gypsy folk songs between 1938 and 1944— first at their place of birth in Püspökladány, later in the whole country (*Két fiatal debreceni tudós*, 1942, p. 6). They followed the footsteps of Bartók and Kodály, who had stopped the research because of not knowing the Gypsy language. The two brothers visited Gypsy settlements with a phonograph to jot down the Gypsy songs and ballads. Sándor noted down the texts, while Imre wrote the melodies. Following Sándor's death in 1945, Imre continued the collection. The brothers were supported by Kodály, and the compiled songs were published as well. With the newly discovered melodies, they contributed to the significant enrichment of Hungarian folk music (Csenki, 1952, pp. 38-39). Their 22 booklets of folk songs and folk tales represented a pioneering work. With his expertise in collecting Hungarian folk songs, Imre started to gather Gypsy folk songs at a scholarly level. The Csenki brothers' publications became the seminal source works in the research on Gypsies (Gajdics, 1992, p. 24).

His years in Debrecen

Debrecen's musical public life and audience started to shape markedly at the beginning of the twentieth century. The new modern endeavors were adapted more easily and readily by musicians than the literary community. Thus, art music reached more people than previously, and the audience was diversified (Straky, 1997, p. 242).

From 1940, Imre Csenki was a music teacher at the Debrecen Reformed College and a lecturer in music at the university. At this time, he was conducting a choir and an orchestra as well. In the same year, he also organized the University of Debrecen Choir, which was a mixed choir and was led by him for five years. Thanks to the success and the experience that he gained with the university choir, he established the modern College Choir in the form of a mixed choir, which reached beyond the great traditions of the Reformed College, but at the same time, it represented a tradition creating musical direction. The choir gained the acknowledgment of the audience. The choir members started to work enthusiastically in order to establish a musical assembly that was able to perform even the most ambitious pieces. Thanks to their enthusiasm and Csenki's aptitude, expertise, and training, they became a renowned choir both nationally and internationally. They introduced themselves at the concert se-

ries of the Ady Society, on March 6, 1947. Later they proved their training in front of the audience in the neighboring towns. These concerts in the countryside aimed to introduce the works of Zoltán Kodály and Béla Bartók, beside the promotion of choir singing. There were performances in the capital city as well, at the Academy of Music and the Hungarian Radio. This way, they proved to be outstanding among the countryside choirs.

In 1948, the College Choir was unified with the Choir of Debrecen Workers, also led by Csenki, under the informal name of Csenki Choir. In the same year, they went to Switzerland, where they produced a record of the entire repertoire of the choir in the Radio of Lausanne.

The choir provided an invaluable service for the case of the Hungarian culture. Its concerts enjoyed great success everywhere. The Swiss journals wrote about them in long articles, highlighting the choir's discipline, which led to their success. Csenki's skills were praised separately. A Hungarian choir performed a Hungarian composer's piece in Hungarian in the church which is perhaps the holiest in the Reformed world.

The entire activity and travels of the choir were very orderly. Besides the head of the choir, the director, István Osváth also contributed to the success. The 'Csenkists' were in full glory.

Another challenge was the International Workers' Choir competition in Budapest, where they got the First Prize out of 16 choirs, overtaking this way the Liszt Ferenc Choir of the capital city. This achievement proved that they deserved the praise not only nationally but internationally as well. They won the First Prize in the mixed choir competition and the honorarium of the National Association of the Choirs of Hungarian Workers.

In 1948-1949, a season ticket series of three concerts was organized for the local audience in the ballroom of the County Hall and the Aranybika Hotel, where the choir presented the most beautiful pieces of its repertoire. At the first one, Béla Bartók's *Four Hungarian folk songs* was performed for the first time in Debrecen in front of a great audience (premiere) (Gajdics, 1992, p. 93).

The town of Debrecen highly appreciated and valued the local choir that acquired a national reputation and their conductor, who conducted the MÁV Philharmonic Band as well in 1949 (Straky, 1997, p. 24).

Conclusion

Imre Csenki's activity in Debrecen after the Second World War, besides teaching, included leading the College Choir, the Csokonai Choir, the University Choir, and the MÁV Philharmonic Band. He remained close to the town until the end of his life, and his big plans in progress made him stay there for a long time. In 1948, he was still commuting between Debrecen and Budapest

since he led the Dance and Choir Art College of the National Association of the Folk Colleges until it ceased its activity. In addition, the Budapest MÁV Symphonic Band and the Debrecen College Choir performed Bartók's *Cantata Profana* together, which was the first presentation of the piece in the countryside. The members of the choir were young people aged 16-22 and trained in music as all of them could read the music sheets. The male singers came from the college, and the female singers were from the Dóczy Institute. At the concert organized in the ballroom of the Aranybika Hotel, the program was Bartók's *Concerto* and Kodály's *Psalmus*. The last great event of the College (Csenki) Choir in Debrecen was the performance of Kodály's *The Spinning Room*. It happened when the Great Forest Open-Air Stage started to be built, and the choir sang the piece at its opening. This was the first open-air performance of the piece, which was attended by Zoltán Kodály and his wife too. The conductor was Csenki.

On the one hand, the concerts and performances carried out by Csenki aimed to improve the audience's taste and satisfy its need for art. On the other hand, as a consequence, they aimed to educate individuals in music, through the repertoire and performances of the choir (Ittész, 2004, p. 23). The success achieved with the choir brought Imre Csenki unbreakable and strong human, artistic and social ties. However, the big and unexpected transformation—the nationalization of the teachers training colleges—and the insecure situation made him get closer to moving to the capital city, so Csenki left for Budapest in 1950 to become the leader of the State Folk Ensemble.

The presentation of his artistic activities in Debrecen could continue with several successful, epoch-making music events. However, resentating his life from 1950 is beyond the scope of this paper. Apart from such outstanding examples, some negative tendencies appeared as well in the era of community culture. To name a few, we mention unrealistic planning that did not take into consideration the real financial conditions, the neglect to support professional art and build it into the system general education, the overemphasis of the needs of the village, the peasantry, and the non-urban areas. Meanwhile, the higher demands of the urban strata were ignored. After 1948, the year of change, the era of the socialist folk civilization (1948-1956) launched an attack against the leading figures and accomplished results of community culture (Durkó, 1997, p. 185). This attack reached Imre Csenki as well, but after several decades of neglect, he was rehabilitated for the unfair political treatment of the 1950s. His oeuvre and his service in Hungarian cultural life are shining as a fixed star on the sky of the country's music art.

References

- A debreceni kollégium. [The Debrecen College]. (1941): In: *Énekszó*, 9(5), p. 3.
- A debreceni tudományegyetem tanrendjei 1914-1949 [The curricula of the University of Debrecen 1914-1949].
- A Kollégiumi Kórus hangversenye. [The College Choir's concert]. (1947). In: *Néplap*, 4(59), p. 2.
- Bakó, E. (1997). Debrecen irodalmi élete [The literary life of Debrecen]. In Veress Géza (Ed.), *Debrecen története 5. Tanulmányok Debrecen 1944 utáni történetéből. [A history of Debrecen 5. Studies on the post-1944 history of Debrecen]*. (pp. 189-216). Debrecen: Csokonai Kiadó.
- Bartók-Kodály hangverseny. [Bartók-Kodály concert]. (1946). In: *Néplap*, 3(140), p. 3.
- Csenki, I. (1952). Kodály Zoltán és a Kállai kettős. *Építünk*. [Zoltán Kodály and the Grand Duo Concertant (Kállai kettős)] In: *Építünk*, 3(4) (1952), (pp. 38-39).
- Durkó, M. (1997). A közművelődés fő vonala Debrecenben 1944-től 1956-ig. [The main branch of public civilisation in Debrecen 1944-1956] In: Veress Géza (Ed.), *Debrecen története 5. Tanulmányok Debrecen 1944 utáni történetéből. [A history of Debrecen 5. Studies on the post-1944 history of Debrecen.]* pp. 181-188. Debrecen: Csokonai Kiadó.
- Gajdics, S. (1992). „Örömet intó két kéz” Csenki Imre. [*Two hands weaving joy' Imre Csenki*]. Debrecen: Debreceni Református Kollégium Baráti Köre.
- Harangozó, I. (2001). Elment a tűzcsiholó [The fire striker is gone]. Retrieved April 15, 2016, http://www.naputonline.hu/naput-kiadvanyok-arhiv/naput_2001/2001_04/009.htm
- Ittész, M. (Ed.). (2004). *In memoriam... Csenki Imre Emlékkönyv [In memoriam... Imre Csenki Memorial book]*. Kecskemét: Kodály Intézet.
- Járdányi, P. (1946). Debrecen két hangverseny tükrében [Debrecen in the mirror of two concerts]. *Szabad Szó*, 48(144), p. 4.
- Két fiatal debreceni tudós Erdélyben cigánynépdalokat gyűjt [Two young scholars from Debrecen collects Gypsy folk songs in Transylvania]. (1942). *Népszava*. 70(217) (25 September, 1942). 6. OSZK Mikrofilmtár FM3/213
- Kiss, T. L. (1948). A debreceni Református Kollégiumi Kórus hangversenyútja Svájcban. [The concert tour of the Debrecen Reformed College Choir in Switzerland]. *Vasárnap*, 32(12), p. 4.
- Kodály Zoltán a debreceni Székelyfonóról. [Zoltán Kodály on The Spinning Room of Debrecen]. (1950). In: *Debrecen*, 27(134), p. 2.
- Pálffy, J. (1948a). Kis képek a Kollégiumi Kórus nagy útjáról. [Little images of the great tour of the College Choir.] *Debrecen*, 25(116), p. 4.
- Pálffy, J. (1948b). Pünkösöd vasárnapján Kálvin János genfi egyházában énekelt a Kollégiumi Kórus. [On Pentecost Sunday, the College Choir sang in John Calvin's Geneva Church.] *Debrecen*, *Debrecen*, 25(112), p. 3.

- Pálfy, J. (1949). A Kollégiumi Kórus hangversenye. [The College Choir's concert.] *Debreczen*, 26(50), p. 2.
- Pozsgai, P. (2001): Lükő Gábor életműsorozata elé. Lükő Gábor (Ed.): *A magyar lélek formái. Lükő Gábor művei 1.* (szerk. Pozsgai Péter). [Gábor Lükő's oeuvre series In: *The forms of the Hungarian soul. Gábor Lükő's works 1*]. (pp. 7-12). Budapest: Táton Bt.
- Pukánszky, B. (1948). A Kollégiumi Kórus I. bérleti estje. [The first 'season ticket evening' of the College Choir.] *Tiszántúli Néplap*, 5(288), p. 4.
- Straky, T. (1997). Debrecen zenei élete 1944–1990. [Debrecen's music life 1944–1990.] In: Veress Géza (Ed.), *Debrecen története 5. Tanulmányok Debrecen 1944 utáni történetéből [A history of Debrecen 5. Studies on the post-1944 history of Debrecen]*. (pp. 239-257). Debrecen: Csokonai Kiadó.
- Szabolcsi, B. (1964). *A művész és közönsége* [The artist and his audience]. Budapest: Zeneműkiadó Vállalat.
- Tóth, E. (1950a). „Mefogadjuk, hogy ezen a színpadon is folytatjuk a harcot a szocialista kultúráért.” Kodály Székelyfonójával megnyílt a nagyerdei színpad. [‘We vow that we are going to continue the fight for the socialist culture on this stage. The stage in the Great Forest opened with Kodály’s *The Spinning Room*.] *Debreczen*, 27(134), p. 3.
- Tóth, E. (1950b). (n.t.) *Debreczen*, 27(139), p. 2.
- Ujfalussy, J. (1947). (n.t.) *Új Szántás*, 1(6), pp. 360-361.

The research was funded by the research and finance grant of the Debrecen Reformed Theological University.

Imre Csenki composed such enduring in choir movement that all his professional activities were accompanied by popularity in all his life. His name, ensembles and compositions have closely intertwined firstly with the music life of Debrecen and then with Budapest's. During his years spent in Debrecen, beside teaching he conducted the Choir of The Reformed College, the Csokonai Choir, the Choir of the University and the MÁV Philharmonic Orchestra. His affection for the city remained until the end of his life. He still commuted between Debrecen and Budapest in 1948 but he left to be the head of the Choir of the State Folk Ensemble in Budapest in 1950 due to the huge and unexpected changes, the socialization of the teachers' training colleges and the then uncertain socioeconomic situation.

Keywords: *Hungary, era of the community culture, Imre Csenki, musical public life*

Imre Csenki a fost atât de perseverent în mișcarea corală încât activitatea sa profesională a fost populară de-a lungul vieții sale. Numele său, ansamblurile și compozițiile sale au fost strâns legate de viața muzicală mai întâi la Debrețin și apoi la Budapesta. A dirijat Corul Universității și Orchestra Filar-

monicii MÁV în 1948. A făcut naveta între Debrețin și Budapesta în 1948, dar a părăsit corul Ansamblului Folcloric de Stat în 1950 din cauza schimbărilor uriașe și neașteptate Kádár și a naționalizării cadrelor didactice. Cuvinte cheie: Ungaria, epoca culturii libere, Imre Csenki, viața muzicală.

Cuvinte cheie: *Ungaria, epoca culturii libere, Imre Csenki, viața muzicală*

“Soulful” Grammar

BALÁZS GÉZA

Partium Christian University (Oradea)
University of Theatre and Film Arts (Budapest)
balazs.geza@partium.ro

A dolgozat a 20. századi pszichoanalízis és szellemtörténet nyomán bemutatja egy lappangó, metafizikai (a szövegek esetében mitopoétikai) folklorisztikai-irodalmi-nyelvészeti kutatási irányzat előzményeit (Várkonyi Nándor, Hamvas Béla, Karácsony Sándor, Pap Gábor); felvillantja ennek az ókori görög és máig az ázsiai gondolkodásban meglévő párhuzamait, és felhívja a figyelmet ennek mai lehetőségeire (Tánczos Vilmos, Szilágyi N. Sándor). A téma bővebb kifejtése a szerző *A művészet és a nyelv születése* (2021) című könyvében olvasható.

Kulcsszavak: *pszichoanalízis, szellemtörténet, metafizika, mitopoétika, „lélekszerű” grammatika, „elmeszerű” grammatika*

“Community spiritual functions”: psychoanalysis and intellectual history

From the 1930s, the influence of the psychoanalysis, but especially the idea of the collective unconscious, prevails in the Pécs school of thought centred around Nándor Várkonyi, with well-known members such as János Kodolányi, Sándor Weöres and Béla Hamvas. They all shared the idea that mythologies preserve hidden ancient knowledge that had been transferred to the collective unconscious. Várkonyi strongly believed that the “foundations go so deep that they get lost in our unconscious world” (Várkonyi 2009: 485). This idea is the basis for the “interrogation” of mythologies: the lost paradise (the ancient harmony of the past) or Atlantis (the sunken worlds).

It was also in the 1930s that Sándor Karácsony’s social-psychological linguistics was formed, with which he sought to capture the most characteristic features of Hungarian language and culture, one such characteristic being coordination – not only of clauses as in linguistics but also of cultures as a worldview. Karácsony also believes in the interconnectedness of forms of consciousness, and therefore proposes in his pedagogical programme to discuss them together: “Language, myth and customs are community spiritual functions. (...) Linguistic phenomena are artistic products, so linguistics, as the history of intellectual expressions, is the history of art” (Karácsony 1938/2010: 217, 223). Karácsony’s disciple, Gábor Lükő, applied his master’s approach to folklore, more specifically decorative art, thus relating the motifs

of Hungarian folk art to the ancient, primitive motifs of other peoples (including but not limited to Asian peoples): “The techniques of Hungarian folk art has changed a lot in the course of our European history, its content has also changed, but to a lesser extent: its symbols and the perception of space and time expressed in them have clearly preserved our Asian primitiveness” (Lükő 1942: 337).

The work of Nándor Várkonyi, Sándor Karácsony and Gábor Lükő has not been properly understood by scholars, and that of Gábor Pap and Marcello Jankovics even less so. Gábor Pap, an art historian, focuses his research on the representation of the ancient, astral world in fairy tales, folk art and pictorial representations. He assumes and reconstructs a once unified pictorial language, which, in his opinion, is also present in today's oral language (*Some peculiarities of the 'pictorial' level of meaning in our folk art*, Pap 1993). At one point, he quotes the thoughts of Lajos Szántai, who was looking for meaning in the conceptual system of Hinduism and Buddhism: “The Hungarian folk tale has the quality of reflecting in its full purity the inherited universality of ancient knowledge. (...) Therefore, fairy-tale symbols can be well understood through the archaic sign systems that dominate existence” (Pap 1994: 15). Here Pap presents his system of analysis of the relationship between Hungarian folk tales and the year cycle, which he had previously developed for old-style folk ballads. In his works, Marcell Jankovics searches for the primary visual and linguistic forms of mythical (analogy-based) thinking. Investigating into the genetics (evolution, transition to civilisation) of culture, he often touches on linguistic issues, such as the hypothesis of language formation (Jankovics 1998: 89–107). Mihály Hoppál explores the mythological roots of János Arany's *Toldi* in one of his early works. In his analysis he refers to Béla Hamvas: “Myth is the collective vision of the spirit. (...) It was indeed Arany who became aware of the absence of the lost ancient epic, the sunken Hungarian world view” (Hoppál 1980: 146). In Hoppál's view, geniuses “are able to create works of art with a natural knowledge of the language of culture, in such a way that they can create works that have no direct precedent in the culture, yet follow directly from the system's properties, elements and method of construction” (1980: 146). This explains why seeing typological similarities does not necessarily imply geo-historical links, in other words, similarities can occur without detectable links. (This concept is most reminiscent of elementary thought (*Elementargedanke*), but elementary thought really refers only to elementary phenomena, while we can find more complex phenomena of culture on earth independently of each other.)

Other symbologists - not to be mentioned here - are also connected to the metaphysical or organic school of thought.

Against "soulless" approaches: metaphysics and mythopoetics

In the critical analysis of art (architecture, painting, literature), we often find metaphysical or organic (or perhaps more appropriately for the subject: mythological or mythopoetic) aspirations. These, moreover, were supported by the discovery and research of iconic (motivated) phenomena introduced in semiotics by Peirce and Jakobson. Several small signs point to a different literary, aesthetic approach hidden in the deep, sometimes supported by psychoanalysis, sometimes by the semiotic notion of iconicity. These efforts stand in contrast to the initially formal (structural), later postmodern, deconstructivist literary studies, which almost abandon or completely relativise meaning and interpretation. Erika Szepes (2012) in her book *The Dirty Art* warns against this error and firmly rejects "soulless" approaches: "The two main points of attack of the deconstructivist-hermeneutic-postmodern (I could go on and on with self-definitions) concept have been: they want to expel the representational principle and the personal from the Parnassus. But in order to do so, they must wound the Achilles heel of lyric (and of literature as a whole): meaning" (Szepes 2012: 9). And where meaning is driven out – or, more precisely, relativised to the extreme – tradition, heritage and shared knowledge are lost.

Fortunately, the iconicity supported by Jakobson and his followers, which points to a deep hidden motivation, appears in some literary analyses. In her analysis of Attila József's poems, Kornélia Horváth (2001: 143) emphasises "the historical semantic potential preserved in the word form", the language-forming activity, and considers the task of analysis to be "the resemanticisation of the word" (the activation of the pronounced form and the revival of the internal form of words). Ágnes Pálfi (2012: 8-9), following Lotman-Uspensky, mentions the antagonistic "bilingualism" of human culture and civilization: the contradiction between mythological and rational conscious (thinking). In her view, these are not exclusive: the primary mythical consciousness, the direct, unambiguous identification, the isomorphic (analogy-based) approach can be superimposed by topical metaphorisation, i.e., by the formation of metaphorical meanings and the attribution of alternative meanings. Ágnes Pálfi is looking for the answer to the question "whether there is interoperability, whether there can be a real dialogue between these two co-existing forms of consciousness, these different ways of using signs, these characteristically different linguistic systems" (2012: 9). Her programme: to reveal the past encoded in our folklore, literature and language, which we cannot interpret from the logic of the postmodern world, to present it as a "preserving force," and finally to recognise that the beginning and the end are

dramatically simultaneous.¹ Her method: “back-reading,” i.e. a new method of linguistic interpretation (etymology), which, of course, are disputed by linguistic historians. As she writes: “only a systematic reading, focusing on the living processes of meaning formation and language creation, can be considered, for which the key can be found in the organically interrelated grammatical and lexical elements of our mother tongue, and not in isolated parallels, ‘exact’ etymologies and grammatical categories taken out of their original (foreign) linguistic context” (2012: 278–279).

Two approaches – two sciences

In 1939, Géza Sebestyén wrote about the “present-day” crisis of linguistics in his work on linguistics, which did not provoke any response: “linguistics can never be a natural science, but always a science of the spirit” (1939: 9). Illustrated with an example: “The rational-logical part is, so to speak, only a skeleton of the meaning, and around and behind it there is the richer, non-rational layer of the meanings” (1939: 77). Referring to others, he states that “linguistics is only one part of the cultural sciences,” and that it is necessary to examine how “unified intellectual forces” bind language, literature, art and philosophy together in a given age (1939: 111, 112). It is no coincidence that Sebestyén was influenced by Sándor Karácsony, Tivadar Thienemann, and was a friend of János Lotz (Simoncsics 2020: 126–128). In contrast to formal science and the functional science that works against it, there is a very different kind of science: the metaphysical, organic science (linguistics) already mentioned above. Among the Hungarian theoretic intellectual precursors, in particular the names of Sándor Karácsony and Béla Hamvas were highlighted. To me, this approach is most clearly manifested in the work of two contemporary researchers, the ethnographer Vilmos Tánzos and the linguist Sándor N. Szilágyi, both from Cluj, Romania, with a sound theoretical background and great intellectual achievement.

According to Vilmos Tánzos, the symbol is an autonomous mode of cognition, and symbolic research (archetypal myth theory) is opposed to Aristotelian dualistic thinking. Among the precursors, he refers to Jung’s theory of archetypes, Eliade’s theory of myths and Durand’s ontogenetic model (Anthropological Structures of the Imagination), which is not available in Hungarian but has had a great impact on Romanian folklore. Deeply encoded in man are ancient, exotic genres; and these can even emerge today – think of the discovery of archaic folk prayers in the 20th century. There are many

1 As Mircea Eliade put it: “the continuity of culture is an eternal return to the beginning” (quoted in: Pálfi 2012: 15).

texts that cannot be classified into a traditional text type, which resist our typologising efforts. What is striking, however, is their visual logic, which is the expression of a systematic poetic world (even if not understood today). In the past, man lived in a "holy world." Even recently, ethnographers found in Moldavia that "people lived in constant prayer", as the author of this paper was told in Sălaj, Romania: "when we were children, the village was full of carols at Christmas"². The study of archaic cultures makes the researcher realise that, in contrast to the Aristotelian positivist scientific idea, there is a symbolic way of thinking in which transcendence, fantasy, dream and intuition play a role. Moreover, in this world, the Peircean symbol is not even a conventional sign, but life itself, reality. Symbol and token are the same, with a concrete example: for the Szeklers, Our Lady of Csíksomlyó is not a representation, but the real Virgin Mary. (So do all religious people, and even non-religious people believe that dead or distant loved ones can be summoned, that relationships can be actualized, for example, by some magical event, by prayer, by making objects "speak.") The sacral, magical perception is blurred: almost all people believe in signs, and these signs are universal and systematic. Access to and understanding of this world is possible primarily through "internal" means: identification. Anthropology recognises the etic (external) and the emic (internal) perspectives³ The scientist gathers data, while the symbolologist demonstrates empathy, using the method of "thick description."⁴ Symbolic research stands in contrast to formal research. The anthropologist approaches with the intention of understanding, the ethnographer describes the phenomenon. The fundamental difference is that, the anthropologist believes that a ritual is not just a form, but also a content. Nowadays, it is not fashionable to talk about the whole person, especially not as a metaphysical being. But anthropology says that man has a metaphysical essence. While Aristotelian science is adhering to paradigm and established methods, the symbolologist is a paradigm-independent explorer. It is also striking that it is a sin to refer to Guénon⁵ or Hamvas – even if someone refers to them, the reference is generally discriminatory or belittling. The big question is whether the researcher has a role or responsibility in reintegration. This is the task of applied ethnography (linguistics). Some people have relearned the prayer

2 Data recorded in Sălaj, Romania (2020)

3 Kenneth L. Pike introduced the terms etic and emic attitude into cultural studies by linguistic analogy. Etic is the neutral attitude that seeks objectivity, emic is the subjective, culture-specific attitude. Cultural anthropology takes the latter position.

4 Clifford Geertz's (1994) concept of cultural anthropological method: "thick description".

5 René Guénon is a metaphysical, Sufi mystic writer, the most prominent thinker and author of the traditionalist theory of existence.

from the collection of Vilmos Tánzos. But the archaic culture will disappear, only to be recalled from passive memory. Vilmos Tánzos (2007) summarises as follows: “Nowadays, everyone relativises, deconstructs and weakens faith and community consciousness wherever possible. That’s what the linguist, the literary scholar, the anthropologist does...” Géza Sebestyén expresses the same thought from a different point of view: “To search for the great inner connections in language is perhaps the worthiest, but also the most difficult task of linguistics. The reason for its incredible difficulty is that it requires two things of the scientist at the same time: a very high level of knowledge of the material and a very high level of overview and synthesis. The latter gives you wings, the former saves you from empty speculation” (1939: 98). Our linguists have not really chosen this path.

The following table sums up the main aspects of the thoughts of Vilmos Tánzos (2007):

	Platonic	Aristotelian
	idea: not perceptible symbolic science primary, natural unlimited	perceptible to the senses rational science secondary, artificial limited
starting point	reality + imagination free imagination (dream) spontaneity, instinct	experiential reality experience awareness
logic	multivalent “non-Peircean” (non-symbolic)	bivalent (dual) Peircean (symbolic)
consequence	eastern, Asian logic opens up new opportunities	European logic excludes new opportunities
approach	psychologizing transcendental metaphysical holistic	rational Cartesian positivist reductionistic
religious approach	magical	sacral
method	vision internal, empathic (emic) “thick description” search for the essence, interpretation structure independent, content detail is unimportant independent, “eternal human”	rule, law external, independent (etic) data collection interpretation independent structure, form detail is important interdependent, typological
methodology	paradigm independent	paradigm-follower deconstructive, relativising

analysis	symbolic, pictorial logic	verbal logic (logos)
scientific direction	functionality, anthropology	formalism, structuralism
purpose	to understand, to integrate	no social purpose

“Soulful grammar”

After the ethnographer-anthropologist, let us summarize the equally seminal thoughts of linguist Sándor Szilágyi N. (2015) on linguistic motivation (including iconicity). It is a linguistic commonplace that there are onomatopoeic or sound-imitating (*hangutánzó*) words and “mood-setting” (*hangulatkeltő*) words. The latter term is rather vague, it simply refers to words that create an emotional effect. Sándor Szilágyi N. uses this explanation as a starting point to coin the terms “soulful” and “mindful” grammar. The two types of cognitive system produce two types of representation: mood or emotion-based and concept-based. The language of the animal kingdom, which he called “mood-representing” (later “soulful”), is characterised by information processing that is analogical, continuous (non-categorical), simultaneous, dynamic, situational, pictorial, similarity-based, intuitive knowledge-based, non-conscious. It answers the question “what kind” instead of “what” or “how.” The phonetic pattern is an iconic representation of the natural sound pattern, in other words: man imitates natural sounds. The linguist believes that we speak with our analogue soul rather than our digital mind. There are many other features that explain the difference between the two grammars, as summarised in the following table:

	Soul	Mind
appearance in evolution	animal and human	only human
behaviour system	mood representation intuition-based	concept-based denomination-based
origin	creativity, creation	use, competence
question word	What kind?	What?
information processing	analogue “the more ... the more” continuous, valence emotional, evaluative connotation uniqueness similarity descriptive (verb, adjective)	digital (yes-no) “if... then” categorical (procedural, operational) emotion- and value-neutral denotation concentration identity denominator (noun)

typical language category	communication (text, sentence) formation-level category	sentence, part of a sentence, word type constructed category
type of knowledge	intuitive knowledge simultaneity, event deicticity (here and now) coordination	rational knowledge historicity
related phenomena	inspiration, fantasy	classification
place in the mind	right brain (in humans)	left brain
summary	“soulful” grammar	“academic” grammar

Having reviewed the philosophical, cultural-historical (intellectual), anthropological (folkloristic) and linguistic justifications of the opposing endeavours, it was an elementary discovery for me that the metaphysical, organic (“soulful”) world and its approach and interpretation are still alive and well in much of the world. My travels and research trips to the East (e.g. India, Sri Lanka, Iran, Myanmar, Cambodia, Laos) have contributed greatly to this realisation. And this is none other than the Asian multivalent argumentation, as opposed to the Aristotelian-based bivalent argumentation on the ground of the excluded third. The Asian multivalent argumentation stands in sharp contrast to the Aristotelian (European) bivalent argumentation, it sees the world differently. In itself, this would not have been such an experience, but when I discovered traces of it in Hungarian culture (in Szekler logic, and its apparent influence on János Bolyai), I realised how deeply it lives in us, and how fruitful it can be; and perhaps this was the reason for the realisation experienced in Asian countries.

So far, I have tried to show the sharp contrast between the two scientific approaches and arguments. I understand that there is a similar antagonistic opposition in the natural sciences, such as physics. Based on the ideas and work of the above-mentioned authors, but especially Vilmos Tánzos and Sándor N. Szilágyi, I have prepared a dichotomous table of social science approaches (trends) that are in sharp contrast to each other, and that cannot or can hardly enter into dialogue with each other. But the purpose was strictly methodological, so that the difference is clearly visible. It must be stressed that the metaphysical, organic approach in the first column, which in my opinion prevailed at the beginning of scientific cognition, then declined, but still characterises Eastern scholarship and thinking, is not working against something, since its basic conception is intuition, continuity (in the East “oceanic feeling”), analogy, holism, which sees no contradictions, only always newer and newer solutions.

	Metaphysical, organic (“soulful”)	Formal (structural), and (functional)
cultural status	culture (sacral world)	civilisation
cultural transmission	direct (inheritance)	indirect
cognition	experiential, emotional analogue figurative, symbolic, pictorial intuitive	mind conceptual logical
premises	second language, dual encoding (common) subconscious + conscious ancient, archaic innateness	conscious (+ superconscious) historical, modern formation, evolution
scientific nature	metaphysical independent	“academic,” scientific paradigm-follower
the nature of the linguistic signal	motivated by	arbitrary
method	decryption (resemantisation), read-back	generalise-verify-disprove-modify
vision	emic	etic
the purpose and nature of science	rediscovery whole person organic science	

Literature used:

Eliade, Mircea, 2006. Mítoszok, álmok és misztériumok. (*Myths, Dreams and Mysteries*) Cartaphilus Könyvkiadó, Budapest.

Geertz, Clifford 1994. Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások. (*The Power of Interpretation. Anthropological Writings*) Századvég–Osiris, Budapest.

Hoppál Mihály 1980. A Toldi mitológiai háttere. (*The Mythological Background of Toldi*) Új Írás 68–101. (Másodközlés: Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, 1981/1: 131–149.)

Horváth Kornélia 2001. Versnyelv és műfajváltás József Attila Rejtelmek című versében. (*Poetic Language and Genre Change in Attila József’s Poem “Mysteries”*) 142–157. In: Kabdebó Lóránt, Kulcsár-Szabó Ernő, Kulcsár-Szabó Zoltán, Menyhért Anna (szerk.): *Tanulmányok József Attiláról.* Anonymus Kiadó, Budapest.

- Jankovics Marcell 1998. Mély a múltnak kútja. Gondolatok a kultúráról. (*Deep is the well of the past. Reflections on culture*) Csokonai Kiadó, Debrecen.
- Lükő Gábor 1942. A magyar lélek formái. (*Forms of the Hungarian Soul*) Exodus, Budapest.
- Pálfi Ágnes 2012. „Kortyolgat az ég tavából”. Arany János és József Attila mitopoézise. (“*Sipping from the lake of heaven.*” *The Mythopoesis of János Arany and Attila József*) Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, Budapest.
- Pap Gábor 1993. Népművészetünk „képírási” jelentésszintjének néhány sajátossága. (*Some Peculiarities of the “Pictorial” Level of Meaning in our Folk Art*) 115–128. In: Pap Gábor: Jó pásztorok hagyatéka. Magyar népművészet. Pódium Műhely Egyesület–Magányos Kiadó, Debrecen.
- Pap Gábor (szerk.) 1994. Csodakút. Népmese, beavatás, álomfejtés, napút, mélylélektan, ezotéria. Tanulmányok a népmeséről. (*Wonder Well. Folktales, Initiation, Dream-Interpretation, Sun-Travel, Deep Psychology, Esotericism. Studies on Folktales*) Pontifex, h. n.
- Sebestyén Géza 1939. Nyelv és nyelvtudomány. A nyelvelmélet alapelvei. (*Language and Linguistics. Principles of Language Theory*) Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Könyvesboltja, Budapest. (Minerva-könyvtár 54. szám.) (Reprint: Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2020. Utószó: Simoncsics Péter.)
- Szepes Erika 2012. A mocskos mesterség – gondolatok a paradigmaváltásról. (*The Dirty Craft – Reflections on the Paradigm Shift*) Hungarovox Kiadó, Budapest.
- Simoncsics Péter 2020. Sebestyén Géza rejtélyes pályájáról: az elméleti nyelvészettől országos könyvtárügyekig. (*The Enigmatic Career of Géza Sebestyén: from Theoretical Linguistics to National Library Affairs*) 121–130. In: Sebestyén Géza 2020. Nyelv és nyelvtudomány. A nyelvelmélet alapelvei. Tinta Könyvkiadó, Budapest (Reprint az 1939-es kiadás nyomán.)
- Szilágyi N. Sándor 2015. Hangulatfestés – de mit is festünk? (*Mood Setting – but What do We Set?*) 23–42. In: Kádár Edit – Szilágyi N. Sándor (szerk.): Motiváltság és nyelvi ikonicitás. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár. Letöltés: <https://eda.eme.ro/xmlui/bitstream/handle/10598/31283/EME-Motivaltság-02-Szilagyi.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Szívós Mihály 2017. Fordulópontok a hallgatólágos tudás és a tudattalan történetében. A hallgatólágos tudás általános elmélete. (*Turning Points in the History of Tacit Knowledge and the Unconscious. A General Theory of Tacit Knowledge*) Magyar Szemiotikai Társaság – Loisir Könyvkiadó, Budapest. (Magyar szemiotikai tanulmányok, 40.)
- Tánczos Vilmos, 2007. Határhelyzet. Régheny Tamás interjúja Tánczos Vilmossal. (*Borderline Position. Tamás Régheny's Interview with Vilmos Tánczos*) Ökotáj. <http://okotaj.hu/szamok/37-38>.

Várkonyi Nándor 2009. Az elveszett paradicsom. (*Paradise Lost*) Második, javított, névmutatóval, szójegyzékkel ellátott kiadás. Széphalom Könyvműhely, Budapest.

Drawing on 20th-century psychoanalysis and intellectual history, the paper presents the antecedents of a hidden, metaphysical (in terms of texts, mitopoetic) folkloristic-literary-linguistic line of research (Nándor Várkonyi, Béla Hamvas, Sándor Karácsony, Gábor Pap), highlights its parallels in ancient Greek and Asian thought, and draws attention to its contemporary potential (Vilmos Tánzos, Sándor N. Szilágyi). For more on this topic, see the author's book *The Birth of Art and Language* (2021).

Keywords: *psychoanalysis, intellectual history, metaphysics, mitopoetics, "soulful" grammar, "mindful" grammar*

Rezumate: Lingvistica asemănătoare sufletului

Lucrarea prezintă antecedentele unei tendințe latente, metafizice (în cazul textelor, mitopoetice) de cercetare folcloristic-literar-lingvistică pe baza psihanalizei și istoriei intelectuale a secolului XX. (Várkonyi Nándor, Hamvas Béla, Karácsony Sándor, Pap Gábor); evidențiază paralelele acestuia în gândirea greacă antică și în cea asiatică de până acum și atrage atenția asupra posibilităților sale de astăzi (Tánzos Vilmos, Szilágyi N. Sándor). O discuție mai amănunțită a acestui subiect se găsește în cartea autorului, „Nașterea artei și a limbajului” (2021).

Cuvinte cheie: *psihanaliză, istoria intelectuală, metafizică, mitopoezie, gramatica „asemănătoare sufletului”, gramatica „asemănătoare minții”*

László-énekünkéről és az irodalmi nevelésről

H. TÓTH ISTVÁN

Károly Egyetem Filozófiai Fakultás (Prága)
Coventry House Nyelviskola – NovoSchool (Budapest)
david228@freemail.hu; moszkva228@gmail.com

A magyar nyelv és irodalom tantárgycsoport esetében a színvonalas tanítás- és tanulásszervezésben a kontemplatív jellegű, additív szemléletű, funkcionális nyelv- és irodalompedagógiai stratégiával jelentékeny eredményességgel léphetünk tovább. Fel kívánom hívni a figyelmet az *Ének László királyról* című versünkre, erre a jelentős nyelvemléknek is tekinthető, mindemellett a nyolc évszázados magyar irodalom egyik fontos lépcsőfokára. Bemutatom azokat a fontosabb tanulmányokat, amelyek már eddig is erőteljesen szóltak hozzá e versünknek az alakulás- és fejlődéstörténetéhez.

Kulcsszavak: *kontemplatív, additív, funkcionális nyelv- és irodalompedagógia, Ének László királyról, ének vagy himnusz vagy óda, nyelvi-stilisztikai elemzés, poétikai eszköztár*

Ének László királyról

Idvezlégy, kegyelmes szent László kerály!
Magyarországnak édes oltalma,
Szent kerályok közt drágalátus gyöngy,
Csillagok között fényességes csillag.

Szentháromságnak vagy te szolgája,
Jézus Krisztusnak nyomdoka követi;
Te szent léleknek tiszta edénye,
Szíz Máriának választott vitéze.

Magyarországnak vagy kerály-magzatja
Szent kerályoknak fényes tüköre:
Tenedek atyád kegyes Béla kerály,
Hogy hozzá képest kegyes kerály lennél.

Nekönk sziletil Lengyelországban,
Melyből adatál nagy csudaképpen.
Mászor sziletil szent keresztvíztől,
Ősödnek nevén László lett neved.

Mikoron méglen gyermekded voltál,
Kihozza Béla király jó Magyarországba,
Hogy dicsekedtél te két országban,
Magyarországban és menyországban.

Letelepedtél Bihar-Váradon,
Ah városnak lől édes oltalma:
Templomot rakatál Szíz Máriának,
Kiben most nyugoszol menden tisztességgel.

Környöl fekesznek téged császárok,
Püspökök, kerályok és jobbágyurak;
Olaj származik szent koporsódból,
Teteded foglalták az szép sáraranyból.

Téged dicsérnek szent zsolozsmával
Papok, diákok és városnépek:
Téged dicsér földnek kerekésege,
Mert téged dicsérnek istennek angyeli.

Te dicsekedel kerál-székedben,
Képed feltötték az magas kőszálra,
Fénylik, mint nap, ragyog, mint arany:
Nem elégszik senki terád nézni.

Te arcul teljes, szép piros valál,
Tekéntettedben embereknél kedvesb,
Beszédedben ékes, karodban erős,
Lám mentent te ejtesz, ki teveled küzdik.

Testedben tiszta, lelkedben fényes,
Szívedben bátor, miként vad oroszlán,
Azért neveztek Bátor Lászlónak,
Mikoron méglen ifjúdad volnál.

Tagodban ékes, termetedben díszes,
Válladtuk fogva mindeneknél magasb,
Csak szépséged császárságra méltó,
Hogy szentkorona téged méltán illet.

Mert választta az Szíz Mária,
Megdicsőíte sok szép ajándékkal,
Hogy te őriznéd s oltalmazdnád,
Neki ajánld jó Magyarországot.

Fejedben kele az szent korona,
Mebátorejta téged az szent lélek,
Kezéd követni atyádnak életét,
Rózsákat szaggatál, koronádba fizéd.

Te tatárokknak vagy megtörője,
Magokat szaggatád az hava(sokban),
Te pogányoknak vagy rettenetük,
Terekek mondtok feld félelmén(ek).

Te kivagdalád az eretnekeket,
Elszaggatád, mind kigyomlátdad,
Nem volt idődben gonoszul tevő,
Mert csak híred, neved mindenek rettegték.

Azért igazságnak valál bírója,
Az szép szüzességnek valál koronája,
Te tisztaságnak tiszta oltalma,
Irgalmasságnak teljes követje.

Dicsérjük, magyarok, szent László kerált,
Bizony érdemi mi dicséretönköt!
Dicsérjük őtet angyelok mondván:
Idvezlégy, kegyelmes szent László kerály!

Bevezetés

Másutt is olvashattuk már, főiskolán/egyetemen is tanulhattuk, hogy ez az **irodalmi műalkotás** jelentős állomása a nyolc évszázados magyar irodalomnak, egyébiránt egyik nyelvelmélünknek is tekinthető.

Magam is időről időre visszatérek kutatásaimban, dolgozataimban, vagy a tanítási gyakorlatomban ehhez a szép énekünkhöz. Olyan olvasmánynak tartom, mely személyiséggazdagító, tudat- és lélekformáló is egyben. Kérdés, hogy ilyen és/vagy hasonló pedagógusi attitűddel, érdeklődéssel közelítünk-e hozzá. Sőt, és ez igen súlyos kérdés: érdekeltté tudjuk-e tenni mind magunkat, mind a tanítványainkat, diákjainkat e szépirodalmi alkotás értékkörének a felfedezésére?

Idekapcsolódó törekvéseimről és elemzéseimről – a Szent László-énekekkel összefüggésben – több írásomban is beszámoltam,¹ a mű nyelvi-stilisztikai értékelésére is bátorkodtam vállalkozni (H. Tóth 2021).

¹ Lásd: Felhasznált szakirodalom.

Mostani megszólalásomra Mező Tibornak a debreceni Novum Publishing jóvoltából 2021-ben megjelent Ómagyar Mária-siralom szövegkönyve, valamint Balázs Géának az e-nyelvmagazin.hu oldalon olvasható gondolatai bátorítottak, amelyek később a Magyar Nyelvőrben is megjelentek (Balázs 2022a, 2022b). Ez az utóbbi írás nem csupán híradás a legkorábbi versünk egy újabb szövegértelmezéséről, szövegkritikájáról, hanem figyelemfelhívás is. Az én olvasatomban azért, mert minden elemzéshez, valamennyi értelmezéshez fűzhetünk időről időre az addig felhalmozott ismerteket, tudást újból áttekintő, azokat új szempontból megvilágító felvetéseket.

Erre, jelesül az áttekintésre vállalkozom magam is, méghozzá az irodalmi nevelést középpontba állító szándékkal.

A nevelési értékek, valamint a tudás kapcsolata a keresztény nevelés eszméi ismeretében olyan értékegyüttes-kapcsolat, mely alapot ad a Szent László királyunkról szóló híres László-ének feldolgozásához (H. Tóth 2013).

Számosan vagyunk, akik meglepéssel fogadnánk, ha hírt kaphatnánk arról, hogy a magyar nyelv és irodalom tantárgycsoport megkerülhetetlen műveltséganyagává emeltetett a Szent László királyunkról való, az őt ódai emelkedettséggel megvalló versünk, az Ének László királyról című. Talán nem túlzok, ha jelzem, hogy hallani vélem számos tanártársam felszisszenését, esetleg ellenvetését is, mondván: annyira túlsúfoltak már az irodalomtantervek, hogy valósággal provokáció az imént jelzett törekvésem, javaslatom. Mégis kiállok e felvetésem érvényessége mellett, mert tudom, hogy magyar nyelv és irodalom szakos tanárként e mű értékeinek kamatoztatásával bölcs előrelátással emlékezet erősítő, tiszteletnővesztő magyarórákat szervezhetünk, sőt jelentékenyen fejleszthetjük diákjaink olvasás- és vitakultúráját. Történelemtanári közreműködéssel kitágíthatjuk nemes céljainkat (H. Tóth 1999). Mindezt a szemlélődés (a kontempláció), a hozzáadás (az additivitás), a hasznosság (a funkcionalitás) jegyében (H. Tóth 2015). Ezek a nyelv- és irodalompedagógiai szegmensek jótékonyan, eredményesen segítik szaktanári és pedagógiai munkánkat, kiváltképpen a keresztény pedagógia mindennapjaiban. Arról van szó, hogy az egyetemességet is megvalló keresztény világlátás homlokterében a hitünkre alapozott, a hitünkből sarjadt nevelési értékek szoros kapcsolatban állnak a tudással; természetesen az értékálló, és nem a tovaftató hullámok taréjaira, és nem a sívó homok hátára odavetett tudásról szólok (H. Tóth 2018a).

A katolikus pedagógiai gyakorlatban is első kérdésünknek kell lennie ennek: Mi a tudás?

A tudás mindig valamire vonatkozik, valamilyen módon létrejön, működik, sokféle formában jelenik meg. Nemcsak a szerkezetét és szerepét tekintve lehet más és más a tudás, hanem a színvonalában, rétegzettségében is (Nagy 1985). Az, hogy valaki valamilyen színvonalon olvas, formál véleményt az olva-

sott alkotásról, és közben valamilyen mennyiségű és minőségű fogalmat használ, az illető tudásának leképeződését követhetjük nyomon (H. Tóth 1997).

Elterjedt nézet a tudásról, hogy a tudásnak két összetevője van. Az egyik a megismerés eredményeként létrejövő ismeretjellegű tudás. A másik a cselekvéssel, a tevékenységgel összefüggő képességjellegű tudás, melyet a „tudni, hogy mit” jellemez. Idesorolhatók a különböző képzetek, fogalmak, leírások, tények és adatok. Amikor az ismereteknek a gyakorlatban, a mindennapokban történő alkalmazásáról, a cselekvések, tevékenységek kivitelezéséről van szó, akkor a képességjellegű tudást a „tudni, hogy hogyan” jellemzi (Lappints 2002).

És innentől talán még világosabbá válik, hogy a pedagógusoknak a legsokegyedibb, legrétegzettebb tudományos szaktárgyi ismeretekkel felvértezteként a diákjaik személyiségére és képességeire figyelve feltétlenül gyakorlatias beállítódással, szemlélettel kell megjeleníteniük a tanítás- és tanulás-szervezés, valamint a tanítás- és tanulásirányítás valamennyi szegmensében (H. Tóth 2022).

Céltűzés

Eddig azt a határozott álláspontomat vázoltam, miszerint az Ének László királyról című himnikus szárnyalású versünknek létjogosultsága van a katolikus pedagógiai gyakorlat keretében. Ennek a több évszázados irodalmi alkotásunknak a belső és külső koncentrációban kiteljesedő feldolgozásában mindenképpen helye van a magyar nyelv történeti értékeire való rámutatásnak is. Ugyanígy helyénvaló az egyház- és művelődéstörténeti tények, adatok és összefüggések bemutatása, az olvasmányértő és műelemző képességek fejlesztése, megerősítése, valamint a tanulói hátránykompenzálás, amiként a differenciált tehetséggondozás is.

Érdemes kiindulópontnak vennünk azt, hogy a vallásos hangvételű és a vallásos kifejezésekkel átszőtt költészetünk miképpen töltődött világias tartalommal. Hogy ez így van, azt jól szemlélteti a nép ajkán több évszázadot megélt, a Gyöngyösi-kódexből, valamint a Peer-kódexből előkerült, a ma emberének is gondolatokban, érzelmekben és nyelvmemlékekben egyaránt gazdag mű, az Ének László királyról című.

Mi lehet ez idő tájt szemléletbeli és módszertani segítőnk a tanításszervezésben?

Megfelelő előkészítéssel: a szemlélődő (kontemplatív), hozzáadó (additív) és haszonelvű (funkcionális) nyelv- és irodalompedagógiai stratégia elveinek (H. Tóth 2015) mozgósításával nemcsak főhajtásra indító, hanem kompetenciafejlesztő magyar nyelv és irodalom órákat tarthatunk. Ezt támogatja ez az írásom is. Ezt szolgálják a témával összefüggő előző munkáim is.

Háttérismeretek

Amikor diákjainkkal a szemlélődő, hozzáadó, haszonelvű nyelv- és irodalompedagógiai stratégia mentén szoros szövegelemző módszerrel rétegről rétegre, az olvasó személyiségégszét gyarapítón a külső és a belső koncentrációra figyelve dolgozzuk fel az Ének László királyról című költeményt (H. Tóth 2007), akkor keresztény szellemiségű pedagógusként a keresztény nevelés alapelveit a következő, az igazságról valló tétélekben ekképpen szükséges látnunk:

1. az igazság abszolút, föltétlen;
2. az ember bűnös módon elnyomhatja az igazságot;
3. a keresztény ismeretelmélet elkerüli az idealista és materialista egyoldalúságot;
4. a keresztény ismeretelmélet elkerüli az empirizmus és racionalizmus szélsőségét;
5. az európai kultúra az igazság prioritására épül.

Feltétlenül idetartozik, hogy a keresztény ismeretelmélet azt is hangsúlyozza, hogy minden igazság emberségünk egészét érinti (Trosits 2002).

Mindezek ismeretében – nyilvánvalóan nem a teljességre törekedve – az Ének László királyról című költeményünk keletkezés- és értelmezéstörténetének az áttekintése következik (H. Tóth 1995).

Ha a Szent László-ének nyelvemlékünk papírjának vízjegyét vizsgáljuk, kétségtelenül a XVI. század első évtizedei jelennek meg tudatunkban. Zavarban van a szemlélődő: lehetséges László-vers a késő középkor idején, Mátyás halála (1490) után, a Dózsa-féle parasztlázadás (1514) szomszédságában? Ki vagy kik hozták létre? Mi volt a céljuk vele? Hol, milyen nyelven született meg? Műfaját tekintve ez a szép ének vitathatatlanul párja a Néhai jó Mátyás király... kezdetű versnek.

Első olvasásra is megállapíthatjuk, hogy vallásos ihletésű az Ének László királyról, de bővelkedik világi elemekben is.

Merítve ennek a László-éneknek a vallásos motívumaiból, a következők láthatók és olvashatók elsőként: idvezlégy, szent, szentháromság, drágalátus gyöngy, fényességes csillag, Jézus Krisztus, Szíz Mária, istennek angyali, tisztaságnak tiszta oltalma.

A mű világi elemeinek köréből ezeket válogathatjuk: Magyarország, Béla király, Lengyelország, Várad, László, korona, tatárok, a meszeskapui győzelem, terek.

A László-ének lelőhelyét már jeleztem a fentiekben, ezért adódik a kérdés: latin vagy magyar az eredeti?

Gerézdi Rabán A magyar világi líra kezdetei című rendkívül sokrétű tanulmányában szenvedélyesen bizonyította, hogy „az eredeti: latin, a magyar ennek hív fordítása” (Gerézdi 1962). A tragikus hirtelenséggel elhunyt szerző a Janus Pannoniustól Balassi Bálintig című kötetében józan gyakorlatiassággal adta a tudomány tudtára érvekké alátámasztva, hogy latin és magyar változatban egyaránt szép ez a középkori vers.

Érdekes tisztáznunk, hogy énekről vagy himnuszról van-e szó. Korábban himnuszról beszéltek, mivel himnusznak, vallásos éneknek tűnik ez a költemény. Az egyház egyik szentjét, az Árpád-házból való, Lengyelországban született Lászlót (király 1077–95 között) magasztalja az ismeretlen szerző. Vessük egybe a kezdő- és a zárósorokat!

„Idvezlégy, kegyelmes Szent László kerály!
Magyarországnak édes oltalma, ...”

„Dicsérjök ötet angyelok mondván:
Idvezlégy kegyelmes szent László kerály!”

Felismerhetők a latin himnuszköltészet fordulatai. Ezért joggal kapcsolhatjuk ide az előbb már kigyűjtött vallásos motívumokat, továbbá a drágalátus gyöngy, fényességes csillag, tiszta edény jelzős szintagmákat. Ez a mű kétségtelenül a magyar világi líra gótikus szépségű alkotása. Az itteni példatáram megalkotásában a Szent László-énekről készült tanulmány (Vekerdy 1979) jelentős segítséget nyújtott.

Adódik a kérdés: melyek László király érdemei? Ez a vázlatos összeállítás is értékek gyűjteménye: magyar királyok drágalátus sarja, Magyarország felvirágoztatója, a magyar föld védője (meszeskapui győzelem: 1091), lovagkirály, aki kitűnik testi erejével, belső-lelki értékeivel, az ő feladata Magyarország oltalmazása és kormányzása, keresztényi érdemekkel bír, templomépítő, a keresztény hit bajnoka – mindezek a nemzeti öntudatot sugalmazó főbb elemek, egyúttal vallásos ihletésű üzenetet is hordoznak.

Szándékosan rendeztem így a mű egyik alapproblémáját megvilágító kifejezéseket. Ennek a csoportosításnak célja az elvilágiasodási folyamat érzékeltetése. A vallásos ihletésű üzenet keretül, dicsül szolgált egy, a nemzet előtt álló feladat költői megfogalmazására, kiemelésére. Arról van szó, hogy küszöbön állt a cseh háború, ezért 1475 nagy lehetőséget kínált a magyar királynak. Mátyás követe ki is fejtette a pápa előtt tartott beszédében, hogy királya, a törökverő Hunyadi János sarja, aki Attila kései utóda, így Corvin Mátyás meg fogja védeni a kereszténységet mind a török, mind a huszita ragály ellen. Kimondható, ismerve Mátyás királyunk törekvéseit a császári címért, aktuális politikai cél és országos érdek hírül adója ez a mű. A köntöse,

a kelléktára hagyományos ugyan, mégis bizton állítható: a középkori ismeretlen szerzőjű latin nyelvű magyar költészet legszebb darabja.

Az Ének László királyról laphangulata emelkedett, magasztos eszmény, személy és a haza dicsőítése a fő motívuma. A költői nyelv patetikus, a felkiáltások: *Idvezlégý!*, a kiemelések: *Papok, diákok és városnépek: ... téged dicsérnek...*, a megszólítások: *kegyelmes szent László kerály!* is jelzik, hogy a költő, aki jelen esetben ismeretlen, azonosul a mű eszmevilágával. Strófaból épített, zaklatott lelkiállapot kifejező ez a latin és magyar nyelvű, himnikus szárnyalású költemény. Műfaját illetően – a leírtakból következik – óda.

A pálos rendi szerző alkotó módon járt el. A László-anyagot nem csupán tartalmilag aknázza ki, hanem beemelhető kifejezéseket kölcsönzött a vers ritmusába, a korabeli tudós költészet gyakorlatát követte. A latin László-ének kora színvonalán álló alkotás. A vallásos ihletettség világi elemekkel gazdagodva politikai gondolatokat hordoz. Az ismeretlen szerző a Kézai által alkotott hun történet szellemében fogant hun–magyar azonosságot vallotta és hirdette. Nem állt egyedül. Legyen elegendő utalnom az 1480-as évek végén írt *De obitu felicis recordationis condam Magnifici, et inclýti Domini Johannis de Hunyad huius Regui Hungariae Gubernatoris feliciter incipit* című leoninusra, melynek koncepciójában is felcsillan a hun–magyar azonosság gondolata.

Visszatérve a szép énekhez, mely Szent Lászlót az első magyar király: Attila méltó utódjának tartja. Vessük egybe ezt az állítást a 16. strófa 4. sorával: „Mert csak híred neved mindenek rettegték...” és az Attilát evokáló metaforát: „Isten ostora”. A vers gondolati síkja rímelt történelmi ismeretanyagunkkal, mivel Attila nem bántotta a keresztény Rómát, így felfogható védőjének is. László, a lovagkirály, a hit bajnoka. Ezek után egyértelműen rögzíthető: az Attila – László – Mátyás történelmi vonulat egybevágott Mátyás király nagyhatalmi törekvéseivel, és a célja elérését szolgáló egyik eszköze ez a barbárnak tekinthető egyházi latin nyelvű és stílusú alkotás.

A latin László-ének ismeretlen költőjének dicséretre méltó kortársa a XV. századi latin nyelvű magyar irodalom legkiválóbb poétája, Janus Pannonius (1434–72). Ha a Janus Pannonius nevével fémjelzett humanista költészethez mérjük a László-éneket, tudomásul kell vennünk a következőket: ez a mű ízlésében elmaradottabb, földhöz tapadtabb, darabos, tenyeres-talpas, ám mindenképpen a magyar hagyományban gyökeredzik. Ez a középkori vers a Mohács (1526) előtti magyar költészet egyik kiemelkedő alkotása. A pálos szerzetes szerző László király felmagasztalásával, Attila és a Kézai-féle hun–magyar azonosság gondolatának felidézésével félreérthetetlenül egy világi, politikai eszmekört járt körül.

Vekerdy József szerint a latin vallásos énekfordítások és az eredeti magyar világi tárgyú versek csoportja közötti átmeneti helyen áll a régi magyar irodalomnak ez a gyöngyszeme, az Ének László királyról (Vekerdy

1979). A műalkotás megítélése, elemzése, értékelése napjainkban is vita tárgya, forrása. Lapozzunk fel néhány véleményt!

A legtüzesebb vita a múltban a László-ének eredete körül zajlott. Elindítója Szilády Áron a Régi magyar költők tára című munkájával (Szilády 1877). E kiváló pozitivistá tudós egyik követője Bunyitay Vince egyháztörténész, aki az éneket a maga ismeretei alapján az Árpád-korból származtatta (Bunyitay 1892). Bunyitay Vince után Karácson Imre a XIV. századi eredetiséget tartotta valószínűnek, ám latin változatról a Szent László király élete című munkájában (Karácson 1895) szót sem ejtett. Gábor Ignác az ősi magyar ritmus kutatása közben jutott el a László királyról való ének magyar változatához, sőt ebben vélte azt megtalálni (Gábor 1923). Gábor Ignác nézeteit mások is vallották, így például Hegedűs István A magyarországi „coelestis lyra” című munkájában (Hegedűs 1914). Katona Lajos az 1908–09. tanévben tartott egyetemi előadásában a vagylagos álláspontnak adott hangot: „vajon melyik, a latin vagy a magyar szöveg tekintendő-e eredetinek...” (Kiss 1910). Sík Sándor esztétikai élményekre, az ösztön elutasíthatatlan bizonyágtételére hivatkozott (Sík 1990), és eredeti műnek ő is a magyar változatot tartotta. Gábor Ignác szellemi tanítványa, a népzene kutató Vargyas Lajos a legrégebbi eredeti ismert magyar versnek tekintette (Vargyas 1952). Vargyas Lajos-féle érvgyűjtemény megtette hatását, mivel Klaniczay Tibor is megemlíttette egyetemi jegyzetében, hogy a László-ének a legrégebbi fennmaradt eredeti magyar nyelvű vers (Klaniczay 1960).

Gerézdí Rabán az eredetiséggel foglalkozó vitában a latin mellett állt ki, és hosszasan, lelkiismeretesen bizonyította is állítása helyességét. Módszere az egybevetés, ugyanis összehasonlította két kéziratos könyvben: a Gyöngyösi-kódexben,² valamint a Peer-kódexben³ megőrzött, a XVI. század első harmadából származó, sajnos sérült szövegeket. Szerencsés véletlen, hogy a két kódexben található szövegek szinte kiegészítik egymást. Kivéve a 15. strófát, ennek csak a latinja maradt meg. Úgy tűnik, hogy a Gyöngyösi-kódex variánsa a hívebb, mert a magyar fordítás ezt fedi: „kiben most nyugoszol minden tisztességgel” – „quo nunc quiescis omni cum honore”. Még a szótagszám is azonos. Mindkét kódex latin szövege másolat. Jócskán található bennük másolási hiba, például: elírás (hommororum – két -m két -n helyett), szóelhagyás (et, -que), szóbetoldás („te adorant pria regna terarum”). Gerézdí Rabán szerint komoly szövegromlás csupán két helyütt található: a Gyöngyösi-kódex ama strófáiban, amelyek a Peer-kódexből hiányoznak. A magyar ének szövegkritikai elemzésekor Gerézdí Rabán egy-két helytelen pótlást végzett. Íme: a 4. versszak 4. sorának zárószava „neved”, vagy a 16. strófában a „híred n...”

² Ez adja a teljesebb latin szöveget.

³ Pálos provenienciájú, magánszemélyeknek készült imádságoskönyv.

helyesen „hírneved”. Egymás mellé helyezve a latin és a magyar szöveget, szoros rokonságot fedezünk fel: egyik a másiknak nem szabad átköltése, hanem szóról szóra való fordítása, e két szöveg közül az egyiknek fordítási alapul kellett szolgálnia.

Amikor a XV–XVI. század forrongó humanista, reformációs légkörét tanulmányozzuk, látnunk kell, hogy az írótypus kétnyelvű. E problémát dolgozta fel Horváth János *A magyar irodalmi műveltség kezdetei Szent Istvántól Mohácsig* című munkájának egy részében (Horváth 1931), ahol rámutatott, hogy a fordító alkalmazkodott leendő olvasóihoz, közönségéhez, természetes, sőt emelkedett, vallásos érdeklődésükhöz. A fordítás a tárgyalt időben magyarítás volt. Mi is jellemezte a gondos, körültekintő fordítót, azaz a magyarázót? Tekintetbe vette az olvasóját.

A Mátyás-kori magyar irodalomban három közönségréteget kell feltételeznünk: a humanista műveltségű legfelső réteget, az ennél szélesebb, a vulgáris latinnal bíró réteget, ide lehet sorolni a László-éneket, valamint a legegységesebb magyar nyelvű réteget. Rokonszókat ikerített, magyarázta a latin megfelelőt. Lehetőleg nem élt latin szóval – gyönyörű példa erre a László-ének. Ha az eredetiből idézett, nyomban magyarságra törekedett, felvilágosító közbevetéseket alkalmazott. A fordító, vagyis a magyarázó, a magyar szöveg létrehívója névtelenségben maradt. A Horváth János kutatásait felhasználó jellemzésem illik a pálos rendi szerzetesre, aki az élőbeszéd hanghatására is tudott ügyelni. Gazdag szókincsével, kifejezéstartárának bőségével érte el, hogy az élő nyelv fölé tudta emelni a kezdetleges magyar irodalmi nyelvet és erre hiteles példát adott.

Vekerdy József a Szent László-énekről szóló írásában a költemény eredetéről a következőkre tért ki: „... némileg alárendelt jelentőségű az a kérdés, hogy a latin vagy a magyar szöveg keletkezett-e előbb” (Vekerdy 1979). Ezt a meglepő kijelentést nem hagyta Vekerdy József igazolás nélkül, és kutatási módszerként a mondattani szórend elemzését választotta. Így jutott el egy addig figyelmen kívül hagyott lehetőség felkarolásáig: „... mindkét változat ugyanazon szerző műve, aki egyidejűleg írta és egymáshoz alkalmazta a két szöveget.” E meglátással számolniuk kell a továbbiakban a László-ének újabb faggatóinak. Elfogadható magyaráztatnak tűnik azon ellentmondás feloldásában, hogy miért vélhetjük egyes helyeken a latint, másutt a magyart eredetinek. A költő és fordító – ugyanazon személy Vekerdy József állítása szerint – egyedül állt a teljes magyar fordítási irodalomban. A régi magyar himnuszfordítások megelégedtek a latin szöveg szolgálai merevségű, sőt prózai jellegű visszaadásával. Legfeljebb arra törekedtek, hogy a sorok szótagszáma és a sormetszet nagyjából feleljen meg az eredetinek. Szembeötlő a László-ének szerzőjének ügyessége a fordításban, e két szöveg: a magyar és a latin, illetőleg a latin és a magyar egymáshoz való alkalmazásában. A következetesen

végigvitt gondolatsor, továbbá a vitatott mű nyújtotta olvasmányélmény alapján fogalmazhatjuk meg: valóban nyoma sincs idegenszerűségnek a László-énekekben.

V. Kovács Sándor az Irodalomtörténeti Közlemények Klaniczay- emlékszámban új oldalról közelítette meg a László-éneket. Keletre, a bizánci–magyar történelmi kapcsolatokra tekintett. Részletező vizsgálódásából kitűnik az úgynevezett László-kultusz megszületése, fejlődése a XIII. századtól folyamatos metamorfózisokon ment keresztül az ideológiai áramlatoknak alárendelve. V. Kovács Sándor szerint: „1458/59 telén a latin László-ének már készen lehetett, ismert volt” (V. Kovács 1983).

Egyszemélyes irodalomtörténetében Nemeskürty István azt a gondolatot vetette papírra, hogy a László-ének évszázadokon át élt a legbecsesebb helyen, a nép ajkán (Nemeskürty 1983). Hogy miért? Nyilvánvalóan azért, mert gondolatvilága újra és újra aktuálissá vált. A magyar sors kifejezője, megéneklője volt ez a mű, tudniillik dallama is van, ez a XVI. századi Bornemisza-énekeskönyvből ismeretes.

A fenti elemzéssor összegzésekképpen az Ének László királyról című óda szerkezetéről, gondolatvilágáról és poétikai eszköztáráról a következőket rögzíthetjük:

Forma	Gondolatkörök	Poétikai eszközök
2 versszak: 1–2.	üdvözlés- és dicséretsorozat; himnikus lendületű felmagasztalás	megszólítás, felkiáltás, festői jelzők, metaforák
1 versszak: 3.	a kegyes Béla és fia, László összehasonlítása, egyben: céltételezés	festői jelzők, metaforák, szóismétlés, alliterációk
4 versszak: 4–7.	„Nekönk sziletil...” – „Tetemed foglalták...” a születéstől a halálig vázolja László életét (elsősorban egyházi megközelítésben) kiemelve a király templompépítő tettét	felkiáltás, túlzás, jelzőhalmazás, metaforák
7 versszak: 8–14.	László testi erejének, belső értékeinek lelkes számbavétele (1–1 vsz. = 1–1 gondolat)	kiemelés, hasonlat, metaforák, túlzások, alliteráció
2 versszak: 15–16.	a keresztény hit bajnoka szívvel-lélekkel, katonai sikerekkel (meszeskapui győzelem: 1091) éri el a külső és belső ellenség felszámolását	amplifikáció
2 versszak: 17–18.	az üdvözlés- és dicséretsorozat megismétlése a záró sorba helyezett megszólítással	szórendváltás, metafora, felkiáltás, alliteráció

Látható, hogy a versszakok elrendeződése a 2–1–4–7–2–2 strófaszerkezetben felépült megoldással gótikus építményhez hasonlítható.

A mű alapját László életútja adja a születéstől a halálig (4–7. vsz.). E biztos alapról kúszik a magasba az ország- és hitvédő tetteit, külső-belső értékeit felmutató, csúcspannban kiteljesedő gondolatsor (8–14. vsz.). A csúcs az ismert 14. strófa, amely a szent korona – szent lélek, atyai példa követése – rózsás korona szintagmákból építkezik. A korona az ország jelképe, a szent korona pedig, különösen az ismétlődés miatt, emeli e jelkép értékét. A 14. szakasz 2–3. sorának ok-okozati összefüggését kell meglátnunk, nevezetesen: a jó példát követnie szükséges Lászlónak, tehát magasodjék és bírja, birtokolja a csúcst!

A mű 3. versszakában olvasható céltételezés is kegyes Béla kerályt említi, hogy a „hozzá képest kegyes kerály lennél” kívánsággal a közösségi vágyat szólaltassa meg a szerző Lászlóval (Mátyással?) kapcsolatban. Ez a strófa egy fényben gazdag ablakot jelent a vers gótikus építményén.

A 15–16. szakaszok azon támpilléreket adják, amelyek megerősítik, gazdagítják, biztonságossá és maradandóvá is teszik ezt az életművet. A nyitó és záró sorok a közösség háláját, himnuszát hordozzák, így válik népivé-nemzetivé, tulajdonképpen magyarrá a László-ének.

Az ismeretlen költő a magyar valóságból, a magyar valósággal, a magyar valóságért hívta életre művét. Talán ezért lett halhatatlanná ez a Szent László királyt megidéző ének. A szerző-fordító a lírai egyéniségének mélyéről fakadó üzenetet, tökéleteset, egyedül tudott alkotni. A kitérően szerkesztett, végrímeiket illetően rímtelen versforma, a magyar felező 10-es (középen sormet-szettel) bizonyítja: nem latin mintát követett az alkotó, hanem a korabeli magyar költészet versritmusát ültette át latin nyelvre.

Amikor a vers zeneiségét biztosító rétegről szólunk, akkor hatoljunk a hangokig! A legkisebb hallható rész, a hang is tartalmaz valamit a mű egészéből.

László királynak a hon- és hitvédő tetteit bemutató 15–16. strófa hangálmánya így oszlik meg: a vokálisok száma 84, ebből a palatálisoké 45 (e = 29), a velárisoké 39 (a = 19); a konzonánssok száma 129, közülük 70 explozív (t = 24), 24 nazális (n = 14), 8 tremuláns, ugyancsak 8 laterális, 18 spiráns (v = 7), míg 1 affrikáta. Az explozívák terheltsége 54%. A már jelzett t–k gyakoriság a verskörnyezet gondolati jelentését erősíti a kemény hangszereléssel. E zöngétlen zárhangok, valamint zöngés párjaik, a d–g az erőt, a harc, a küzdelem drámaiságát érzékeltetik, íme:

Szent kerályok közt drágalátus gyöngy,
Csillagok között fényességes csillag.

A Szent Lászlóról szóló ének szerkezetileg világos, jól átgondolt, egész. Képei, nyelvi-stilisztikai megoldásai a keresztény latin irodalomból és a

magyar nyelvű világi költészet áramlataiból futnak az ismeretlen pálos rendi szerzetes tollára, így alkotva meg ezt a sok vitát látott, pozitív viszonyulásokat hordozó, gótikus szépségű verset.

A felkészüléstől a kidolgozásig

Az itt következő szempontsor feleletternak is tekinthető. Ugyanakkor a műelemzési gyakorlatot és az esszéírásban szerzett jártasságot és készségeket is fejleszthetjük általa körültekintő tanítás- és tanulászervező stratégiával, ha például ezt a problémát – Egy sok vitát látott vers sorsa és utóélete – kell értelmezniük, körüljárniuk és kidolgozniuk diákjainknak.

a) Járjunk utána a világháló jóvoltából annak, hogy miként született és őrződött meg az Ének László királyról című versünk, egyben jelentős nyelvművészetünk!

b) Szerkesszünk műelemzést az Ének László királyról című alkotásról az Egy sok vitát látott vers sorsa és utóélete tételmondat alapján! Végezzük el a László-ének szoros szövegelemzését követően ennek a költeménynek a szövegtípusok és műfajok mentén történő értékelését!

c) Tervezzük meg a László-ének értékeinek a kidolgozását egy hosszabb esszében! Hasznosítsuk a vázlat elkészítésekor a tömörítésről és a jegyzetelésről tanult stilisztikai és retorikai ismereteinket!

d) Vizsgáljuk meg az Ének László királyról című alkotást a műben megvalósult beszédhelyzetből kiindulva! Értelmezzük a költemény vershelyzetének szerkezetalakító szerepét, és mutassuk be a képalkotás, a költői gondolatmenet, továbbá a szerkesztésmód sajátosságait!

e) Fogalmazzuk meg bátran az önálló véleményünket, és adjunk számot az ehhez az esszénkhez kapcsolódó ismereteinkről, hogy minél teljesebb képet nyújthassunk olvasottságunkról, világlátásunkról, műértelmezői felkészültségünkéről! Elvárt az összefüggő, egyértelmű álláspontunk, a helytálló állításaink kerek, egész, lezárt, formailag és tartalmában is tagolt, logikusan szerkesztett szöveggé alakítása. A szövegművünk stílusa, szóhasználata feleljen meg a témának, a köznyelvi normának és legyen nyelvhelyességi szempontból is kifogástalan.

f) Akkor leszünk képesek hiteles, eredményesen érvelő esszét szerkeszteni, ha az írás 500–1500 szó (kb. 3–8 oldal) terjedelmű lesz. Ha szükséges, akkor használjuk a magyar helyesírási szabályok 12. kiadását tartalmazó kötetet (Akh¹²)!

g) Az esszénk külalakjával összefüggő követelmény a rendezettség, az áttekinthetőség, a javítások egyértelműsége és esztétikussága. A kézírásunk tiszta, rendez, jól olvasható legyen, vagyis elvárt a betűképeink zavartalan azonosíthatósága, az ékezethasználataunk vitathatatlansága, továbbá követel-

mény, hogy nem használhatjuk a vélt vagy valós margón kívüli területeket (H. Tóth 2018b).

Összefoglalás

Minden adandó alkalmat, melyek jóvoltából emlékezhetünk és emlékeztethetünk a magyar irodalom-, társadalom- és egyháztörténelem jeles alkotásaira, példamutató személyiségeire, meg kell ragadnunk, és élnünk kell ezekkel a keresztény pedagógiai gyakorlatunkban is. Ha beemeljük a tananyagszerkezetbe, továbbá a tanítási gyakorlatba a Halotti beszéd és könyörgés és az Ómagyar Mária-siralom mellé ezt az ódai szárnyalású énekünket, akkor árnyalt és átfogó ismeretekkel segíthetjük középiskolás korosztályainkat az énképük, valamint a nemzeti azonosságuk erősítése vonatkozásában. A magyar nyelv és irodalom tantárgycsoport esetében a színvonalas tanítás- és tanulásszervezésben a kontemplatív jellegű, additív szemléletű, funkcionális nyelv- és irodalompedagógiai stratégiával jelentékeny eredményességgel léphetünk tovább.

Dolgozatommal ismét fel akartam hívni a figyelmet a László-ének-re, erre a jelentős nyelvemléknek is tekinthető, mindemellett a nyolc évszázados magyar irodalom egyik fontos lépcsőfokára. Eközben vázlatos képet szerkesztettem olyan fontosabb tanulmányok kamatoztatásával, melyek már eddig is erőteljesen szóltak hozzá e versünkhöz az alakulás- és fejlődéstörténetéhez. Feltételezhető, hogy a főiskolai és/vagy egyetemi tanulmányaik jóvoltából a gyakorló magyartanárok a meglévő tudásszegmenseik áttekintését kapták ezzel a dolgozattal, mindenestre helyénvalónak gondolom időről időre a háttérismeretek rendszerezését, gazdagítását.

Szakirodalom

- Balázs Géza 2022a. *Ómagyar Mária-siralom – új megközelítések a 100 éve felfedezett nyelvemlékhez*. <https://e-nyelvmagazin.hu/2022/01/09/omagyar-maria-siralom-uj-megkozelitesek-a-100-eve-felfedezett-nyelvemlekhez/> Utolsó letöltés: 2022-01-12
- Balázs Géza 2022b. *Ómagyar Mária-siralom – új megközelítések...* Magyar Nyelvőr 146. 2022: 517–519. DOI: 10.38143/Nyr.2022.4.517
- Bunyitay Vincze 1892. *Szent-László király emlékezete*. Franklin Társulat, Budapest.
- Gábor Ignác 1923/4. *A magyar ritmus problémájához*. Nyugat, Budapest.
- Gerézdi Rabán 1962. *A magyar világi líra kezdetei*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Hegedűs István 1914. *A magyarországi „coelestis lyra”*. Akadémiai Értesítő, Budapest.
- Horváth János 1931. *A magyar irodalmi műveltség kezdetei Szent Istvántól Mohácsig*. A Magyar Szemle könyvei IV. Magyar Szemle Társaság, Budapest.

- H. Tóth István 1995. *Ének László királyról* (Egy sok vitát látott vers sorsáról és utóéletéről). Hatodik Síp, Tavasz, Budapest–Beregszász. Ue. megjelent 1995-ben a *Hogyan? Tovább?* Pedagóguslapban, Győr; rövidített változata 2011-ben az *(I)skola* című lapban, Moszkva.
- H. Tóth István 1997. *„Az olvasás: fölfedezés”. Egy korosztály irodalomértésének alakulása* (Kandidátusi értekezés). Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- H. Tóth István 1999. *Legendák nyomában* (Irodalmi feladatgyűjtemény 11–12 éves olvasóknak). Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged.
- H. Tóth István 2007/5. *Egy gondolat- és érzelemgazdag nyelvemlékünk az irodalomtanításban* (Ének László királyról). Magyartanítás, Budapest.
- H. Tóth István 2013. *Az Út keresése – Hozzájárulás a keresztény nevelés feladatai és annak a harmadik évezred elején született kihívásai megoldásához*. In: Fehér Ágota – Fülöpné Erdő Mária – Mészáros László (szerk.): *Gravissimum educationis – A keresztény nevelés feladatai és kihívásai a harmadik évezred elején*. Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vác.
- H. Tóth István 2015. *„Nem fecske módra...”* (Az olvasmánymegértés fejlesztése – Kézikönyv nemcsak tanítók és magyartanárok számára). Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa, Beregszász.
- H. Tóth István 2018a. *A Szent László királyunkról valló versünk a nyelv- és irodalompedagógiai gyakorlatban*. „...in quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi” – A nevelési értékek és a tudás szerepe a keresztény pedagógiában, Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vác.
- H. Tóth István 2018b. *Értékek nyomában szemlélődő, hozzáadó szövegelemzéssel* (Sík Sándor: *Jézus és a kereszt* – Vári Fábián László: *Ráolvasás*). Közoktatás, Beregszász.
- H. Tóth István 2021. *Barangolás a stílus és a stilisztika világában* (Tanári feladatgyűjtemény és kézikönyv a stilisztika évfolyamfüggetlen tanításához). Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa, Beregszász. 144 p. CD-melléklettel
- H. Tóth István 2022. *Keresztény gyökerű szövegek az irodalompedagógiában* (Sík Sándor: *Jézus és a kereszt*). Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad. <https://kiado.partium.ro/hu/acta-universitatis-christianae-partiensis/aucp-studia-culturale/2021/2>
- Karácson Imre 1895. *Szent László király élete*. Szent László Társulat, Győr.
- Kiss Gyula ifj. 1910. *A magyar elbeszélő költészet a XVI. században. I–II.* (Katona Lajos előadásai után jegyezve). Budapest.
- Klaniczay Tibor 1960. *A régi magyar irodalom 2.* (Egyetemi jegyzet.) Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- Lappints Árpád 2002. *Tanuláspedagógia* (A tanulás tanításának alapjai). Comenius Bt., Pécs.

- Mező Tibor 2021. *Ómagyar Mária-siralom szövegkönyve*. Novum Publishing, Debrecen.
- Nagy József 1985. *A tudástechnológia elméleti alapjai*. Országos Oktatástechnikai Központ, Veszprém.
- Nemeskürty István 1983. *Diák, írj magyar éneket I-II.* (A magyar irodalom története 1945-ig.) Gondolat Kiadó, Budapest.
- Sík Sándor 1990. *Esz­tétika*. Universum Kiadó, Szeged.
- Szilády Áron 1877. *Régi magyar költők tára, I.: Középkori magyar költői maradványok*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Trosits András (szerk.) 2002. *Gyakorlati keresztény pedagógia* (könyvsorozat). Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola, Veszprém.
- Vargyas Lajos 1952. *A magyar vers ritmusa*. Monográfia, Budapest.
- Vekerdy József 1979. *Szent László-ének*. In: Komlowszki Tibor (szerk.): *A régi magyar vers*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- V. Kovács Sándor 1983/1–3. *A László-ének keleti forrásai*. Irodalomtörténeti Közlemények, Budapest.

The Hungarian Language and Literature subject area can move forward with considerable effectiveness with a contemplative, additive, functional language and literature pedagogical strategy in the organisation of quality teaching and learning. I would like to draw attention to our poem “Hail, Merciful King St. Ladislaus” (a hymn to King St. Ladislaus), a significant linguistic monument, but also an important milestone in eight centuries of Hungarian literature. I will present the major studies that have already made a strong contribution to the history of the formation and development of this poem.

Keywords: *contemplative, additive, functional pedagogy of language and literature, “Hail, Merciful King St. Ladislaus” (a hymn to King St. Ladislaus), song or hymn or ode, linguistic-stylistic analysis, poetic tools*

În cazul grupului de studiu de limbă și literatură maghiară, prin abordarea contemplativă și aditivă a unei strategii pedagogice funcționale de limbă și literatură, putem avansa cu o eficacitate considerabilă în organizarea unei predări și învățări de calitate. Doresc să atrag atenția asupra poemului nostru „Cântecul regelui Ladislau”, un monument lingvistic semnificativ, dar și o piatră de temelie importantă în cele opt secole de literatură maghiară. Voi prezenta principalele studii care au avut deja o contribuție puternică la istoria formării și dezvoltării acestui poem.

Cuvinte cheie: *contemplativ, aditiv, limbaj funcțional și pedagogie literară, „Cântecul regelui Ladislau”, cântec sau imn sau odă, analiză lingvistică-stilistică, instrumente poetice*

Borral kapcsolatos frazémák a szilágypéri nyelvhasználatban

PÁPAI-SZÁSZ ERIKA

Partiumi Keresztény Egyetem (Nagyvárad)
erikapapaiszasz@gmail.com

A dolgozat bemutatja a Szilágypérban gyűjtött, borral kapcsolatos frazémákat, valamint ezeket szemiotikailag elemzi. A szerző bemutatja, hogy mennyi pozitív és negatív értékkel bíró szólás és közmondás van a borral kapcsolatosan.

Kulcsszavak: *Szilágypér, bor, frazeológia*

A szőlészet és borászat Szilágypér egyik legsajátosabb mezőgazdasági ágazata volt és maradt egész napjainkig. Noha Szilágypért a távolabbi vidékeken nem borvidékként ismerik, a helyi lakosok büszkék borukra, s tény, hogy a szőlőtermesztés és a borászat több évszázados múltra tekint vissza. Az itt élő emberek (kb. 1600 lélek) többsége mezőgazdasággal és szőlőtermesztéssel foglalkozik. A szilágypéri szőlőtermesztésben három nagy korszakot különíthetünk el: a századfordulóig, a filoxéra megjelenéséig terjed „a fillokszérvész itt ütött ki először s az állam itt alapította az első amerikai szőlőtelepet” (Petri 1902: 226), a régmúlt, nagyjából századunk első felét öleli át, a közelmúlt és a nagyüzemi gazdálkodás bevezetésével kezdődik a jelen idő.

Dolgozatom témája, a Szilágypérban használatos szólások és közmondások kutatása. Szilágypéri lakosok vagyok, sőt férjemmel együtt kisebb szőlő- és bortermelelssel is foglalkozunk, ezért érdekessé vált számomra felkutatni, összegyűjteni s majd megvizsgálni a szólásokat és közmondásokat, amelyek a borral kapcsolatosak, továbbá kategorizálni azokat, aszerint, hogy milyen pozitív és negatív értékeket társítanak hozzájuk a szilágypéri lakosok.

A bor a magyar ember életében mindig is fontos szerepet töltött be, függetlenül attól, hogy ki milyen társadalmi szinten helyezkedett el a társadalomban. Az évszázadok során számtalan a borral kapcsolatos szólások és közmondások születtek, mindezekhez értékeket társítottak az emberek. A bor életünk egyik legfontosabb elemeként jelenik meg, számos közösség életében megtalálható, mint élvezeti cikk, gazdasági élet jövedelmező terméke, sőt a keresztény vallás rítusában is nagy értékkel bír. Az, hogy különböző helyzetekben milyen funkciót tölt be a bor, az nagymértékben a közösség értékrendjével hozható kapcsolatba (Magyari 2014).

Elméleti háttér

Meghatározó szerepe van annak, hogy hogyan beszélünk egy fogalomról, tárgyról vagy élőlényről, és hogy hogyan helyezhetőek el ezek a fogalmak, tárgyak vagy élőlények az értékrendszerünkben (Magyari 2014). A bor kultúrája már ismert volt az ókorban is, számos keleti nép kultúrájában, amely Kr. e. II. évezredig nyúlik vissza. A ókori görögök kultúráját egyfajta sokrétűség jellemezte, mivel a vallási rituálék és az istenkultuszok is erősítettek, a legnépszerűbb istenek egyike volt Dionüszosz, aki a bor, mámor és a jókedvű szórakozás istensége volt. (borneked.hu) Mindezek után említést kell tenni arról is, hogy a bor a keresztény vallás egyik alappillére, amely Jézus Krisztus vérével szimbolizálja.

Írásom alapgondolata a bor szemiotikája. A szemiotika a jelek és jelrendszerek tudománya. Egy szállóige szerint: a szemiotika összeköti a természetet és a kultúrát. A következő fogalom, amely fontos szerepet tölt be a dolgozatban: az a bor frazeológiája. Bor és beszéd együtt jár. A magyar ember alapvetően boros, azaz borkedvelő. Ezért a borral kapcsolatos frazeológia (az állandósult, hagyományozódó, ismétléses szóbeliség) igen gazdag (Balázs: 2018). A frazeológia szavakba foglalt világnézet, mentalitás. Ha a frazémákat vallatóra fogjuk, akkor kibontakozik előttünk a „boros magyar”, vagyis a borkedvelő magyar nép lelki alkata. A magyar ember különleges kapcsolatot ápol a borral. Érdeemes tudni, hogy a legtöbb európai nyelv a latin vino szóból eredezteti a bor megnevezését, kivéve a görög és a magyar nép. Mint tudjuk a bor alkoholt tartalmazó ital, az alkohol fogyasztása megnöveli az ember beszédképességét. Bátrabbak vagyunk, megered a nyelvünk, amikor bort iszunk, így születtek és születnek a borral kapcsolatos frazeológiák. Kutatások szerint a magyar nyelvhasználatban a legtöbb szólást és közmondást (az alkoholos italokat tekintve) a borról fogalmazták meg. Ennek a magyarázata az is lehet, hogy a magyar ember boros ember, vagyis nagyban borkedvelő.

A kutatás módszeréről

Szilágyperben végzett kutatásom során, számos borral kapcsolatos szólást és közmondást sikerült összegyűjtenem. Kutatásom alanyai szilágypéri borgazdák, idősebb szőlőtermesztéssel foglalkozó gazdák és természetesen borkedvelő emberek, számszerűen 10, akik közül csak egy interjúalany foglalkozik a szőlő és bortermeléssel megélhetés céljából. A többi kilenc megkérdezett alany csak hobbiszinten foglalkozik e tevékenységgel. A megkérdezettek különböző életkorúak (45 évestől egészen 80 éves korig), iskolai végzettségüket tekintve, tíz borgazdából csak három rendelkezik felsőfokú végzettséggel, míg a maradék hét interjúalany csak középiskolai végzettséggel rendelkezik.

Vallási hovatartozásukat tekintve többségük református felekezetű, de van köztük római katolikus is. A magyar borgazdák mindegyike szilágypéri lakos, foglalkozásukat tekintve iskolaigazgató, magyartanár, mérnök és mezőgazdaságban dolgozó szakmunkás. Az interjú helyszínéül általában borospincéket választottam, ahol a beszélgetés (interjú) során adatrögzítési módszert alkalmaztam, az interjúk időtartama változó volt (10-15 perc). Kutatási módszerként a terepmunkát (*fieldwork*) tűztem ki célul.

A nyelvi adatok bemutatása

Ha összegyűjtjük a magyar boros szólásokat, közmondásokat, akkor ezek a következő tematikát ölelik föl: jókívánság, ivásra (fogyasztásra) buzdítás; rosszkívánság (átok); jóslás, figyelmeztetés; jó bor; rossz bor; mértékletesség; mértéktelenség (a bor negatív hatásai); a borfogyasztás kultúrája; a bor összevetése más italokkal (Balázs 2018. nyomán).

Az alábbiakban felsorolásom Szilágypérban gyűjtött, borral kapcsolatos frazémákat:

Bort, búzát, békességet adjon a Jóisten ebben az újesztendőben!

Bor, búza, békesség!

Bor nélkül szegény a vendégség!

A bor kis mértékben gyógyszer, nagy mértékben orvosság.

Aki vizet tesz a borba, a guta üsse orrba.

Bort iszik, s vizet prédikál.

A bor mutatja, kiben mi lakik.

A bor szól belőle.

A borban lakik az igazság.

Az okos embert is megtántorítja a bor

Bor, búza, békesség, szép asszony feleség.

Bort, búzát, szalonnát!

Bor erőt ad.

Borban van az igazság.

Bort sem ivott s már is részeg.

Igyál bort, de ne sokfélét.

Jó a bor, de mértékkel.

Milyen a gazda, olyan a bora.

Nincs oly bölcs, kit a bor meg nem bolondít.

Ugy issza a bort, mint a vizet.

A bor sűríti a vért.

Az okos embert is megtántorítja a bor.

A bor kis mértékben gyógyszer, nagy mértékben orvosság.

A legjobb bornak is van söprője.

Ami borital közben leszen, borban kell azt írnia.

A továbbiakban az általam összegyűjtött 25 frazémát rendszerezni fogom a következő kategóriák szerint:

a) a pozitív értékek szerint (jókívánság, ivásra (fogyasztásra) buzdítás; jó bor, mértékletesség; a borfogyasztás kultúrája)

b) negatív értékek szerint (rosszkívánság (átok); rossz bor; mértéktelenség, a bor negatív hatásai);

Az előzőekben felsorolt szólások és közmondások rendszerezése pozitív és negatív értékek szerint:

Szólások és közmondások pozitív és negatív értékei	
a) Pozitív értékek	b) Negatív értékek
<i>Bort, búzát, békességet adjon a Jóisten ebben az új esztendőben!</i> (jókívánság)	Aki vezet tesz a borba, a guta üsse orrba Rosszkívánság. (átok)
Áldás, kegyelem, ezt a kis bort lenyelem! (ivásra, fogyasztásra buzdítás)	Bort iszik, s vizet prédikál figyelmeztetés
Királyok bora, a borok királya. (jó bor)	Aki vezet tesz a borba, a guta üsse orrba. rosszkívánság (átok)
<i>Bor, buza, békesség, szép asszony feleség.</i> (jókívánság)	<i>A legjobb bornak is van söprője.</i> (a bor negatív hatásai)
<i>Bort, buzát, szalonnát!</i> (jókívánság)	<i>A bor szól belőle.</i> (mértéktelenség)
<i>Bor erőt ad.</i> (ivásra (fogyasztásra) buzdítás)	<i>Az okos embert is megtántorítja a bor.</i> (figyelmeztetés)
<i>Bor, búza, békesség.</i> (jókívánság)	<i>Bort sem ivott s már is részeg.</i> (figyelmeztetés)
<i>A bor kis mértékben gyógyszer, nagy mértékben orvosság.</i> (mértékletesség)	<i>Milyen a gazda, olyan a bora.</i> (figyelmeztetés)
<i>A bor mutatja, kiből mi lakik.</i> (figyelmeztetés)	<i>Nincs oly bölcs, kit a bor meg nem bolondít.</i> (jóslás)
<i>A borban lakik az igazság.</i> (jóslás)	<i>Ugy issza a bort, mint a vizet.</i> (mértéktelemség)
<i>Borban van az igazság.</i> (jóslás)	<i>A bor sűríti a vért.</i> (figyelmeztetés)
<i>Igyál bort, de ne sokfélét.</i> (figyelmeztetés)	
<i>Jó a bor, de mértékkel.</i> (figyelmeztetés)	
<i>Ami borital közben leszen, borban kell azt írnia.</i> (figyelmeztetés)	

A táblázatban található szólások és közmondások többségében megmutatják, hogy a pozitív értékkel bíró frazémák nagyobb számban szerepelnek, mint a negatívak, természetesen ez a következtetés a szilágypéri nyelvhasználatban lévő frazémákra vonatkozik. A táblázatban található 25 szólásból és közmondásból 14-ben a bor pozitív értéket képvisel, míg a többi 11-ben negatív szerepet kapott. Mindezen összegyűjtött adatok szerint a szilágypéri nyelvhasználatban keletkezett és fennmaradt borral kapcsolatos frazémák többségében a pozitív értékek uralkodnak.

A szilágypéri településen végzett kutatás során az összegyűjtött szólások és közmondások túlnyomó részének a pozitív és negatív értéke megegyezik az általam felhasznált szakirodalomban közvetített frazémák pozitív és negatív értékeivel. Viszont az általam összegyűjtött 25 frazémában inkább a jókívánság és jóslás pozitív értékek figyelhetőek meg, míg a szakirodalom más pozitív érték is dominál mint például a mértékletesség, ivásra való buzdítás. A helyi frazémák negatív értékét leginkább a figyelmeztetés tükrözi, míg az általam vizsgált tanulmányban a következő értékek játszanak nagyobb szerepet: rosszkívánság (átok); rossz bor; mértéktelenség, a bor negatív hatásai.

A kutatás feladata volt, hogy összegyűjtsem Szilágypérban a borral kapcsolatos frazémákat, valamint ezeket szemiotikailag elemezzem, kimutatva, hogy mennyi pozitív és negatív értékkel bíró szólásunk és közmondásunk van a borral kapcsolatosan. Továbbá melyik értékek dominálnak az adott területen használatos borral kapcsolatos frazémákban és, hogy milyen eltérések, sajátosságok mutathatók ki a helyi frazeológiában, az eddig született tanulmányokkal szemben.

Felhasznált szakirodalom:

- Balázs Géza (2018) A bor frazeológiája. 250–257. In: Veszelszki Ágnes (szerk.): *Borkommunikáció. Aszútól a zenitig*. Századvég Kiadó, Budapest.
- Magyari Sára (2014) A bor magyar és román nyelvi képe. 74–82. In: Magyari Sára – Bartha Krisztina (szerk.) *A nyelv közösségi perspektívája*. Erdélyi Múzeum Egyesület, Partium Kiadó, Nagyvárad.

The study introduces the wine-related phrases collected in Pir and analyses them from a semiotic point of view. The author presents the number of proverbs and sayings with positive and negative values related to wine.

Keywords: *Pir, wine, phraseology*

Lucrarea prezintă frazeologisme legate de vin adunate din comuna Pir și le analizează din punct de vedere semiotic. Autorul prezintă cât de multe proverbe și zicale există, care au valori pozitive și negative și care se leagă de vin.

Cuvinte cheie: *Comuna Pir, vin, frazeologie*

A kiskolcsi református temető szemiotikai vizsgálata

PÁL IMOLA

Partiumi Keresztény Egyetem
Többynyelvűség és multikulturalitás MA
imolakatalinpal@gmail.com

A temető szakirodalmában megtalálható jelek, jelképek, szimbólumok megtalálható Kiskolcs református temetőjében is. Azonban már a különböző fejfátípusok nem gyakoriak, ezeket felváltották az erősebb anyagokból készült fejfák. Sőt olyan újítások is vannak, mint pl. a könyvre hasonlító síremlék.

Kulcsszavak: *temető, temetői szimbólumok, fejfá, fejfából lett „emléktábla”*

Ha igazán meg akarunk ismerni egy falut, akkor ehhez elegendő az, ha a temetőjét vesszük szemügyre. Mint ahogy az életben, úgy a halál után is megfigyelhető egyfajta hierarchia a társadalomban, a közösségben. Nem mindegy, hogy hol vagyunk, és az sem mit értünk el az életünkben. Az sem elhanyagolható, hogy milyen elrendezésben találjuk meg a sírokat. De nem csak a hierarchiára mutat rá a temető, hanem a hagyományok, szimbólumok is megmutatkoznak a sírokon, fejfákon. Balassa Iván a következőket írta le a temető szemiotikájával kapcsolatban, és ezt Dancs Krisztina is kiemelte kutatásában: „A temető halott falu, melyben az élő falu gazdasági és társadalmi törvényei érvényesülnek. Ugyanakkor rendkívül régi hagyományok is sokáig fennmaradtak benne, mert az ősök tisztelete élteti ezeket” (Dancs 2013: 71).

Kiskolcs (Culciu Mic) falu Romániában található, pontosabban Szatmár megyében, a megyeszékhelytől körülbelül tizenöt kilométerre. Ezen a településen egyaránt élnek református, illetve ortodox vallású emberek, ebből kifolyólag egyaránt van református, valamint ortodox temető is. Ebben a dolgozatban csak a református temetőt fogom vizsgálni, és a szakirodalmat is ehhez mérten kerestem.

A népi temetők és környezetük kapcsolata gondos tanulmányozást igényel, melynek során vizsgálatra kerül a temető helye a település rendszerében. Gyakran lehet találni utalásokat arra nézve, hogy a temetőnek a falu településében a hagyomány által meghatározott, kijelölt helye volt, rendszerint a falu középpontjától nyugatra. A temető zárt egység, mind területileg, mind jeltudományi szempontból. Zártságát különböző módon kialakított kerítés, illetve kerítés értékű egyéb körbezáró jelzés, pl. a természeti formák felhasználása, valamint a mindenkor gondosan betett kapuk hangsúlyozzák. A ma még többé-kevésbé hagyományos formájukban feltalálható temetőket árok és élősövény keríti (Kunt 1975: 476).

A temetőn belül két irányban nyerhetünk információkat: az egykor élők-ről, valamint a jelenleg is élőkről. A templom, a kápolna körül csaknem koncentrikus körökben helyezkednek el a sírok, esetleg kripták. Látni olykor a központok felé orientálódó rendből kiszakadt, különálló sírcsoportokat is. Néhány sír egészen a kerítés tövébe került, sőt egy-két sírhalom nyomára a kerítés külső oldalán, a temetőárokban találunk. Ebből pedig le tudjuk szűrni azt, hogy kinek milyen rangja van a társadalomban, mennyi időt töltött el ott (tehát mennyi ideje élt az adott közösségben), és erkölcsileg milyen a megítéltsége. A tehetősebbek, a közösség életében magasabb rangot viselők a főhelyekre kerülnek, ami egy olyan helyen van, amit könnyen megközelíthet bárki. Ahogyan távolodnak a sírok a központoktól, úgy jelzik az egyes családok, személyek vagyoni állapotának csökkenési fokát (Kunt 1975: 477).

A legszembetűnőbb egy-egy falu erkölcsi száműzöttjeinek a jelzése. Az öngyilkosokat, a keresztleletlen gyermekeket a temető szentelt földjén kívül a temetőárokba temették. A népi temetők proxemikus elrendezését megfigyelve a következő oppozíciósort állíthatjuk fel: aki közel van, az gazdag, törzslakó, jó, mi-csoport. Aki viszont távol van, az szegény, jövevény, jó, ők-csoport. Az erkölcsi megítéltektől való következetes elkülönülés a közösség automatikus védekező reflexét fejezi ki a közösség által elfogadott, azt erősítő, annak tagjait egységbe tömörítő törvények megsértőivel szemben. Egy falu morálisan megbélyegzett tagjai életükben is a közösség egységét bomlasztó, negatív erők megtestesítői az élők szemében, de a valóságban is. Az, hogy egy-egy faluban még haláluk után is gondosan megkülönböztetik az őslakókat a jövevényektől, szintén a közösség, a származási, genetikai közösség hangsúlyozását, e tudat ébrentartását célozza, s ily módon a közösség legelementárisabb összetartó erejére hivatkozik (Kunt 1975: 478).

A fejfa a halott képmásából személyi adatokat tartalmazó „emléktábla” lett. A fejfákról már távolról megállapítható volt, ki nyugszik alatta, anélkül, hogy a feliratot elolvastuk volna. A szimbólumok azért voltak nagyon fontosak a keresztény egyházak számára, mert a segítségükkel az írástudatlan embereket is tanítani tudták (Dancs 2013: 75). A fejfa a halottra vonatkozó legfontosabb adatok kifejezője, ezért több szempontból vizsgálendő. Anyaga, mérete, formája, díszítése, színezése, felirata mind-mind bizonyos kódok hordozója, ezek is a rangot, életkort és nemet jelölik (Kunt 1975: 483).

A fejfákon térbeli és síkbeli díszítések különböztethetők meg. Nóvák József Lajos aszerint csoportosít, hogy a térbeli díszítmények mennyiben alkalmazkodnak a fa szerkezetéhez, anyagához, majd pedig mennyiben emelkednek felül az anyag kötöttségein. Így tehát beszélhetünk olyanról, hogy fejfa, oszlopos fejfa, kopjafa, táblás fejfa. A fejfa kevésbé tagolt, térbeli motívumokkal nem megbontott fatömb, megtartja a fa eredeti zárt, hasáb jellegét. Az oszlopos fejfa az előbbi csoport fejlettebb változata. Már nem frontális,

mind a négy oldalán egyformán megmunkált. A kopjafa az előző csoportban meginduló motívumgazdagodás itt éri el tetőpontját. A megmunkálás már a mesterség remekeit produkálja. A táblás fejfa a fejlődés ívének lefelé szálló ágát mutatja már, az újabb sírok kőtábla formáit olvasztja össze a fejfa karcsú alakjával (Kunt 1975: 487).

A síkbeli díszítések alapelemei megegyeznek a népművészet egyéb területein használt ornamentika alapmotívumaival. Leggyakoribbak a szív, csillog, virág, bimbó, fa (szomorúfűz), esetleg madárábrázolások. A kód legkisebb elemének a síkbeli díszítmények egy motívumát, alapelemét tekintjük (Kunt 1975: 488).

Temetőink fejfáinak szépsége nemcsak a formában mutatkozik meg, hanem az alkalmazott vésett és faragott díszítményekben is. Általánosságban elmondhatjuk, hogy a fejfákat mindig és mindenütt ellátták több-kevesebb díszítménnyel, és azt is megállapíthatjuk, hogy a régi fejfákon sokkal gazdagabb formában jelentkezett népünk díszítő ösztöne, mint a maiakon (Takács 2014: 25).

Ezen kívül vannak még más szimbólumok is, ilyen például az angyal, gyertya, kehely. Ezek definiálása Pál József-Újvári Edit szimbólumtára, valamint Hoppál Mihály jelképtára alapján történt. Az angyal rendszerint szárnyas, emberi vonásokkal felruházott, légies, szellemi lény, közvetítő Isten és ember között. A kehely tipikus protestáns jelkép. Ezzel a szimbólummal jelzik, többnyire a református vallási hovatartozású elhunyt sírján azt, hogy milyen vallást gyakorolt. Díszes, talpas ivóedény. A zsidó és keresztény hagyományban szintén gazdag jelentésrendszer kapcsolódott hozzá. A gyertya a megemlékezés szimbóluma, maga a nyugalmat, megbékélést hivatott jelképezni. Mivel könnyen eloltható, az élet bizonytalanságát, az elenyészést is jelképezi (Dancs 2013: 76, 77).

De gyakran találkozunk olyan szimbólummal, amely az elhunyt foglalkozására is utal, ilyen például a beregszászi református temető egyik sírkövére vésett hegedű is. Nemcsak egy szimbólum lehet árulkodó jel az elhunytól, hanem maga a sírfelirat is mesél nekünk rengeteg mindent: az elhunyt nemét, akár származását, foglalkozását. Gyakran ezeknek a sírfeliratoknak rengeteg hasonlóságuk van, a névanyag mellett olvashatunk búcsúszóvegeket, bibliai idézeteket, versikéket. A protestánsok sírjain legelterjedtebbek s legváltozatosabb formái gazdagságúak a fából készült sírjelek. A fejfa- és sírfeliratok az utóbbi másfél évszázad során terjedtek el. A feliratok tartalmi szerkesztésmódja azonos szabályokat követ: feltünteti az elhunyt nevét, illetve annak kezdőbetűit, s halálának évszámát. Ezekhez az alapadatokhoz aztán a halott személyére, illetve a rokonság fájdalmának kifejezésére vonatkozó kiegészítő sablonokat fűznek. Ilyen sablon például az „Itt nyugszik...”, ami egy tipikus nyitó sablon, záró pedig a „Béke poraira. Nyugodjék békében” kifejezések.

(Dancs 2013: 78, 79) Gyakorriak a rövidítések, melyeknek nagybetűs sora egyúttal díszítőelem is. Ilyen például az ABFTIRA (A Boldog Feltámadás Idejének Reménye Alatt), ABFTRA (A Boldog Feltámadás Reménye Alatt), ABFRA (A Boldog Feltámadás Reménye Alatt), SZ (Született), MH (Meghalt) rövidítések (Dancs 2013: 79). A sírversek mindenkor a család kívánalmaihoz kötődtek, de mindig az elhunyt adatai és a záró formula előtt kellett, hogy álljanak (Dancs 2013: 79).

A kiskolcsi református temetőben is többnyire megfigyelhető a szakirodalomban leírtak. Jól elkülönül egymástól a különböző társadalmi ranghoz tartozó emberek sírhelye. Ha bemegyünk a temetőbe, akkor jól látható a központi része. A temetőt egy út két részre osztja, és ez a főrésze a temetőnek. Itt található a faluban valamikor élt magasabb társadalmi ranghoz tartozó személy, például ilyen a falu egyik lelkésze, valamint egy tanár, aki több éven keresztül vezette az iskolát is (1. és 2. melléklet). Ezek a sírok szinte a legrendezettebbek is, mindenki jól láthatja őket az elhelyezkedésükből adódóan. Megtalálható azonban a rendezett sírok ellentettje is, ami a temető két végén található. Itt még a régi fejfa-típus a domináns, vagyis a fából készült (3. melléklet). Nagyon nehéz már ezekből valamiféle információt kivenni, ugyanis a fába vésett adatok egyre kiolvashatatlanabb, azonban némelyiknél sikerült kiolvasni az évszámot, és ez az 1800-as évekre nyúlik vissza. Mindezek mellett megtalálhatóak a romák sírjai is, ami a temető legszélén található. Az utóbbi években mindenki igyekezett rendbe rakni az elhunytak sírjait, és ezeket a sírokat körbeöntötték betonnal, azonban a romák sírjai nincsenek így rendbe rakva. Ettől is jól észrevehetőek a romák sírjai, de ezen kívül sok rajta a színes műanyag koszorú és műanyag virág (4. melléklet).

Motívumokat és szimbólumokat tekintve a temetőben a fűzfa az általános. Ez egyaránt megfigyelhető a még fából készült fejfákon és a napjainkban elterjedt kő- valamint márványfejfákon is. A fűzfa mellett általános még a gyertya megléte a sírokon, főleg halottak napján, de az év többi időszakában is. Dancs Krisztina szintén megvizsgálta egy református temetőt, ahol kiemelte a következő szimbólumok jelenlétét: angyal, kehely, rózsza, lilium, gyertya, szegfű. Azonban ezek közül csupán a gyertya és a kehely jelenik meg az általam vizsgált temetőben.

Megfigyelhető még a fejfákon az alapadatok mellett rövid, pársoros idézetek, de ezek inkább a társadalmi rangban magasabban levőknél, ami elmondható az elhunyt szakmájának ábrázolásáról is. Például egy tanár fejfáján ábrázolva van a szakmája, ahol az látható, hogy gyerekek figyelnek egy tőlük nagyobb személyre, mégpedig egy tanárra. Emellett még néhány fejfán fénykép is található az elhunyttról, ezek többsége pedig el van kerítve, mint ha olyasmit akarna jelezni, hogy más, akár jobb is, mint a többi ember (5. melléklet).

A rövidítések terén az A.B.F.T.R.A. használata a gyakori, ami a fejfa legfelső részén helyezkedik el közvetlenül a szomorúfűz mellett. Egyéb adatok is olvashatóak még a fejfán, ilyen az elhunyt neve, születési-, valamint elhalálozási éve, amit a sz. és mh. rövidítéssel jelölnek.

Összességében elmondható, hogy a szakirodalomban olvasható jelek, jelképek, szimbólumok megtalálhatóak az általam vizsgált településen is. Ez egyaránt igaz a temetőben megfigyelhető elhelyezkedésre, tehát mitől függ az, hogy ki hova kerül, mint a fejfán levő szimbólumokra. Azonban már a különböző fejfa-típusok nem gyakoriak, ezeket már felváltották az erősebb anyagokból készült fejfák. Van egy nagyon eltérő fejfa is, ami egy könyvre hasonlít, ez egyedüli a temetőben. Megtalálható rajta az elhunyt adatai és a szokásos nyitó-, valamint záró sorok (6. melléklet).

Felhasznált szakirodalom:

- Dancs Krisztina (2013) A beregszászi református temető általános jellemzése. *Acta Acadimae Beregsasiensis* 2: 71–82.
- Kunt Ernő (1975) A magyar népi temetők szemiotikai elemzése. 475–505. In: Bodó Sándor–Szabadfalvi József (szerk.): *A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve XIII–XIV*. Alföldi Nyomda. Debrecen.
- Takács Béla 2014. Református temetőink fejfáinak esztétikája. *Zempléni Múzsza* 4: 17–35.

The signs, emblems and symbols found in the graveyard literature can also be found in the Reformed graveyard of Culciu Mic. However, different types of headstones are no longer common and have been replaced by ones made of stronger materials. There are innovations as well, such as the book-like headstone.

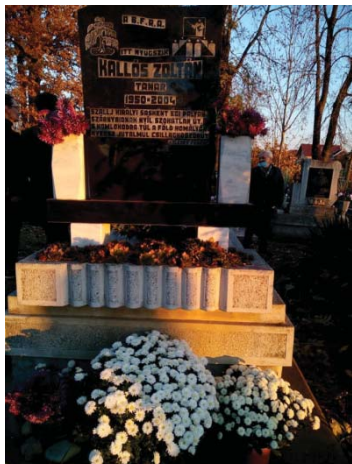
Keywords: *graveyard, graveyard symbols, headstones, headstones turned into „memorials”*

Semnele, simbolurile și emblemele care se regăsesc în literatura cimitirelor se regăsesc în cimitirul reformat din satul Culciu Mic. Cu toate acestea, nu se mai folosesc diferite tipuri de pietre de mormânt, acestea au fost înlocuite cu pietre funerare realizate din materiale mai rezistente. Există chiar și inovații, cum ar fi piatra funerară sub formă de carte.

Cuvinte cheie: *cimitir, simboluri din cimitir, piatră de mormânt, piatră de mormânt ca și „memorial”*

Mellékletek

1. melléklet

2. melléklet

3. melléklet

4. melléklet

5. melléklet

6. melléklet

Jelek a csecsemőn és jelentésük a népi kultúrában

ZIMA (TANKÓ) ANNA

Partiumi Keresztény Egyetem (Nagyvárad)

annatanko94@gmail.com

A dolgozat betekintést nyújt a csecsemőkön megjelenő különböző jelek népi értelmezésébe. A kutatásban résztvevő személyek Szatmár megyei fiatalok és idősek, 25 és 80 év közötti személyek, akik eltérő szociális környezetből érkeztek, főként nők és asszonyok. A gyermekeken megjelenő jelek tárgyalásakor két csoportot különítettem el: az elsőbe azok a jelek tartoznak, amelyek a gyermek jövőjére, életére, tulajdonságaira engednek következtetni, míg a másik csoport azokat a jeleket foglalja magába, amelyek analógiás mágia által az anyáról, az anya révén kerültek a csecsemőre.

Kulcsszavak: *születés, anyagjegy, jóslás*

A nők viselkedését a terhesség időszakában előírások és tilalmak szabályozták és szabályozzák ma is – nem csupán orvosilag igazolt, tudományos megfontolásból, hanem a népi hitvilág, hagyomány elképzelései miatt is, elsősorban a születendő gyermek érdekében. A terhesség alatt végzett cselekvések az okozói ugyanis a gyermekeken megjelenő különböző jeleknek, továbbá a gyermek esetleges tulajdonágainak is a népi kultúrában. Éppen ezért a terhes nő kívánságait tiszteletben tartották, nehogy a beteljesületlen kívánságok, óhajok kárt okozzanak a magzatban (MNL.). Az újszülött gyermekeken megjelenő különböző jelek, mindazok, amelyek eltérnek az általánostól és átlagostól magyarázatot követelnek, eredetük nagyon mélyen gyökerezik, a közösség tagjainak hitvilágában pedig szinte ugyanolyan relevanciával bírnak a velük kapcsolatos hiedelmek, mint a modern orvosi magyarázatok. Deáky Zita néprajzkutató és Krász Lilla történész úgy fogalmazzák a születés kultúrtörténetét feldolgozó művükben, hogy „a terhesekre vonatkozó óvó - védő tabuk sora többnyire egységes volt, és általánosan ismerték és gyakorolták egész Európában a 20. század elejéig – közepéig.” (Deáky—Krász 2005). Jellemzően vidéki környezetben azonban mai napig jelen vannak ezek a hiedelmek, fiatalabb asszonyok is, gyakran tudattalanul is odafigyelnek ezekre a mágikus képzetekre.

Dolgozatom célja betekintést nyerni a csecsemőkön megjelenő különböző jelek népi értelmezésébe, ehhez pedig elengedhetetlen a terhességgel kapcsolatos hiedelmek, jóslások és előrejelzések (részleges) bemutatása is, ugyanis – mint látni fogjuk – ezek a jelek nagyrészt a terhesség alatti eseményekből, érzésekből vezethetők le. A kutatásomban résztvevő személyek

Szatmár megyei fiatalok és idősek, 25 és 80 év közötti személyek, akik eltérő szociális környezetből érkeztek, főként nők és asszonyok.

A gyermekeken megjelenő jelek tárgyalásakor két csoportot különítem el: az elsőbe azok a jelek tartoznak, amelyek a gyermek jövőjére, életére, tulajdonságaira engednek következtetni, míg a másik csoport azokat a jeleket foglalja magába, amelyek analógiás mágia által az anyáról, az anya révén kerültek a csecsemőre.

Táltosok, természetfölötti erővel rendelkező, szerencsés gyermekek

Általánosan ismert képzet, hogy ha a gyermek foggal vagy eggyel több ujjal – azaz több csonttal – születik, akkor természetfölötti erővel rendelkezik, kapcsolatban áll a szellemvilággal, a magyar hitvilágban pedig táltosnak nevezik. Különleges tulajdonságokkal rendelkezik, eleve elrendelt életcélja van, ilyen módon különleges életutat várnak el tőle, egyfajta világmegváltást. Érdekes, hogy erre a jelenségre a 21. századi orvosok is csak a gyermek táltosmivoltát emelik ki. A másik ilyen szerencsés életutat jósló jelenség a burokban születés. „Az egész magyar nyelvterületen ismert hiedelem, hogy a burokban született szerencsés lesz egész életében. Meglátja a földbe elásott pénzt vagy kincset. Háborúban nem fogja a golyó, ha a születésekor eltett burkot amulettként a nyakában viseli.” (MNL.) Kutatásom során igazolódott, hogy ez a hiedelem Szatmár megyében is tartja magát, az adatközlők által közismert a *Burokban született* szólás is, valós sikereket és szerencsét jósolnak a burokban született gyermeknek, ugyanakkor él egyfajta negatív benyomás is, a túlféltett, önmagát megvédeni nem tudó gyerekekre is használatos a kifejezés.

Abban az esetben, ha a gyermek olyan tulajdonságokkal születik, amilyenre a szülő vágyott (például nagy szemekkel), az annak köszönhető, hogy az édesanya rácsodálkozott egy ugyanilyen tulajdonsággal rendelkező csecsemőre.

A gyermek nyakra tekeredő köldökzsinórral való születését azzal magyarázzák, hogy az anya a terhesség alatt valamilyen drót, kötél alatt ment át, ezért ennek elkerülésére biztatnak (Kisdi 2016).

Anyajegyek, anya-jegyek

A második, szélesebb és változatosabb jelentéskörrel rendelkező csoportot az anyajegyek, illetve az úgynevezett májfoltok teszik ki, mindazok a jelek, amelyek az újszülött bőrén jelennek meg. A Magyar néprajzi lexikon a következő meghatározást adja: „a kicsi gyermeken látható kisebb-nagyobb bőrelszíneződések, foltok elnevezése a népi gyógyászatban. Anyafoltnak, bilignek is mondják (...). A néphit szerint mindig az anyától örökli a gyermek: a terhesség alatt történt esemény hatására keletkezett ez az anyajegy.” (MNL.)

Az anyajegy formája minden esetben a terhesség során történő eseményekből, az anya cselekvéseiből vezethető le, tehát analógiás mágiáról beszélhetünk, azonban eltérést mutat, hogy konkrétan melyek ezek az események. Ha az anya kíván valamit, és nem kapja meg, közben pedig magához ér, akkor annak a formája jelenik meg a csecsemőn épp ott, ahol az anya megérintette magát. Ilyen forma lehet a szőlő, szeder, málna, de tulajdonképpen bármilyen más – főleg gyümölcs – forma is. Szintén megjelenhet a gyümölcs formája akkor, ha az ráesik az anyára, vagy megdobták vele. UnAz anyajegy formáját befolyásolja az is, ha az édesanya megijed egy állattól. Egyes adatközlők szerint csak abban az esetben, ha az anya eleve fél az állattól, ezért kerüli is a helyzeteket, mikor találkozhat az adott állattal, másrészt nem csupán az ijedtség, hanem az állattal való érintkezés, az állat csípése vagy harapása is okozhat foltot a gyermekén. Az egyik adatközlő saját példáját is bemutatta, a lábán megjelenő liba alakú folt ugyanis elmondása szerint az édesanyját megcsípő liba miatt jelent meg. Végezetül nem csak az anyajegy formája eredeztethető az állattól való rémülettől: a szőr-szalakkal együtt megjelenő anyajegy kifejezetten az egér látványa, illetve az egértől való félelem, ijedtség miatt keletkezik. Konkrétan a békától való undorodás pedig piros, dudoros foltot eredményez a csecsemőn. Hasonlóan széles körben ismert, hogy ha az anya valamilyen növényt – jelen kutatás során a szőlőlevél példája került elő, de lehet ez virág vagy gabonaféle is – tesz a kötényébe vagy a zsebébe, tehát a has közelébe, vagy akár egyenesen a hashoz ér, akkor annak a mintája megjelenik a gyermekén. Általánosan ismert hiedelem az is, hogy ha az anyára, jellemzően a hasára zsír vagy olaj fröccsen, az valamilyen folt formájában (anyajegy, májfolt, de akár tűzfolt formájában is) meglátszik a gyermekén.

A kutatás során világossá vált, hogy ezen népi hiedelmeknek jelentős része a fiatalabb korosztály körében sem ismeretlen, a történetekből kitűnik, hogy az adatközlők teljes bizonyossággal hisznek ezeknek a foltoknak, jegyeknek az eredetében, továbbá az is, hogy a nők különös figyelmet fordítanak arra, hogy terhesség során milyen tevékenységeket végeznek, kerülik ugyanis az olyan helyzeteket, tevékenységeket, amelyek „foltot okozhatnak” a csecsemőn.

Felhasznált szakirodalom:

MNL. = Magyar néprajzi lexikon I-V. Főszerk. Ortutay Gyula, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977-1982.

Deáky Zita–Krász Lilla (2005) Minden dolgok kezdete. A születés kultúrtörténete Magyarországon (XVI–XX. század). Századvég, Budapest.

Kisdi Barbara (2016) Minden dolgok jó kezdete. Jól szülni és jól születni. 397—420. In: Smid Bernadett (szerk.) Minden dolgok folytatása. Tanulmányok Deáky Zita 60. születésnapjára. ELTE BTK Néprajzi Intézete, Budapest.

The study provides an insight into the folk interpretation of different signs on infants. The participants of the research are people from Satu Mare County, aged between 25 and 80 years, coming from different social backgrounds, mainly female and women. When discussing the signs on children, I distinguished two groups: the first group includes the signs that allow us to predict the future, the life and the characteristics of the child, while the second group includes the signs that are transferred from the mother to the infant by means of analogy magic.

Keywords: *birth, material birth, oracle*

Eseul oferă o perspectivă asupra interpretării populare a diferitelor semne ale sugarilor. Participanții la cercetare sunt persoane din județul Satu Mare, cu vârste cuprinse între 25 și 80 de ani, provenind din medii sociale diferite, în special femei și doamne. În discuția despre semnele de pe copii, am distins două grupuri: primul grup include semnele care ne permit să deducem viitorul, viața și caracteristicile copilului, în timp ce al doilea grup include semnele care sunt transferate de la mamă la copil prin magia analogică a mamei.

Cuvinte cheie: *naștere, mono-consistent, prezicere*

Hagyományos és modern madárijesztők. A madárijesztő szemiotikája

NAGY ANITA-ANDREA

Partiumi Keresztény Egyetem
nagyanita211@gmail.com

A madárijesztő jelentése sokat változott az évek során. A korábbi „ijesztő” jelentése napjainkban párosult a “kedves” jelentéssel. Míg a hagyományos madárijesztők csak ijesztésre szolgáltak és használati funkcióként volt jelen, addig napjainkban díszként is jelen van az életünkben. A korábbi ijesztő szerepelt a modern technológia is átveszi.

Kulcsszavak: *madárijesztő, ijesztés, dísz*

Dolgozatom témája: a madárijesztők szemiotikája. Ahhoz, hogy a témám bővebben kifejtsem, kutatásom módszeréül az empirikus kutatást alkalmaztam, internetről, szakirodalomból informálódtam, ezáltal adatokat gyűjtöttem a témámról, majd azokból vontam le a következtetéseket.

Hipotézisem szerint a madárijesztő jelentése sokat változott az évek során, 2022-re pedig teljesen más jelentést adhat a világnak, mint évekkel ezelőtt. Dolgozatomban épp ezért összevetem a hagyományos és a múltbeli madárijesztő jelentéseit a mai modern madárijesztők jelentésével.

Falusi származásomnak köszönhetően én is készítettem madárijesztőt a veteményes-gyümölcsöskertünkbe, hiszen egész biztos voltam benne, hogy ez elűzi majd azokat a madarakat, amelyek tönkretesznek a zöldségeket, gyümölcsöket a kertben. Azonban az én madárijesztőm nem csak kalapot és ruhát viselt, hiszen CD-ket is tettem kiegészítésnek a madárijesztőre, illetve üres sörösdobozokat is függesztettem rá. A CD-k színes fénye annyira erősen világított, hogy gondolatomban az állt, ha a madár szemébe verődik a fény egész biztos messze elszáll a veteményeskertünktől. A sörösdobozokat pedig, azért aggattam a madárijesztőre, hogy csörömpölő, zajos hangokat adjanak ki, amikor a szél megfújja ezeket. Gondolatomban így az állt, hogy a madarak egész biztosan nem merészkednek leszállni a veteményünkre, ha meghallják milyen zaj van odalent. Tehát az én gyerekkoromban a madárijesztőnek csak egy jelentése volt, az pedig a madarak elijesztése. 2022-re azonban már nem csak az ijesztgetésen van a hangsúly. De akkor milyen szemiotikai jelentése is lehet a madárijesztőnek? Valóban csak a madarak ijesztésére használták?

És hogy néznek ki a mai 2022-es madárijesztők? Dolgozatomban ezekre a kérdésekre is kitérek.

Dolgozatom további részében először is értelmezem a madárijesztő fogalmát, illetve ennek szemiotikai jelentését. Majd a folytatásban összevetem a hagyományos, illetve a múltbeli madárijesztők jelentését a mai madárijesztők jelentésével, ezáltal bebizonyítom, hogy a hipotézisem beigazolódt-e vagy sem.

A madárijesztő mint azt a neve is elárulja azt a célt szolgálja, hogy elriassza a madarakat a veteményektől, illetve a mezőgazdasági területekről. Ezt a módszert már nagyon régóta alkalmazzák, hisz ez egy bevált módszer. Annyira rég, hogy a szakirodalom arról is ír, hogy az egyiptomiak a Nílus mentén ily módon akarták megvédeni búzamezőiket a madaraktól. A múltban a görög gazdák is készítettek madárijesztőt, azonban ez úgy nézett ki, mint Priapus, aki Dionüszosz és Aphrodité fia volt. A mítosz úgy tartja Priapus nagyon csúnya volt és szőlőültetvények mellett élt, azonban amikor kiállt a szőlőültetvényekhez a csúnysága elijesztette a madarakat, így megmentette a termést. Tehát a madárijesztő fogalma tulajdonképpen innen is terjedhetett és ezáltal kezdtek el minél csúnyább madárijesztőket készíteni, hogy elijesszék a madarakat a terméstől. A szakirodalom szerint a madárijesztő a népi kultúra jellegzetes és egyértelmű funkciót teljesítő darabja, amely rég foglalkoztatja is a néprajztudományt. A madárijesztőt a földművelés tartozékának tekintették, akárcsak egy szerszámot, tehát fontos kelléke volt a földművelésnek. Azonban mára már nem csak a használati funkció szerepét tölti be a madárijesztő, hanem az esztétikai funkció szerepét is. Régen úgy tartották az emberek, hogyha távol akarják tartani a madarakat a fáktól, akkor kitesznek valamit, ami hasonlít az emberhez. Azonban felvetődik ma az a kérdés is, hogy az ember mennyire hiszi azt el, hogy az ember formájú madárijesztő valóban elriassza-e a madarakat? Egészen biztos az, hogy a madarak ennyire tartanának az emberektől? És vajon a madarak észreveszik-e a hasonlóságot az ember és a madárijesztő között? Hisz láthattunk már olyan madárijesztőket, amelyekről mi magunk jobban megijedtünk, mint a madarak. Sőt olyan is megesik, hogy a madár ott ücsörög a madárijesztőn egy fél napot is, és egyáltalán nem látszik rajta a félelem. *“Láttam már olyan madárijesztőt, melynek fején rendőrsapka díszelgett ugyan, de gyanítom, hogy jobban megijedtem tőle, mint a madarak”* (Sebők 1995). Ma az emberek már tudományos magyarázatot keresnek arra, hogy valóban mi ijesztheti el a madarakat. A kutatók például bebizonyították, hogy a madarak, csak kivételes esetekben képesek egy összetett alakot érzékelni, ami azt jelenti, hogy a madárijesztő alakját lehet nem is érzékelik. Azonban a riasztó mozzanatok, a fényt, a mozgást, a szagokat jobban érzékelik. Tulajdonképpen a madarak számára az ember a szakirodalom szerint: *“semmiben sem különbözik a meglebbenő szellőtől, a*

felvillanó fénysugártól, vagy ahogy a magát anonimitásra ítelt posztmodern teoretikus fogalmazott, a homokban hagyott nyomoktól, melyeket a tenger hullámai bármely pillanatban elsöpörhetik” (Sebők 1995). Mégis az ember már évszázadok óta azzal ijeszti el a madarakat, amitől talán maga is fél, “önmagával”. A szakirodalom szerint a néprajzkutatók felfedezték a madár-ijesztőkben a családtagnak a személyes vonásait, akire a készítője akár tudatosan vagy öntudatlanul is gondolt. Gyakran mintázták a madárijesztőt például a félelmetes gazdáról, anyósról, undok szomszéd alakjáról. Átvitt értelemben a madárijesztő az értelmező szótár szerint egy ijesztő, csúnya külsejű személyre utal, általában öregasszonyokra használták. *“Visszamegyek! De csak azon feltétel alatt, ha az a vén madárijesztő ünnepélyesen bocsánatot kér tőlem.”* (Jókai Mór, forrás: Madárijesztő címszó: *A magyar nyelv értelmező szótára*). Szemiotikáját nézve eszerint a madárijesztő egyik jelentése az ijesztésre szolgált. A madárijesztők feladata tulajdonképpen fajok közötti kommunikáció, hiszen emberi kísérletek arra, hogy tárgyakkal adjanak jeleket a madaraknak. Mára azonban más jelentést is kapott a madárijesztő. Hisz nem csak az ijesztés céljából készítik, hanem esztétikai célból is. Napjainkban már díszként is funkcionál, megjelenik a házakban, az udvarokon, ahol az a cél, hogy minél aranyosabb madárijesztő díszeljen a ház körül vagy épp a házban.

Dolgozatom további részében összehasonlítom a hagyományos madárijesztőket a mai madárijesztőkkel, példákkal illusztrálva. Az alábbi illusztrációkon a hagyományos madárijesztőket láthatjuk:

A hagyományos madárijesztő általában egy botból vagy egy kereszt alakú fából áll, amire ruhadarabokat rögzítenek, kalapot is tehetnek rá, így még inkább hasonlít az emberre, ezáltal űzik el a madarakat a veteményekről. Tehát mindenképp a cél az ijesztés volt, minél csúnyább és ijesztőbb egy madárijesztő annál jobban teljesíthet. Mint azt a dolgozatom elején is említettem, a múltban is az volt a célja a madárijesztőnek, hogy elűzzék vele a madarakat, tehát mindenképp a használati funkció szerepét töltötte be. Ma pedig gyakori az esztétikai funkció betöltése is a madárijesztőknek, ilyeneket láthatunk a következő ábrákon:

Valaki madárijesztő sütit formál, valaki madárijesztőnek sminkeli magát, van olyan, aki magára tetovál egy madárijesztőt vagy valaki épp azt tartja divatosnak, ha a körmein madárijesztők díszelnek, főleg az ősz beköszöntével. Tehát láthatjuk itt már egyáltalán nem azon van a hangsúly, hogy a madárijesztő eredetileg milyen célt is szolgál, itt már az esztétikai funkció jelenik meg, a madárijesztő divattá vált. Az alábbi ábrákon is inkább az esztétikai funkció, illetve mai modern használata van jelen.

Az első ábrán a madárijesztő ijesztő szerepét teljesen elveszíti, hisz amint láthatjuk egyáltalán nem rémisztőek, sőt inkább az udvar aranyos díszévé váltak. A második illusztráció teljesen mai, hisz elengedhetetlen kelléke a mai ember számára a maszk, így a dísként funkcionáló madárijesztőre maszk is

került. A harmadik ábrán pedig a mai modern használata jelenik meg, ahol már nem csak a veteményekről, gyümölcsökről akarják elijeszteni a madarakat, hanem az erkélyről is. A további ábrákon is a madárijesztő változásait láthatjuk:

Az első ábrán a madárijesztőt felfújható szélcsövek, szélemberek helyettesítik. A madárijesztők új generációjának tekinthetők azok a szerkezetek, amelyeket mostanában sikerrel alkalmaznak. Az ültetvényeken használatos táncoló szélemberek mérete eléri a gyümölcsfákét, eléggé feltűnő színűek, és ijesztő arc kifejezést is festenek rájuk, ami elriaszthatja a madarakat. A második ábrán is ehhez hasonló modernizált madárijesztőt láthatunk. A harmadik ábrán a madárijesztő teljes átalakulását, modernizált változatát láthatjuk, ahol elveszti teljes alakját formáját a hagyományos madárijesztőtől és átalakult egy riasztó berendezéssé, amely egy olyan készülék, ami különböző hangokat ad ki annak okáért, hogy elriassza a madarakat.

Összegzésként az állapítható meg, hogy a madárijesztő jelentése valóban sokat változott az évek során, hisz az "ijesztő" jelentése napjainkban párosult a "kedves" jelentéssel is, hisz míg a hagyományos madárijesztők csak ijesztésre szolgáltak és használati funkcióként volt jelen, addig napjainkban díszként is jelen van az életünkben. A dolgozatom hipotézise ezen állítások szerint beigazolódt. Napjainkban egyre kevesebben is alkalmazzák használati funkcióként a hagyományos madárijesztőt, inkább divatcikké kezd válni. Használati funkcióként kezdi átvenni a modern technológia a hagyományos madárijesztő szerepét, ezért különböző okos eszközökkel is próbálják helyettesíteni őket, ami remélhetőleg nem a hagyományos madárijesztő elvesztéséhez vezet majd...

Felhasznált szakirodalom

- 30 érdekes tény a madárijesztőkről. Net: <https://erdekesportal.com/30-erdekes-teny-a-madarijesztokrol-amit-eddig-nem-tudtal/> (2022.02.13.)
- A magyar nyelv értelmező szótára-madárijesztő. Net: [madárijesztő | A magyar nyelv értelmező szótára | Kézikönyvtár \(arcanum.com\)](#) (2022.02.13.)
- Kriston Vízi József (2002) Műtárgyak szabad(ab)ban avagy: néprajzi kiállítások szabadon választva. Néprajzi Értesítő 97—108. Net: https://www.neprajz.hu/neprajzi_ertesito/2002.PDF (2022.02.13.)
- Madárijesztők a kertben... Madárijesztő a kertben: a szalmabábtól a műbaglyon át a rémisztő szemig – [Otthonlap.hu](#) (2022.02.14.)
- Madárijesztők. Net: [e-nyelv.hu](#) (2022.02.13.)
- Sebők Zoltán (1995) Non Quis, sed Quid (Tojásdad körkép). Net: [Forrás, 1995 \(27. évfolyam, 1-12. szám\) | Library | Hungaricana](#) (2022.02.13.)
- Szemiotikai Tájékoztató. Net: [SZEMIOTIKAI TÁJÉKOZTATÓ - PDF Ingyenes letöltés \(docplayer.hu\)](#) (2022.02.13.)

The meaning of scarecrow has changed a lot over the years. The old meaning of „scaring” has been joined today by the new one; „nice”. While traditional scarecrows had only a practical function, the one of scaring, nowadays they are also present in our lives as an ornament. The former frightener role has been taken over by modern technology.

Keywords: *scarecrow, scaring, ornament*

Semnificația sperietoarei de ciori s-a schimbat foarte mult de-a lungul anilor. Fostul sens al cuvântului „sperietoare” este asociat în prezent cu sensul de „drăguț”. În timp ce sperietorile de ciori tradiționale erau folosite cu o caracteristică folositoare doar pentru a speria, azi ele sunt prezente în viața noastră și ca ornament. Fostul rol de sperietoare de ciori a fost preluat de tehnologia modernă.

Cuvinte cheie: *sperietoare de ciori, sperietoare, ornament*

Bőrbe varrt jelentéshordozók

BALÁZS EMŐKE

Partiumi Keresztény Egyetem

balazs-emoke@partium.ro

A primitív népektől eredeztethető testjelekkel való kommunikáció korunkban nemtől, kortól, társadalmi státusztól függetlenül elterjedté vált. A dolgozat egy 2021-ben végzett nagyváradi vizsgálat, melynek során a kutató a következő hét kérdésre keresett választ tetovált személyektől: Mi a foglalkozása? Hány éves volt, amikor az első, és amikor a szóban forgó tetoválás készült? Melyik testrészén található a tetoválás? Mi motiválta, amikor kiválasztotta/megalkotta a kívánt mintát? Mi határozta meg az Ön által választott minta stílusjegyeit? Mi a jelentése az adott tetoválásnak? Hogyan vélekednek környezetében az Ön tetováltságáról? Tíz interjú tanulságait levonva a szerző megállapítja, hogy a tetoválás manapság már nem a társadalomkivüliség jelképe, a látványtársadalom elfogadott elemévé vált.

Kulcsszavak: *tetoválás, tetováló szalon, a tetoválás motivációja, a tetoválás jelentése*

Bevezető: a test felszabadítása

„Szólj! s ki vagy, elmondom. - Ne tovább! ismerlek egészen” írta Kazinczy Ferenc az *Írói érdem* című epigrammájában 1811-ben. Az időben röpke 210 évet ugorva, egészen pontosan a 21. század 2021-es évében találva magunkat talán korszerűbb lenne ezt a kijelentést átírni, s azt mondani, hogy „Vetkőzz, s ki vagy, elmondom”. Amióta világ a világ, az ember mint egyén mindig meg kellett feleljen saját korának társadalmi, kulturális elvárásainak. Ezek a szociális és kulturális béklyók azonban az idők folyamán egyre lazábbakká váltak, ezáltal teret engedve az ember személyiségének kibontakoztatására. Ahogy azt a történelem folyamán is láthattuk, az ember önmagáról alkotott képe koronként hatalmas eltéréseket mutat. A középkorig visszatekintve láthatjuk, hogy az akkori ember még szégyelli és megvetendőnek tartja bűnben fogant testét, ezt a testről alkotott szigorú felfogás a reneszánsz korától kezd el lazulni, és a soron következő kultúrtörténeti korszakok mentén eljutunk a mai modern korhoz, mely korlátlan teret enged a személy önkifejezésének. „A civilizáció folyamata folyton módosítja a testet (nem csak annak értelmezését). A testet az emberi kommunikáció keretében folyton újraértékelik...” írja Balázs Géza (2013: 23). Mára már olyan mértéket öltött a testtel történő önkifejezés, hogy annak semmi sem szabhat határt. A test felszabadításának

korát éljük, ez olyan jelenségekkel jár együtt, mint a test előtérbe állítása, a társadalmi normákkal való szembeszegülés, a hagyományos viselkedési minták megszegése. Napjainkban az emberi test az egyén kedve szerint alakítható, díszíthető, legyen szó testmódosító műtétekről, piercingekről vagy épp tetoválásokról. A 21. századi ember teste jelkép, mely nyilvánosan üzen a világnak, és szavak nélkül árulkodik szinte bármiről a viselőjével kapcsolatban. A testtel történő kommunikáció nonverbális kommunikáció. A testjelek kommunikációs funkciójuk lehet a takarás és a kitárulkozás, de előfordul funkció nélküli jelhasználat is (Balázs: 2013: 66). A mindennapok embere háromágú szerepkört tölt be: jeltermelő, jelhasználó és jelértelmező lény (erről szól valójában a szemiotika, lásd: Voigt–Balázs 2003). Korábban csupán egy jól meghatározott társadalmi rétegre volt jellemző a tetováltság, addig mára már nemtől, társadalmi helyzettől, illetve a felnőtté válást követően kimondhatjuk, hogy kortól függetlenné is vált. Kovács Ákos és Sztrés Erzsébet *Tetovált Sztálin* című 1989-ben kiadott könyvéből az derül ki, hogy korábban a tetovált emberek szinte teljes egészében mind börtönviselt, javítóintézetet megjárt, erkölcstelen életet élő személyek voltak. Egyesek egyenesen rossz szelleműnek és primitívnek titulálták őket. Máshol is hasonló nézetek dominálnak, a tetoválás vademberek, primitív lelkületűek szokása (Balázs 1994: 7). Az elmúlt néhány évtizedben gyökeresen megváltozott a tetoválás szokása, illetve a tetovált emberekhez való hozzáállás is. A tetoválás virágkorát éli, a korábban stigmának számító testfirkák mára művészi munkákká nemesedtek. A tetoválások olyan jeleknek tekinthetők, melyek mára már életünk mindennapi feltűnő jelenségeit képezik, ezek nyelvi és képi jeleket egyaránt tartalmazhatnak (Balázs 2003). A tetoválás népszerűségének rohamos növekedése a tetováló szakma szembetűnően gyors fejlődésében keresendő. Néhány évet visszatekintve az időben azt láthatjuk, hogy a tetoválás jelensége 1872-ben még csak annyit jelentett, hogy fiatal férfiak kedvesük nevét, szolgálati évszámukat, lányfejeket és a magyar koronát tetováltatták magukra (Balázs 1988: 2). Az 1950-es években még mindig gyerekcipőben járó mesterség csupán nevek, születési évszámok, sellők, valamint vérző szívek mintáinak lehetőségeit kínálta a bátor vállalkozók számára. (Kovács–Sztrés 1989: 10). Ezzel szemben korunk eljutott arra a pontra, hogy szinte bármilyen ábra, kép, elképzelés élethű kivitelezésére képes. A testjelekkel való kommunikáció olyannyira elterjedté vált nemtől, kortól és társadalmi státusztól függetlenül, hogy érdemesnek találtam azok mélyrehatóbb vizsgálatát.

Kutatás célja, helyszíne, célközössége

Kutatásomban a Dark Weapons Tattoo nagyváradi tetoválóstúdió vendégkörének, 25-30 év közötti alanyainak tetoválási szokásait vizsgáltam. Egy 10 fős csoporton végzett kutatás során olyan kérdésekre kerestem válaszokat, mint például, hogy 2021-ben milyen társadalmi réteghez tartozók körében jelent meg a tetoválás iránti igény. Vizsgálom továbbá, hogy mi az a motiváció, belső indíték, amely a vizsgált csoport alanyait tetoválásra ösztönözte. A kutatás további részében vizsgáltam az adott célcsoport tetoválásának kommunikációs funkcióit, azok jelentéseit, illetve stílusjegyeit. Végezetül szeretném felmérni, hogy melyik a leggyakrabban tetováltatott testrész, illetve a vizsgált alanyok szemszögéből megismerni a társadalom viszonyulását a tetováláshoz, tetováltakhoz. Kutatásom során, interjú készíttettem a csoport 10 tagjával, mindnyájuknak ugyanazt a 7 kérdést feltevé. Az adatok feldolgozásához két szakirodalmi szempontrendszer szerinti osztályozást is felhasználtam. Az interjúalanyok tetoválási indítékait, a következő szempontok mentén osztályozom, melyet a pszichológusok az alapvető emberi szükségletek alapján próbáltak meg csoportosítani, ezek a következők:

1. Ego-kifejezés: vágy-, érzelemkifejezés, életérzés megjelenítése, vagánykodás
2. Affiliációs, identifikációs szükséglet: személyhez, csoporthoz való tartozás, vagy oda való tartozás vágyának jelölése, utánzás
3. Társadalmi integrálódás szükséglete: társadalmi pozíció, státusz, szerep tisztázottságának igénye, normákhoz való igazodás igénye
4. Időstrukturálás szükséglete: időtöltés, unaloműzés, az individuális idő folytonosságának kifejezése, emlékezés
5. Esztétikai szükséglet: díszítés, divatkövetés, hiúság, imponálási vágy, szépség igénye, zavaró szépséghiba eltakarása,
6. Tartós és pillanatnyi ösztönimpulzusok kiélésének szükséglete: túlfűtött érzelem, agresszió (Balázs 1988: 7. nyomán)

A testjeleket kommunikációs funkcióik alapján három szempont szerint osztályoztam (Balázs 2013: 66. nyomán):

1. takarás
2. kitarulkozás
3. funkció nélküli jelhasználat

Interjúkérdéseim:

1. Mi a foglalkozása?
2. Hány éves volt, amikor az első, és amikor a szóban forgó tetoválás készült?
3. Melyik testrészén található a tetoválás?
4. Mi motiválta, amikor kiválasztotta/megalkotta a kívánt mintát?
5. Mi határozta meg az Ön által választott minta stílusjegyeit?
6. Mi a jelentése az adott tetoválásnak?
7. Hogyan vélekednek környezetében az Ön tetováltságáról?
A vizsgált csoport alanyaival készített interjúk:

1. M. Roland

1. Mi a foglalkozása? - Mezőgazdasági gépkezelő vagyok.
2. Hány éves volt, amikor az első, és amikor a szóban forgó tetoválás készült? - Mindkét alkalommal 22 éves voltam.
3. Melyik testrészén található a tetoválás? - Bal alkaromon, hogy jól látható legyen.
4. Mi motiválta, amikor kiválasztotta/megalkotta a kívánt mintát? - Szerettem volna valamit, ami engem jellemez. Ami én vagyok.
5. Mi határozta meg az Ön által választott minta stílusjegyeit? - Nem akartam színeset, egyszerű fekete-fehéret szerettem volna, mert az olyan letisztult.
6. Mi a jelentése az adott tetoválásnak? - A változást jelképeket szimbolizálja. Az Isten végrehajtójának is tekintik a sást. Isteni lényként tartják számon, én úgy tudom. A sas az egek királya, egy élőlény sem képes a nappal szembenézni, de a sas képes rá. A nap pedig jó, pozitív dolog. Én is mindig mindenben a jó dolgokat látom meg.

7. Hogyan vélekednek környezetében az Ön tetováltságáról? - Semmilyen megkülönböztetés nem ért még eddig. Soha, sehol senki nem mond érte semmit, csak mama haragszik rám érte.

2. H. Gréta

1. Mi a foglalkozása? - Külföldön dolgozom vendégmunkásként.
2. Hány éves volt, amikor az első, és amikor a szóban forgó tetoválás készült? - Első tetoválásomnál mindössze 16 éves voltam, a szóban forgó esetében pedig 27. Van több is, de az, amelyikről beszélünk, az tavaly készült.
3. Melyik testrészén található a tetoválás? - A jobb alkaromon, hogy mindig lássam, és mások is láthassák.
4. Mi motiválta, amikor kiválasztotta/megalkotta a kívánt mintát? - Nem motivált különösebben semmi. Egyszerűen megtetszett az oroszlán, láttam valahol, és úgy döntöttem, hogy én is akarok egy ilyen. A rózsákat viszont azért választottam, mert szeretem őket.
5. Mi határozta meg az Ön által választott minta stílusjegyeit? - Én a fekete-fehér tetoválásokat szeretem, sosem varratnék magamra színeset, valahogy nem tetszenek a színes minták. Épp elég, hogy kék a szeme.
6. Mi a jelentése az adott tetoválásnak? - Az oroszlánnak nincs jelentése, mert ahogy már mondtam, csak megtetszett, de a rózsáknak van. Szeretem őket, mert mindig a nagymamám jut róluk az eszembe, neki mindig nagyon sok rózsája van.
7. Hogyan vélekednek környezetében az Ön tetováltságáról? - Volt olyan, aki rossz szemmel nézett rám a tetováltságom miatt, megbélyegzett és rossz-életűnek tartott miatta, de az emberek többségének nincs ezzel baja.

3. L. Tímea

1. Mi a foglalkozása? - Gyógypedagógusként dolgozom egy nagyváradi, sérült gyerekekkel foglalkozó oktatási intézményben.
2. Hány éves volt, amikor az első, és amikor a szóban forgó tetoválás készült? - A szóban forgó tetoválásom volt az első, és egyben az utolsó is. 25 éves voltam, amikor készült.
3. Melyik testrészén található a tetoválás? - A tarkómon található, eléggé eldugott helyen. A tanügyben nem tolerálják a feltűnő helyen lévő tetoválásokat. Így alig észrevehető.
4. Mi motiválta, amikor kiválasztotta/megalkotta a kívánt mintát? - A TV2 műsorán évekig futott egy sorozat, amelynek a címe *Bűbájos boszorkák* volt. Dédnagyanyám boszorkány volt, mindenki tudta róla a falujában, ez volt a döntésem mozgató rugója.
5. Mi határozta meg az Ön által választott minta stílusjegyeit? - Pont azt akartam, mint amilyen a sorozatban van. Nem akartam változtatni rajta, amúgy is úgy gondolom, hogy ehhez nem illenek színek, meg amúgy se tetováltatnék magamra színeset.
6. Mi a jelentése az adott tetoválásnak? - Boszorkányjelkép. Van boszorkányvonal a családban, ahogyan már említettem, magam is hiszek a mágiaiban és a természetfelettiben. Az őseimet és a családom vérvonalát szimbolizálja az adott minta.
7. Hogyan vélekednek környezetében az Ön tetováltságáról? - Kevesen látják meg, de akik észreveszik, azoknak tetszik. Igaz, hogy ők nem tudják a jelentését, miután megtudják, már nem tetszik neki, sőt egyenesen irtóznak tőle. Sohasem ért atrocitás amiatt, hogy tetovált vagyok.

4. K. Nóra

1. Mi a foglalkozása? - Ápolónő vagyok, egy németországi idősek otthonában.
2. Hány éves volt, amikor az első, és amikor a szóban forgó tetoválás készült? - Az a tetoválás, amelyikről beszélünk, az első volt az életemben. 27 éves voltam akkor, a másik kettő pedig 29 éves koromban készült.
3. Melyik testrészén található a tetoválás? - Jobb alkaromon található, így mindenki láthatja.
4. Mi motiválta, amikor kiválasztotta/megalkotta a kívánt mintát? - Szerettem volna valamit magamon viselni, ami a családomat jelképezi. Olyan mintát akartam, amely a családom minden tagjáról utalást tesz. Mivel a család egy állandóan változó szerkezet, olyan mintára volt szükségem, amely személybeli gyarapodás esetén alakítható, ezért választottam a kirakóst.
5. Mi határozta meg az Ön által választott minta stílusjegyeit? - Mindig tudtam, hogy valami színeset szeretnék magamon viselni. A fekete-fehér tetoválás túl egyhangú, a család vidámságát is szimbolizálják a színek. Dinamikus család vagyunk.
6. Mi a jelentése az adott tetoválásnak? - A kirakós a családomat ábrázolja. A kirakós két darabján a lányaim neve és születési dátuma szerepel, egy másik darabon én és a férjem „szerepelünk”, a puzzle negyedik komponensén mi vagyunk négyen és az univerzum. Mi és a mi boldog, színes világunk. Alatta pedig található egy szívonalban ülő macska is, mivel út közben megmacskásodtunk, és ő is családtag, ott a helye köztünk a családot ábrázoló tetoválásban.
7. Hogyan vélekednek környezetében az Ön tetováltságáról? - Eddig még soha nem tapasztaltam semmilyen negatív megnyilvánulást, pedig orvosokkal és idősekkel dolgozom együtt nap, mint nap. Úgy gondolom, hogy az emberek már teljesen nyitottak a tetoválás jelenségére

5. S. Katalin

1. Mi a foglalkozása? - Ápolónő vagyok egy ausztriai kórházban.
2. Hány éves volt, amikor az első, és amikor a szóban forgó tetoválás készült? - Az egyetlen tetoválás, amellyel rendelkezem 30 éves koromban készült. Biztosan lesz következő is egyébként.
3. Melyik testrészén található a tetoválás? - Jobb alkaromon.
4. Mi motiválta, amikor kiválasztotta/megalkotta a kívánt mintát? - A gyermekem születése volt a motiváló erő. Az iránta érzett szeretetem sarkallt arra a döntésre, hogy egy életen át tartó döntés mellett határozzam el magam.
5. Mi határozta meg az Ön által választott minta stílusjegyeit? - A tetoválásom két különböző érzés kifejezésére szolgál, ezért fontos volt a színes és a fekete-fehér kissé árnyékolt stílusának az ötvözése. Kicsit mindkettőből kiragadtunk.
6. Mi a jelentése az adott tetoválásnak? - Kettős jelentéssel bír az adott ábra. A pitypang feje jelképezi a családomat, a családi egységet. Az egyetlen elszálló bóbíta a halott nagyapámat szimbolizálja. Nagyon fontos volt nekem. Az ő elvesztését a bőrömön is akarom hordozni, nemcsak a lelkemben. A növény szára egy német nyelvű felirat: „Bis zum Mond, und wieder zurück”- Egészen a holdig és újra vissza. Ez azt jelenti, hogy annyira szeretem a lányomat, a holdig és vissza. Ő maga pedig az aprócska varázspálcás kislánnyal van megörökítve.
7. Hogyan vélekednek környezetében az Ön tetováltságáról? - Soha nem ért negatív kritika. Mindenkinek tetszik az ábra és a jelentése is. A munkában sem okozott gondot soha, nem kérték egyszer sem, hogy takarjam el.

6. D. István

1. Mi a foglalkozása? - Topográf vagyok, és jelenleg még autóvezetői oktatóként tevékenykedem Nagyváradon.
2. Hány éves volt, amikor az első, és amikor a szóban forgó tetoválás készült? - 29 évesen készült az első, és egyben az a tetoválás, amelyikről most beszélünk. Azóta készült több is, és holnapra is van időpontom a stúdióba.
3. Melyik testrészén található a tetoválás? - Jobb teljes kar, még hiányzik belőle egy autós elem.
4. Mi motiválta, amikor kiválasztotta/megalkotta a kívánt mintát? - Autórajongó vagyok. Életem az autók, a verseny és a sport. Ezt a szenvedélyt akartam megörökíteni, tudtam azt is, hogy ez egy olyan tetoválás lesz, amelyet soha nem fogok megbánni. Még akkor sem, ha 70 éves bácsi leszek. Akkor is büszkén fogom mutogatni az unokáknak. Fontos, hogy olyat viseljek, aminek jelentése van a számomra.
5. Mi határozta meg az Ön által választott minta stílusjegyeit? - Mindenben a letisztult stílust szeretem, ezért a tetoválás terén is egy egyszerű fekete, színmentes munkát kértem. Igazából nem is fekete, hanem az a hagyományos retrósabb kék.
6. Mi a jelentése az adott tetoválásnak? - Az autóversenyzést örökíti meg. Versenyzek. A rajttól 402 métered van a célig. A lényeg, hogy ezt a lehető legkevesebb idő alatt tedd meg. Ebben a versenyben a 9 másodperces teljesítmény kiemelkedő eredménynek számít. Ez az a 9 másodperc a tetoválásban is fel van tüntetve. Ez az a 9 másodperc, amikor szabad vagyok. Nem gondolok semmire. Olyankor senki sem gondol semmire. Nincs csa-

lád, nincs adósság, betegség, gondok, megszűnik minden létezni. Csak te vagy ott, az autó és az idő. Fantasztikus érzés. Kétezred híján megvolt a 9 másodperces teljesítmény, egy nap sikerülni fog. Tudom!

7. 7. Hogyan vélekednek környezetében az Ön tetováltságáról? - Ez egy nagy, látványos tetoválás. Számítottam megjegyzésekre, piszkálódásokra, de semmi nem történt. Meg voltam sokáig lepődve azon, hogy nem izgatja az embereket az, hogy szét van varrva a karom.

7. P. Katalin

1. Mi a foglalkozása? - Cukrász vagyok.
2. Hány éves volt, amikor az első, és amikor a szóban forgó tetoválás készült? - Az első tetoválásom 19 éves koromban készült, a szóban forgó tetoválásom pedig 30 évesen.
3. Melyik testrészén található a tetoválás? - A bal karomon található, csuklótól a „bicepszemig”.
4. Mi motiválta, amikor kiválasztotta/megalkotta a kívánt mintát? - A tetoválásom levelekből áll és egy vonalakból alkotott portré, amelyen egy férfi arc, homlok pusztát ad a női arcnak. Megalkotásában a természet illetve a növények szeretete, a vékony művészi vonalakkal való minta kirajzolása motivált.
5. Mi határozta meg az Ön által választott minta stílusjegyeit? - Stílusban egyszerűt, mégis sokat mondót, nőieset szerettem volna.
6. Mi a jelentése az adott tetoválásnak? - Nagy jelentéssel bír számomra, ugyanis a homlok pusztát a biztonságot, és a szeretetet jelképezi.

7. Hogyan vélekednek környezetében az Ön tetováltságáról? - Szerintem a környezetemben lévőknek is az a véleménye hogy a tetoválásaim illenek hozzám így nem tekintenek rosszallóan rájuk.

8. K. Gyula

1. Mi a foglalkozása? - Értékesítési csoportvezetőként dolgozom a nagyváradi DIGI szolgáltatónál.
2. Hány éves volt, amikor az első, és amikor a szóban forgó tetoválás készült? - Az első tetoválásomnál 28 éves voltam, a mostaninál, amiről most beszélünk 29.
3. Melyik testrészén található a tetoválás? - Bal alkar.
4. Mi motiválta, amikor kiválasztotta/megalkotta a kívánt mintát? - Nem tudom, csak szerettem volna a születési dátumomat magamon viselni.
5. Mi határozta meg az Ön által választott minta stílusjegyeit? - Hagyományos tetoválást szerettem volna, azt a sima feketét, színek nélkül.
6. Mi a jelentése az adott tetoválásnak? - A születési dátumom van feltüntetve, és az időpont, amikor konkrétan a világra jöttem. Ennek ennyi a konkrét jelentése. Ha majd öreg leszek és szenilis, ránézek és tudni fogom, hogy mikor is van a születésnapom. A rózsának nincs jelentése, az csak úgy tetszett.
7. Hogyan vélekednek környezetében az Ön tetováltságáról? - Eddig még sosem ért támadás miatta, az édesanyámat leszámítva. Ő hagyományos gondolkodású nő, képtelen elfogadni, hogy az egyetlen fia tetovált. Haragszik rám érte.

9. S. Attila

1. Mi a foglalkozása? - Internetes kábelt vezeték egy cégnél.
2. Hány éves volt, amikor az első, és amikor a szóban forgó tetoválás készült? - Az első tetkónál 21 voltam, a mostaninál meg 28.
3. Melyik testrészén található a tetoválás? - Bal belső felsőkaromon, a bal bicepszen.
4. Mi motiválta, amikor kiválasztotta/megalkotta a kívánt mintát? - Emléket akartam állítani, azt akartam, hogy legyen rajtam valami, ami mindig az elvesztett személyre emlékeztet.
5. Mi határozta meg az Ön által választott minta stílusjegyeit? - Hagyományos tetoválást akartam, egy kicsi piros került a számba, de a többi mind fekete. Ehhez a tetováláshoz nem illettek színek, gyászból csináltattam.
6. Mi a jelentése az adott tetoválásnak? - Szeretett nagyapám emlékére csináltattam. Focista volt az öreg, 7-es volt a mezének a száma. Az volt a szerencseszáma is. Az egész élete a foci körül forgott. Azért gondoltam, hogy ezt a mintát varratom magamra.
7. Hogyan vélekednek környezetében az Ön tetováltságáról? - Eddig még nem, vagyis a szemembe még nem merté mondani senki. Mondjuk nem is ajánlom nekik.

10. N.S.L

1. Mi a foglalkozása? - Idén lesz 10 éve, hogy magam is tetováló vagyok.
2. Hány éves volt, amikor az első, és amikor a szóban forgó tetoválás készült? - Az első tetoválásomkor mindössze 20 éves voltam. Arról, amelyikről beszélni fogunk 26 múltam.
3. Melyik testrészén található a tetoválás? - Bal karomon. Ez egy teljes kart magába foglaló tetoválás, de beszéljünk csak egy komponenséről. A vállamat borító részről.
4. Mi motiválta, amikor kiválasztotta/megalkotta a kívánt mintát? - Hat évig voltam hivatásos katona a romániai hadseregben. Aztán felmondtam és tetoválóvá álltam. Az új élet kezdete inspirálta az adott tetoválás elké-

- szíttetését. Meg egyfajta emlékállítás a korábbi életemnek.
5. Mi határozta meg az Ön által választott minta stílusjegyeit? - A tetoválásom fekete és piros színekből áll, akartam valami hagyományosat, amelybe belerondít valami, a megszokottól teljesen eltérő. Ezért lett fekete az alap minta, és ezért jelenik meg a piros beütés az összképben.
 6. Mi a jelentése az adott tetoválásnak? - Hat évig szolgáltam a hadseregnél, két misszióm volt Afganisztánban. Ott ugrottam ki életemben először ejtőernyővel egy helikopterből. Életem legmeghatározóbb jelensége volt. Fantasztikus volt, igazi katonának éreztem magam. Ezért tetováltattam magamra egy helikoptert, amelyből kiugrik egy katona. A képen nem látható egészében, de a minta alján szerepel a Bullard szó. Az volt a bázisom neve. Életem meghatározó korszaka volt, az adott karomon található összes tetoválás az akkori életem eseményeit örökíti meg, vagy arra tesz utalást.
 7. Hogyan vélekednek környezetében az Ön tetováltságáról? - Általában nem találkozom semmilyen negatív kritikával. Igazából mindenki azon van meglepődve mennyire kevés tetoválásom van ahhoz képest, hogy tetováló vagyok.

Következtetések

Az interjúalanyokkal készített beszélgetések során a korábban rögzített kérdések mindegyike megválaszolódott. Elsősorban arra kerestem a választ, hogy az általam vizsgált csoportban milyen társadalmi réteghez tartozók körében jelent meg a tetováltság jelensége. A megkérdezettek 40%-a rendelkezik felsőoktatási végzettséggel (3, 4, 5, 6-os számú alany), 40%-a pedig valamilyen szakmai továbbképzéssel (1, 7, 8, 10). Mindössze 20%-uk tekinthető alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezőnek (2, 9). Mindezek függvényében kijelenthető, hogy a vizsgált csoportot tekintve már érvényvesztetté váltak a korábbi kutatások azon eredményei, mely értelmében a tetováltság jelensége csupán a rossz magaviseletű, primitív társadalmi réteghez tartozókat jellemezte. A megkérdezettek 80%-a rendelkezik valamilyen szintű végzettséggel, tehát a vizsgált célközösségen belül a tetoválás iránti igény a felsőbb társadalmi rétegekre, sőt egyenesen kijelenthető, hogy a tanultabb osztályra jellemzőbb, mint az alacsonyabb iskolai végzettségűekre. A tetoválások indítékait vizsgálva, elmondható hogy nagyon sok esetben átfedések figyelhetők meg, tehát egyszerre több indíték is megjelenik egy-egy megkérdezett személy esetében. Ám az indítékok legfőbb vonásait vizsgálva a következő megállapításra jutottam. A megkérdezettek 50%-nál az érzelemkifejezés, életérzés megjelenítése volt a mozgató rugó (1, 4, 5, 6, 7 számú alanyoknál). Személyhez-csoportozható tartozás egyértelműen egyetlen személynél (10%) volt kimond-

ható (3), az individuális idő folytonosságának kifejezése, az emlékezés 30%-ra volt jellemző (8, 9, 10). Esztétikai szükséglet, szépségigény egyetlen személy esetében (2), (azaz 10%) volt mérvadó. Mindezek függvényében kijelenthető, hogy a megkérdezettek 90%-nál egyfajta személyes, belső szükséglet volt a motiváló erő, mely személyiségüket, az általuk vallott értékeket, vagy érzéseket hivatott fizikailag a testen megjeleníteni. A tetoválás kommunikációs funkcióit tekintve a megkérdezettek 0% tetováltatta magát takarás céljából, viszont 100%-ukat kitárulkozás vezérelte. Két személy esetében (2, 8) jelent meg az értelemmel bíró, kommunikációs célt szolgáló mintában részletelemként egy-egy funkció nélküli jelhasználat. Az adatok elemzése során elmondható, hogy a csupán esztétikai funkcióval bíró, divatkövetésből származó tetováltság jelensége az általam vizsgált csoportban szinte teljes egészében megszűnt létezni. Az alanyok által viselt tetoválások 100%-ban jelentéshordozóknak tekinthetők, valamilyen információt közvetítenek a hordozóról a világ számára. Ezt követően kiderül, hogy a leginkább tetováltatott testrész a csoport tagjai között a kar. A megkérdezettek 90%-a visel tetoválást a karján: alkar 60 % (1, 2, 4, 5, 7, 8), váll 20% (6, 10), illetve belső felkar 10% (9). Mindössze egyetlen személynél található tetoválás a tarkón (10%). Szinte mindnyájuknál a láthatóság, a láttatás dominanciája figyelhető meg, hiszen a karok képezik a legközvetlenebb testrészt, amely az év jelentős szakaszában takaratlan, valamint a legtöbb társas interakció eszköze (kézfogás, ölelés, érintés, simogatás, ütés). A tetoválások stílusjegyeit tekintve a megkérdezettek túlnyomó többsége, azaz 70%-a (1, 2, 3, 6, 7, 8, 9) hagyományos fekete-fehér mintákat részesítette előnyben. Ebből az arányból 2 személynél (2, 9), tehát 20%-nál megjelenik egyetlen szín kisterületű markáns beütése (második megkérdezettnél az oroszán kék szemei, kilencedik megkérdezett esetében a 7-es számban megjelenő piros szín). A tagok 30%-a (4, 5, 10) rendelkezik csak színes mintákat tartalmazó tetoválásokkal. A megkérdezettek tapasztalataiból kiindulva elmondható, hogy 90%-uk a környezetük semlegességéről számolt be, életüket teljes mértékben megkülönböztetésektől, stigmáktól mentesen élik. Mindössze egyetlen személy (2) számolt be arról, hogy tetováltsága miatt atrocitás érte. A megkérdezettek közül ketten (8,1) tettek említést arról, hogy csupán egyes családtagjaik részéről történt meg a nemtetszés kinyilvánítása. A társadalom részéről teljes mértékű tolerancia figyelhető meg velük szemben, illetve a végzettségükből adódó munkahelyeiket figyelembe véve megállapítható az az általános következtetés, hogy a társadalomban betölthető szerepkörök leg többjéhez már nem alapfeltétel a tetoválatlanság.

A tetoválás általános jelenségéhez nagymértékben hozzájárul a kor és a környezet mentalitása. Azáltal, hogy az évek során az ember személyiségkifejező szándékát szabályozó társadalmi dogmák jelentős része megszűnt, és a korban kialakult egy általános tolerancia a megszokottól eltérővel szemben, a

testmódosítás megjelenését tette lehetővé a társadalom különböző rétegeiben nemtől, kortól és a társadalomban betöltött státusztól függetlenül. Az általam vizsgált csoporton túltekintve is megfigyelhető, hogy az adott kor embereinek mentalitását a látványorientáció jellemzi, ezáltal létrehozva egy olyan környezetet, melynek fókuszában a láttatás, a látszat áll. Az egyének elsődleges céljává vált a környezetnek ezt látszatorientált igényét kielégíteni. Nem elég már a közösségi médiák felületein élt élet, hanem az ember hús-vér testével is folyamatosan üzeni akar valamit magáról a világnak. Az egyének mentalitásában ez a környezet által előhívott, és a kor által támogatott kitárulkozás vált központi szerepűvé.

Zárszó

A tetoválás a művészet és a biológia egyesüléséből születik. A kettő tökéletes szimbiózisa nélkül képtelenség léteznie. Kapcsolatuk az egymás iránti tiszteleten alapszik. A művészet tiszteletben tartja az ember fizikai adottságait, ezért minden testrészt felvitt minta, szorosan követi az izmok, csontok vonalát. Sosem erőltet semmit a testre, kizárólag rugalmas fátyolként követi annak természetes vonulatát. A művészet megtestesítőjeként szolgáló tinta pedig bejut, és beépül a bőr második, úgynevezett irha elnevezésű rétegébe. A biológiai test elfogadja, s az elkövetkezendő időkre magáénak vallja azt. Az igazi, művészi tetoválás alapja tehát a tisztelet, együttműködés és az alkalmazkodás.

Szakirodalom

- Balázs Géza (1988) A tetoválás és tetovált szövegek magyar néprajzi kutatása, 1988. http://acta.bibl.u-szeged.hu/35551/1/szemiotikai_007_069-083.pdf
- Balázs Géza (1994) Tetovált szövegek. ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest.
- Balázs Géza (2013) Az emberi test mint jelhordozó. 59—74. In: Balázs Géza szerk. (2013)
- Balázs Géza szerk. (2013) A test szemiotikája. Testjelek a mindennapokban és a művészetben. Magyar Szemiotikai Társaság Budapest.
- Kovács Ákos – Sztrés Erzsébet (1989) Tetovált Sztálin. Népszava Kiadó Vállalat, Ságvári Nyomda, Szeged.
- Voigt Vilmos és Balázs Géza szerk. (2003) A kezdetekről a máig. A modern magyar szemiotika olvasókönyve. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest.

Communication through body modification, dating back to primitive people, has become widespread in our time, regardless of gender, age or social status. The study was conducted in Oradea in 2021, during which the researcher gathered answers from tattooed persons to the following seven questions: What is your job? How old were you when you got your first and the tattoo in question? Where is your tattoo? What motivated you when you chose/created the design you wanted? What defined the style of your chosen design? What is the meaning of the tattoo in question? How do people around you feel about your tattoo? Based on the findings of ten interviews, the author concludes that tattoos are no longer a symbol of social inexpressiveness, but have become an accepted part of the visual society.

Keywords: *tattooing, tattoo salon, the motivation of tattooing, the meaning of tattoo*

Comunicarea cu ajutorul desenelor corporale, care provine de la popoarele primitive, a devenit foarte răspândită în zilele noastre, indiferent de sex, vârstă sau statut social. Lucrarea este un studiu realizat în Oradea în anul 2021, pe parcursul căruia autorul a urmărit să obțină răspunsuri la următoarele șapte întrebări de la persoane tatuate: Cu ce vă ocupați? Câți ani ați avut când v-ați făcut primul și tatuajul în cauză? Unde se afla tatuajul? Ce v-a motivat atunci când ați ales/creat designul dorit? Ce a condus la caracteristicile stilistice ale designului pe care l-ați ales? Care este semnificația tatuajului în cauză? Ce părere au cei din jurul dumneavoastră despre faptul că aveți tatuaj? Pornind de la concluziile a zece interviuri, rezultatul este că tatuajele nu mai sunt un simbol al inexpressivității sociale, ci au devenit o parte acceptată a societății.

Cuvinte cheie: *tatuaj, salon de tatuaje, motivația tatuajului, semnificația tatuajului*

„Illendő dolog az, sőt szükség, hogy a’ki az idegen országokat akarja meg látni, elsöben tudja a’ maga Hazáját.”

Bod Péter, a magyarországi kartográfia 18. századi erdélyi előfutára

VERÓK ATTILA

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem

Partiumi Keresztény Egyetem

verok.attila@uni-eszterhazy.hu, verok.attila@partium.ro

2019-ben emlékeztünk meg a 18. századi Erdély egyik legsokoldalúbb, székely származású, református tudósának, Bod Péter (1712–1769) halálának 250. évfordulójáról. Ebből az alkalomból látott napvilágot a bemutatás tárgyául szolgáló kötet is, melynek szerzői és egyben szerkesztői a gyulafehérvári tudós református esperes és Bod-kutató, Gudor Kund Botond, valamint az Oxfordban élő magyar térképtörténész, Gróf László.

Kulcsszavak: *Bod Péter; nagyenyedi Bethlen Kollégium Dokumentációs Könyvtár, numizmatika, címertan, kartográfia*

Akárcsak minden évben, 2019-ben is több kerek évfordulót ünnepeltünk a magyar művelődéstörténet gazdag tárházából. Többek között a 18. századi Erdély egyik legsokoldalúbb, székely származású, református tudósának, Bod Péter (1712–1769) halálának 250. évfordulóját. Ebből az alkalomból látott napvilágot a bemutatás tárgyául szolgáló kötet is, melynek szerzői és egyben szerkesztői a gyulafehérvári tudós református esperes és Bod-kutató, Gudor Kund Botond, valamint az Oxfordban élő magyar térképtörténész, Gróf László.

Bod Péter nevét hallva elsőként valószínűleg legtöbbünknek a teológia-, az egyház-, az irodalom- vagy a tudománytörténet jut eszünkbe, míg a kartográfia kevésbé. Való igaz, hogy a magyarigeni lelkész nem a klasszikus térkép-készítők sorába tartozott. A hiánypótlás szándékával készült friss kötet Bod életművének éppen ezt az alig ismert területét, a kartográfiai tevékenységet állítja fókuszba. A magyar történelmet a világtörténet organikus részeként és összefüggéseiben is bemutató munkája, *Az Isten vitézkedő Anyaszentegyháza* (Basel, 1760 és 1777) ilyen tekintetben is fordulópontnak számított a magyarországi térképkiadás történetében, hiszen mindkét edíciója tartalmazta a „Négy fő mappák” című részt, amelyben igazi „leg”-ek születtek: a kartográfiatörténet első magyar nyelvű kontinens-, illetve világrészterképei. Bár a térképek mintáit Georg Matthäus Seutter (1678–1757) *Atlas Novusa* szol-

gáltatta, megrajzolásukra és metszésükre Bod maga nem vállalkozott, feliratait, földrajzi neveit magyar nyelven készítette el. Már ez a tény is elegendő lenne ahhoz, hogy a tudós székely nevét ott emlegessük az első magyarországi térképészek között.

Van azonban még egy érdekesség, ami még inkább megszilárdítja ezt a pozíciót. A nagyenyedi Bethlen Kollégium Dokumentációs Könyvtárának kéziratai között bújik meg egy olyan „Bod-csinálta” rajzolt térkép, amely a magyarok és székelyek eurázsiai vándorlását mutatja be az Ural-hegységtől a Kárpát-medencéig. Jelenlegi ismereteink szerint ez a 350 x 145 cm nagyságú magyar őstörténeti térképszelvény tekinthető az első olyan kartográfiai alkotásnak, amely szintetizáló történelmi és földrajzi értelmezést kíván nyújtani a magyarok etnogenezisének és nomád vándorlásának teljes spektrumáról. A Magna Hungariától Pannóniáig több évszázadon keresztül zajló vándorlást egyetlen kartográfiai pillanatképben rögzítő Bod a térképet és annak emberalakos rajzait (magyar honfoglalók, székely lófők és közrendűek) valamikor 1750 és 1756 között készíthette, bár az ötlet már 1745 körül megfogandhatott benne. Ez a nagyméretű kéziratos térkép Bod Péter kartográfiai „munkásságának” szimbolikus összegzéseként is értékelhető. Ezt bizonyítják a jelen kötet tanulmányai és a „vándorlástérkép” igényes grafikai kivitelezése is, amelyre először kerül sor az elmúlt közel háromszáz évben. A 18. századi unikumok felelevenítése mellett tehát egy 21. századi különlegességre is futja a szerzők erejéből ebben az úttörő vállalkozásnak számító, igényes kiállítású kötetben.

Az alapos, eruditív felkészültségű Gudor Kund Botond, aki nem mellesleg évekig szolgált Bod Péter egykori székhelyén, az erdélyi magyarigeni református parókián 1996 és 2011 között, így még szorosabb szellemi kapcsolatba kerülve a 18. századi tudós lelkipásztorral, a kötet első fejezetében Bod életművét helyezi el a *historia litteraria* magyarországi palettáján. Ennek során megtudhatjuk, hogy a történeti segédtudományok iránt komolyan érdeklődő Bod – Benkő József (1740–1814) és Orbán Balázs (1829–1890) előtt – elsőként készített államismereti szempontokat is alkalmazó leírást Székelyföldről, valamint hogy halálát vélhetőleg nem a korábban feltételezett sebfertőzés, hanem a könyvei cenzúralistára kerülése miatt kialakult magas vérnyomás által előidézett agyvérzés (gutaütés) okozhatta.

A tudós életmű komplex értékelését és helyének kijelölését követően Gróf László tollából képet kapunk Bod Péter 2001-ben a kolozsvári Bánffy-palotában működő Szépművészeti Múzeumból „újra” előkerült portréjáról és annak azóta is zajló széles körű megismertetéséről.

Feiszt György levéltáros írása a felsőcsernátoni Bod család 1640-ben I. Rákóczi György fejedelemtől kapott nemesi címerét és annak erdélyi heraldikai közegbe ágyazott történetét mutatja be nagy részletességgel.

A napjaink egyik legkiválóbb és legaktívabb Bod-kutatójának számító Gudor Kund Botond olyan fejezetet jegyez a kötetben, amely a Bod-féle életmű kevésbé ismert aspektusát, a történeti segédtudományok művelését tárgyalja. A 18. századi magyarigeni tudós lelkipásztor ugyanis többek között sírverseket, temetési sírfeliratokat gyűjtött, hiszen ezeket az epigráfiai alkotásokat fontosnak tartotta a történelmi emlékezet kutatásában. Az epitáfiumokat két szempontból vélte hasznosnak: egyrészt azok saját kezű szerzése okán, másrészt a sírfeliratokban foglalt történelmi információk gyűjtése miatt. Szerinte ugyanis az epigráfia a vitatott történelmi események igazolását segítő érvrendszer elengedhetetlen tartozéka, és íráshordozója, a kő sérülékenysége folytán a bevésett szöveg lejegyzésre, papíron történő megörökítésre szorul. Így jutott el a székely rovásírás tanulmányozásához is, amelyet nagy műgonddal tanulmányozott és művelt is (pl. Árva Bethlen Kata (1700–1759) sírverse a fogarasi templomban, melynek utolsó sorát Bod rovásírással készítette el). Egy aprócska kritikai megjegyzés: ehhez a részhez érdemes lett volna felhasználni Sándor Klárának a székely rovásírásról készült, igen átfogó, máig egyedülálló és egyik legfrissebb összefoglalását (*A székely írás nyomában*. Bp., 2014), amelyben Bod Péter neve és történeti szerepe is több alkalommal előkerül.

Bod történetírói módszertanának jelentős részét képezte a numizmatika iránti érdeklődés. Az éremtant közvetítő tudományágnak tekintette, amely segíthet a pénz 18. századi kereskedelmi értékét az ókori értékekhez viszonyítani, azaz az infláció és a defláció következtében sokszor nehezen követhető értékmutatókat szerette volna minél világosabban és érthetőbben megismertetni kortársaival is. Ennek érdekében Pápai Páriz Ferenc (1649–1716) latin-magyar–német lexikonához egy átváltási táblázatot készített, amely az ókori és a középkori pénzérmék értékének kiszámítására volt alkalmas. Mindez elengedhetetlennek tűnt a Mária Terézia uralkodása (1740–1780) alatt tervezett jelentős devizaforgalommal járó gazdasági reformok megvalósításához. Történetírói módszertanában Bod kapcsolódási pontot keresett az éremtani ábrázolások és a történelmi események között.

A kartográfiai tevékenység érintőleges ismertetése kapcsán a történeti segédtudományok sorába tartozó térképészet rövid áttekintése során Gudor Kund Botond rámutat, hogy Bod ebbéli munkássága a kortárs Bél Mátyáséhoz (1684–1749) vagy Mikoviny Sámueléhez (1698–1750) viszonyítva nem jelentős ugyan, az erdélyi régióban mégis fontosnak mondható.

Míg a 18. századi tudós székely a címertant történetírói tevékenységében inkább csak haszonelvű szempontból (utilitarizmus korabeli elve) értelmezte, és iránta csupán felületesen érdeklődött, addig a korabeli modern könyvtártudományt, az újszerű könyvtárrendszerezési modellt elsőrangúnak tartotta. A nagyenyedi Bethlen Kollégium könyvtárosaként (1736–39) elsőként végezte el az állomány rendszerezését, majd nemesi és lelkész kortársai (Bethlen

Kata, Teleki Sámuel, Teleki Lászlóné, szül. Ráday Eszter) számára szisztematikus állomány-, illetve gyarapítási jegyzékeket készített. Ezek a jegyzékek európai mintát követő, módszertanilag kiforrott könyvtárrendezési elvet honosítottak meg az erdélyi magyar területeken.

Bár a segédtudományok a 18. század derekán még nem kristályosodtak önálló tudományokká, Bod Péter már tudatosan alkalmazta azokat – több tudós kortársához, például az erdélyi szász Martin Schmeizelhez (1679–1747) hasonlóan – a történeti kutatásokban. A történeti segédtudományok felhasználása ugyanis „érveket szolgáltatott számára a helyes emberi magatartások, helyek, történetek, értékek és állítások igazságának mérlegelésében”. (57. o.) Bod szerint a történettudomány szorosan összefonódik egyéb tudományágakkal, főként a későbbi történeti segédtudományokkal, így a kartográfiával is.

A kötet legterjedelmesebb fejezetét szintén Gudor Kund Botond jegyzi, és abban a kartográfiai felkészültséget, a történelmi világfelfogást, valamint a magyar eredetkutatás kérdéseit boncolgatja Bod saját rajzolású térképén, amelyről a jelen írás első felében már esett szó. A peregrináció és a térképészet összefüggésrendszere kapcsán a szerző megjegyzi, hogy például Németalföldön a nyomdászok az Erdélyből származó egyetemlátogató ifjak adatai alapján pontosíthatták térképeiket, ezzel szemben a Kárpátok ölelésében található hazájukban inkább a Nyugat-Európában gyártott kartográfiai produktumok tanulmányozását, mintsem honi készítését figyelhetjük meg. Ez a kijelentés igaz az egykori németalföldi peregrinusra, Bod Péterre is, aki 1740 és 1743 között sok térképet tanulmányozott Leiden város könyvtáraiban. Ebben az időben érlelődhetett meg benne az a gondolat, hogy a történelmi események és összefüggések vizsgálatához a földrajztudomány adatait és a térképek szemléltető segítségét is igénybe kell venni. Bodhoz hasonló véleményt alakított ki már korábban Bél Mátyás (1684–1749) és Tomka Szászky János (1692–1762) tudós református lelkész is Felső-Magyarországon, akiknek köszönhetően a Kárpát-medencében is megjelent az ún. történeti kartográfia. Legjelesebb művelője a korban pedig Mikoviny Sámuel lett. A korai felvilágosodás pedagógiai elgondolásokkal is átszőtt történetírása fokozottan érdeklődött a közép-európai etnikumok eredettörténete iránt, így nem kell azon csodálkoznunk, hogy – még Hell Miksa (1720–1792) elhíresült Anonymus-térképét megelőzően – Bod is megalkotta a maga, térképre vetített magyar őstörténeti elméletét, melyhez felhasználta Dezsericzky Ince (1702–1763) és Pray György (1723–1801) jezsuita történészek friss őstörténeti forráskiadványait is (Julianus-jelentés). Mivel ez a tény mindaddig kevésbé volt ismert, talán szükségessé válik a Tomka Szászky–Bod–Hell viszonyrendszer újragondolása is a későbbiekben. Bod őstörténeti elképzelése, amely „egy újfajta eredetelmélet ismertet, egyelőre csak kartográfiai szempontból” (vö. 97. o.), szakirodalmi kiegészítésre szorul. Ehhez javaslom a szegedi őstörténeti iskola tagjai (Róna-

Tas András, Zimonyi István, Felföldi Szabolcs stb.) által az elmúlt évtizedekben publikált vonatkozó írások bevonását is a kérdés tárgyalásába, amelyek helyére tehetik ezt az „újfajta eredetelméletet”.

A kötet utolsó tanulmányában Gróf László alapos és szakszerű kutatással járt utána az első, magyar nyelvű feliratokkal ellátott világrészterképek keletkezéstörténetének, így jutott el a 18. századi Magyarigenbe, ahol a térkép feliratozóját Bod Péter személyében azonosította. Írásának érdemei közé tartozik a biztosnak tűnő identifikáción túl az is, hogy feltárta a térképek Teleki József (1738–1796) bázeli peregrinus, későbbi író és költő közreműködése által megvalósuló kiadásának történetét (körülmények, példányszám, vízjelek), valamint a világ közkönyvtáraiban fellelhető példányok közül 130-at le is írt. A táblázatba és diagramokba foglalt térképkataszter így a 18. századi erdélyi magyar kartográfia történeti teljesítmények fontos lelőhely-nyilvántartásává is vált egyben.

Zárásként megállapítható, hogy a hazai kutatásban eddig szinte ismeretlennek minősülő, alig reflektált segédtudományi érdeklődése Bod Pétert új tudománytörténeti megvilágításba helyezte, amelynek feltárásáért Bod 21. századi szellemi utódja, a hozzá hasonlóan összetett tudományos és lelkipásztori életpályát felmutató Gudor Kund Botond és térképtörténész kollégája, Gróf László tarthat számot figyelmünkre. A könyv a magyar mellett párhuzamosan megjelent román nyelven is.

(Bod Péter, a kartográfus. Szerk. Gudor Kund Botond, Gróf László. Sepsiszentgyörgy: Háromszék Vármegye Kiadó, 2019. 142, [2] p. ISBN 978-606-8598-33-8)

In 2019, we commemorated the 250th anniversary of the passing of Péter Bod (1712-1769), one of the most versatile, Székely-born, Reformed scientists of 18th century Transylvania. This is the occasion for the publication of this book, authored and edited by the scientist, Reformed deacon from Gyulafehervár and Bod researcher Kund Botond Gudor, and the Hungarian cartographic historian László Gróf, who lives in Oxford.

Keywords: *Péter Bod, Documentation Library Bethlen College, Aiud, numismatics, heraldry, cartography*

În 2019, am comemorat 250 de ani de la decesul lui Bod Péter (1712—1769), unul dintre cei mai versatili savanți reformați de origine secuiască din Transilvania secolului al XVIII-lea. Acesta este prilejul publicării acestei cărți, scrisă și editată în colaborare cu Gudor Kund Botond, savant, diacon reformat din Gyulafehervár și cercetător Bod și de cartograful maghiar Gróf László din Oxford.

Cuvinte cheie: *Bod Péter, Biblioteca de Documentare a Colegiului Național Bethlen din Aiud, numismatică, heraldică, cartografie*

Tisza Kálmán – család, politika és a „generális” Gondolatok Kozári Monika: Tisza Kálmán c. monográfiájához

CZEGLÉDI LÁSZLÓ

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
czegledi.laszlo@uni-eszterhazy.hu

Kozári Monika Tisza Kálmánról szóló monográfiájának továbbgondolása: miként lehet ezt a könyvet értelmezni, használni, beépíteni a tudományos kutatások világába.

Kulcsszavak: *Tisza Kálmán, Tisza István, Tisza Kálmán politikai életútja, Tisza Kálmán a szépirodalomban*

„Nem a nagy és hatalmas emberről akarok beszélni. Nagy tehetségekkel bírni nem érdem, azokat a közjóra fordítani kötelesség.”¹

Nehéz recenziót írni egy olyan műről, ami szinte mindenben megfelel a képviselt műfaj követelményeinek (életrajzi és/vagy tudományos történeti monográfia). Jelentős társadalom- és politikatörténeti átitatottsága miatt természetesen lehet jót és rosszat mondani, de sem egy ismertetés, sem egy recenzió célja nem lehet a mű értékeinek elfedése, avagy a történelmi hitelesség és igazság feldolgozásának méltatása. Megjegyzem, nem feltétlenül a könyv tartalmáról szeretnék írni, hanem arról, hogy miként lehet ezt a könyvet kezelni, értelmezni, használni stb. – beépíteni a saját tudományos kutatásaink világába.

A tartalom esetében nem is nagyon tudnék vitatkozni egy olyan kiváló kutatóval, mint Kozári Monika, hiszen sok-sok éve kutatja a témát. Éppen ezért legfeljebb magyarázatokban, gondolatokban, kiegészítésekben fűzöm hozzá megjegyzéseimet monográfiájához.

Bevezetés

Az elmúlt több mint másfél évszázad egyik legmegosztóbb alakja Tisza Kálmán (1830–1902). Tizenöt évig volt Magyarország miniszterelnöke, számtalan történelmi fordulathoz, politikai történéshez és országunk ügyeit, bol-

¹ Tisza István levelének részlete, „amit fiának, az unokának írt a nagyapáról Geszten, 1903. március 23-án”. Idézi: Kozári Monika: *Tisza Kálmán*. Bp., Gondolat, 2019, p. 386.

dogulását érintő eseményhez kapcsolódik élete, pályafutása. Az eddig megjelent közlemények, feltárt források meglehetősen hiányosak, sőt részben feltáratlanok voltak. Ennek okait kereshetjük abban is, hogy a levéltári, (magán) levéltári források részben megsemmisültek, ismeretlen helyre kerültek, lapanganak. A kérdés akkor is megmarad, hogy vajon Tisza Kálmán halála óta miért nem vállalkozott senki egy teljes életrajz megírására?

Kozári Monika alapos, áldozatos munkájának köszönhetően vehetjük kézbe a Tisza Kálmánról készült átfogó, az életpálya bemutatása tekintetében teljességre törekvő tudományos alaposággal és igénnyel készült monográfiát. Életrajzi kötetnek készült, ebben a szellemben épült fel, részben ez valósult meg, bár talán elsősorban a témával kapcsolatos tudományos kutatást reprezentálja. Másrészt egyéb területek (pl. művelődéstörténeti vonatkozások) részletesebb feltárása szükséges még ahhoz, hogy egy teljes életrajzi mű megszülessen (ha egyáltalán ez lehetséges). Mindezek mellett számos adalékkal, inspirációval, iránymutatással szolgál azok számára is, akik folytatni vagy kiegészíteni akarják a szerző kutatásait, akár a politikatörténet területén kívül is.

Irodalmi előzmények

A szerző hosszú évek óta foglalkozik a dualizmus korszakával és kiemelkedő politikusaival. Ebben a témában (és sok más személy esetében) komoly monográfia nem jelent meg eddig. Tisza Kálmán életének és tevékenységének feldolgozása terén a hazai történettudomány, a politikatörténet, de a művelődéstörténet is éppúgy hiányérzettel küzdött (és bizonyos területeken még küzd is), amely hiátust ez a kötet nagyrészt megszünteti. Új adatok, írások persze mindig kerülhetnek elő, de úgy vélem, hogy jó ideig ez a Tisza Kálmán monográfia képezi az egyik fontos pillérét a dualizmus és a Tisza-korszak tanulmányozásának.

Ha összehasonlítjuk a két miniszterelnökről szóló irodalmat – Tisza Kálmán és fia, Tisza István (1861–1918) –, akkor láthatjuk, hogy a fiatalabb Tisza, mint miniszterelnök, jóval nagyobb visszhangot kapott a szép- és szakirodalomban egyaránt. Ez persze köszönhető a történelmi, társadalmi környezetnek, amelyben éltek és működtek, nem feledkezve el nemzetközi megítélésüket sem. Mára mindkét miniszterelnök valamiféle legendává „egyszerűsödött” a tankönyvekben, és szerintem nagyon jól tudjuk, hogy általában a diákok többségének emlékezetében nem marad meg több velük kapcsolatban, mint bármelyik középkori nagy történelmi személyiségről. Vagyis – a múlt emberei lesznek, némiképp elfeledve azokat a tényeket, eseményeket, tetteket, amelyek máig hatóan befolyásolják életünket.

Felemlgetve a két Tisza miniszterelnökről szóló irodalmat, csak néhány példát szeretnék megemlíteni, elsősorban a különbségek illusztrálására.

Életrajzi vagy más monográfia Tisza Kálmánról eddig a kötetig nem jelent meg, míg fiáról több jelentős önálló mű látott napvilágot szinte a közel-múltig. Horánszky Lajos *Tisza István és kora* (1994) címmel két vaskos kötet írt, míg *Tisza Kálmán és kora* (1938) címen egy mindössze 11 oldalas cikke jelent meg a *Budapesti Szemle* hasábjain.

Tisza Kálmánról meg lehet említeni még Gratz Gusztávnak a *Huszedik Században* (1902) megjelent írását, Visi Imre politikai jellemrajzát a tízéves miniszterelnöki jubileum alkalmából (1887), Pethő Sándor politikai arcképeit (1911), az újabbak között Hegedűs Lóránt *Két Andrássy és két Tisza* (1941) című munkáját, az ellenoldalról pedig például II-ik Kákay Aranyos (Ábrányi Kornél) írását (1878). Ezekkel szemben Tisza Istvánról szinte megszámlálhatatlanul sok jelentős írás jelent meg.

Ugyanakkor az időszaki sajtó hasábjain rendszeresen vezércikkekben, kiemelt közleményekben szerepeltek mindketten, akár az élclapok oldalain is, mint a *Tréfás képes Herkó Páter* vagy a *Borsszem Jankó*. Megosztó személyiségük és megítélésük végleteinek jó példái Ady Endre írásai apáról és fiáról:

„Tisza Kálmán nagyságáig nem ér ám az ágaskodó törpe.”²

„Minden a Sorsé, szeressétek,
Őt is, a vad, geszti bolondot,
A gyujtogató, csóvás embert,
Úrnak, magyarnak egyként rongyot.”³

De – már említettem – minden tettük, a nyilvánosság, a közszereplés és a rendkívül megosztó személyiségük ellenére mégis csak Tisza István jutott el addig, hogy róla szóló komoly monográfiák jelenjenek meg. A jelenleg ismeretett kötet első kiadásáig!

A két kiadás

Ez a kötet második kiadásnak is tekinthető, mivel 2003-ban jelent meg először monográfiaként, *Tisza Kálmán és kormányzati rendszere* címmel. Az első megjelenés címe inkább utal a hivatalra, mint az emberi tényezőkre, emellett azonban ezeket sem hanyagolja el, a második kiadásban azonban mintha jobban egyensúlyba kerülne az ember és a „generális”.

² Ady Endre: Tisza Kálmán szobra. *Nagyvárad Napló*, 1902. április 6. (Széll Kálmánra utalás)

³ Ady Endre: *Rohanunk a forradalomba*, 1912. június 9. (Tisza Istvánról)

Az első kiadás megírásának indíttatására nagyon jellemző és főként megszívlelendő gondolatokat olvashatunk a szerző által adott interjúban, amely a leendő kutatók számára is hasznos tapasztalatokkal szolgál. A történeti jellegű kutatások területén a személyes és a hivatali levelezéseknek egyaránt nagy jelentőségük, sőt némely esetben felbecsülhetetlen eszmei és történeti értékük van:⁴

„Abban a 15 évben, amíg azon a könyvön dolgoztam, sokan akartak lebeszélni róla, mondván, hogy Tisza Kálmán életrajzát nem lehet megírni, mert nem maradt utána egyben hagyaték, és túl nagy, túl szerteágazó az életmű. Tényleg óriási munka volt. Az 1990-es évek elején azonban már létezett a számítógép, és volt kutatónapom is. Emlékszem, hogy szombat-vasárnap ebéd után, amikor a gyerekek aludtak, a konyhaasztalon kezdtem el egy kölcsön laptop segítségével a Tisza-Ghyczy levelezés egyes darabjait feldolgozni. [...] Ez a levelezés adta a kulcsot ahhoz, hogy számomra Tisza Kálmán életrajza megírhatóvá vált, mert ennek révén beeláttam Tisza gondolataiba, politika-alakítási stílusába, a Ghyczy Kálmánhoz való viszonyába és egy kicsit a magánember Tisza Kálmán mentalitásába is.”⁵

A jelen írásban ismertetett kiadás szerkezetéről pedig a következőket írja a szerző:

„Az életrajznak mint műfajnak talán az az egyik legnagyobb nehézsége, hogy dönteni kell, kronologikus, tematikus vagy esetleg vegyes szerkezetben mutassa be a pályaképet a szerző. Én végül is a vegyes szerkezet mellett döntöttem annak érdekében, hogy a szöveg gördülékenyebb, a könyv olvashatóbb legyen.”

A két idézet összevetve láthatjuk, hogy a két kiadás között eltelt másfél évtized jelentős szemléletbeli változást hozott a tények, események, történetek közzétételének módjában is. Az elmúlt bő tizenöt évben ugyanis nemcsak az információ közvetítésének, hanem az információ kinyerésének, felhasználásának módja is változott. Így ebben az esetben is könnyedebbé kellett tenni a szöveget, de ugyanakkor meg kellett tartani a tudományos hangvételt, valamint a textus tudományos karakterét is. A mai kutatóknak talán ezt a legnehezebb megtanulni, elsajátítani anélkül, hogy a tudományos megjelenés ne szenvedjen csorbát. Ebben a kötetben ez sikeresen megvalósult.

4 Esetünkben fontos adalékokkal szolgálhat például Tisza Kálmán és lánya, Tisza Paulina terjedelmes levelezése, amelyről tudomásom van, Perczel Tamás (1944-2004) pszichológus tulajdonában volt. Perczel Tamás halála óta lappang, vélhetően a család tulajdonában.

5 Kárbin Ákos: Andrassy Gyula, Tisza Kálmán és a dualizmus rendszere – interjú Kozári Monikával. In: Újkor.hu, 2020.05.22. URL: https://ujkor.hu/content/author/karbin_akos

A kötet értelemszerűen zömében történelmi, politikai vonatkozású, tartalmú, ugyanakkor életrajzi, családi vonatkozásai kiterjednek Tisza Kálmánra mint a Tisza család tagjára. Az információk azonban életének erről az oldaláról meglehetősen hiányosak, mivel a család „házi” levéltára jórészt megsemmisült a második világháború geszti eseményei következtében. A részben fennmaradt iratok elsősorban gazdasági, ügyintézését elősegítő jellegűek. Sajnos a család történetét kísérő művelődéstörténeti vonatkozások szenvedték a legnagyobb kárt. A történet hiányzó részeinek kutatása feltárása részben folyamatban van, részben pedig a jövő kutatóira vár.

Új horizont a tudományos kutatásban

Az új kiadás célja a kutatói tevékenységen túl: érthető közelségbe hozni az embert, a politikust és a generálist. Az előző kiadáshoz képest ezt én egy új horizontnak nevezném, amely nemcsak a tudományos világnak üdvözlendő, hanem erősen mutat a nevelés-oktatás irányába is. Témától függetlenül ezt kell képviselnie minden kutatónak, minden területen a horizont fölé emelkedni: eltérő nyelvezet, szóhasználat, szokatlan helyesírás stb.⁶ A tudományos kutatás új horizontjának másik oldala a tartalom ésszerűsítése, logikai rendjének megtartása, az információ könnyű kinyerése.

Amennyiben a kutatók betartják ezeket az alapvető elgondolásokat (amelyekből később akár szabályok is lehetnek), akkor elképzelhető, hogy jelen korunk generációi lelkesebben járulnak hozzá a történettudomány és a művelődéstörténet kutatásához. Mindenesetre Kozári Monika újabb kiadású könyve már ebben az új szellemben készült: megfelel a tudományosság által megkövetelt kritériumoknak, és más területeken is kiválóan használható forrásmű.

Tisza Kálmán a szépirodalomban

Milyen arányban jelennek meg a jelen írás címében felsorolt jelzők? A címben felsorolt jelzők érdekes módon nem minden esetben válnak élesen el egymástól (nem is lehet). Gondoljuk el, hogy a „generális”⁷ kifejezés miként egyeztethető össze a kompromisszummal?⁸ A politikus persze mindkettővel

⁶ Kozári, p. 11.

⁷ Aki többet szeretne tudni a jelző eredetéről és használatáról, az olvassa el a kötetben szereplő Mikszáth Kálmán-féle hivatkozásokat (többnyire ironikusak). Az idézetekből kiderül, hogy Tisza Kálmán a politikában próbálta tartani a megegyezés politikáját, de a közvetlen környezetében szigorú, kemény fegyelmet tartott. Idézi: Kozári, p. 230-234. Mikszáth Kálmán: *A generális*. 1885. 71. köt.

⁸ Kozári, p. 161.

összegyeztethető. Az ember, a családapa nem. Az ember és a család (1. és 13. fejezet) mintegy keretbe foglalja a közte lévő „kemény magot”, felmelegítve ezzel a szigorú, sokszor kegyetlen és legtöbbször érzelmek nélküli (bár szenvedélyekkel teli) politikai élet ridegségét.

Tisza Kálmán egyéniségéről, jelleméről sokat megtudhatunk a műből – természetesen különböző pozíciókba, változatos helyzetekbe ágyazva. Ugyanakkor vannak olyan vonások, amelyek megragadták az írók, barátok, tisztelők képzeletét is. Az előzőekben már említettem Mikszáth jegyzeteit a „generális” kifejezéssel kapcsolatban. De Lévy József költőnk is szolgál egy sokatmondó kifejezéssel, amely Tisza Paulinán (1862–1940) (Tisza Kálmán lánya) keresztül utal apjára és rajta keresztül a családra:

„A grófnéhoz, mint most már teljesen egészségeshez, most volt először szerencsém. Társalgása kedves, természetes, megnyerő. Kék szeméből jóság és ész sugárzik. Beszélgetése is elárulja az öröklött *„Tisza-talentumot”*. Ő a Tisza Kálmán leánya – Ilona.”⁹

A szépírók közül végül Gárdonyi Gézát szeretném még említeni, aki egy igazi „aranyorzszát” jegyez le Tisza Kálmánnal kapcsolatban. Ez a morzsa híven mutatja a család iránti kötődést, és egyben egyfajta politikai elkötelezettséget is:

„Tiszára azt mondták, hazafiatlan ember. Magam is ingerült voltam ellene, mikor Kossuthot kihonosították. Hanem valami mégis megnyitotta iránta a véleményemet. Egy ízben ugyanis meg akartam venni Rozsnyai antikváriusnál Horváth Mihálynak a magyar nemzet történelmét. S ugyanakkor, mikor a boltban alkudtam rá, belépett az öreg úr.

– Van-e egy Horváth Mihálya? – kérdezte a kereskedőtől.

– Van – felelte az, örömeben reszketve.

– Mi az ára?

– Harminc forint, kegyelmes uram.

– Megveszem, – mondá az öreg úr a kopott bugyellárisát elővéve, – újonnan nem kapom, aztán nevenapja lesz holnap a fiamnak.

És megvette.

Hanem, hogy aztán Tisza Pista mit tanult ebből a történelemből, azt a jövő történelme írja majd meg.”¹⁰

9 *Szentpéteri üres fészkek. Lévy József naplója*. 1. köt. (1892–1907). Szerk. Porkoláb Tibor. Miskolc, ME Textológiai Műhely, BAZ Megyei Levéltár, Herman Ottó Múzeum, 2001. p. 308. Radvánszky Bélánál találkozom, Lévy tévesen nevezi Tisza Paulinát Ilonának.

10 Gárdonyi Géza: *Aranyorzszák*. Bp., Dante, é. n., p. 223-224. (Gárdonyi Géza munkái)

Lám, az irodalomnak milyen személyiségformáló hatása van, mondhatnánk! A szépirodalmi vonatkozások bemutatása minden esetben azért fontos, mert bár sok esetben szubjektív, de ez visz közelebb a megismerni kívánt személy jelleméhez. Ez által leszünk képesek beleélni magunkat a gondolataiba, megvalósításra váró álmaiba, vagy megláthatjuk a megvalósított álmok értelmét, megérthetjük cselekedeteik mozgatóját.

Tisza Kálmán politikai életútja

Az életrajzi kötet tartalmi egységei hűen követik a kronológiát és ezzel együtt az életpálya állomásait a hozzájuk kapcsolódó történelmi eseményekkel együtt. A kötet fő része tizenöt fejezetből áll, amelyek végigvezetik az olvasót Tisza Kálmán életútjának állomásain. A történések egészen a kiegyezés közvetlen előzményeitől indulnak, ezek után a balközép párt problémáin, programjain és tévelygésein keresztül eljutunk a Szabadelvű Párt megalakulásáig, majd Wenckheim Béla miniszterelnöksége mellett Tisza Kálmán magának választja a belügyminiszteri tárcát.

1875, a miniszterelnöki kinevezés éve. Ettől kezdve a könyvben világosan nyomon követhetjük csúcson és hullámvölgyeken, sikereken és válságokon keresztül Tisza Kálmán életének mozzanatait egészen a háborús előkészületekig.

Az előzőekben már többször próbáltam érzékeltetni, hogy Tisza Kálmán kemény, magabiztos jellem volt, így távozása a miniszterelnöki pozícióból is ezt a jellemet követi. Tisza Kálmán népszerű volt: „És minthogy Tisza igazán reálpolitikus volt, amikor megérezte, hogy elveszítette a király bizalmát, benyújtotta lemondását.”¹¹

A következő témakörök kapnak helyet az életút bemutatásában (nem a tartalomjegyzék felosztása alapján):

- család és ember, születéstől a lemondásig
- 1861 és a kiegyezés
- a balközép
- a Wenckheim-kormány
- közigazgatás
- 1878-válság – Kákay Aranyos pamfletje – kitüntetés
- a miniszterelnökség működése az elején és a végén
- modernizáció
- háborús készülődés
- a távozás

¹¹ Kozári, p. 360.

A recenzió írójának nem tiszte, hogy a kutatások tényadatait és rendszerét vizsgálja, főként azért, mert a kutatások szakszerűségével és a kötetben közölt tényadatok valóságtartalmával vitatkozni értelmetlen. Történeti, politikai és társadalomtörténeti szempontból is megfelelően alátámasztott tényeket és magyarázatokat tár elénk a szerző, amelyeket bőséges forrás- és szakirodalom-jegyzékkel kísér. A nevek visszakereshetőségét pedig névmutató segíti.

Végül ...

Nem feladatom Tisza Kálmán megítélése, ezt megtette a szerző. Ha valaki számára ez nem tűnik ki a műből, akkor soha nem fog kiderülni. Ebben az esetben csak egy javaslatom van: újból elolvasni ennek az írásnak a mottóját. Bármennyire is tömény, precíz, információdús a keretbe foglalt politikai pályafutás története, megismerjük a sorok között az embert.

Ezzel együtt természetesen felmerülnek az olvasóban, így bennem is kérdések. Némelyik pillanatnyilag válasz nélkül marad, némelyik magában hordja a választ, és van, ahol még a kérdést is magunknak kell kitalálni. Mit tett hozzá az eddig kialakított Tisza-képhez ez a kötet? Szükség lesz-e még további Tisza Kálmánról szóló monográfiákra? Miért kell még mindig Tisza Kálmánról írni? Miért kell ma is beszélni Tisza Kálmánról, és miért kell még mindig vita vagy inkább gondolkodás, elmélkedés tárgyává tenni cselekedeteit, intézkedéseit?

Sok tanulmány, cikk és egyéb írás született Tisza Kálmán személyéről (könyv alig), de mégis mindig akadnak új szempontok, vagy régi szempontok más aspektusból történő feldolgozásai, amelyek újra és újra előtérbe hozzák (és ezt semmiképpen se vitassuk el tőle) a nagyformátumú politikust. Az is hozzátartozik a róla megjelent írásokhoz, hogy minden szerző valamelyest próbálja az embert is bemutatni, gondolok itt elsősorban a gyermekkori, családi életre. Ezek persze egy-két kivétellel soha nem hatolnak olyan mélyre, hogy aprólékos részleteket is megtudhassunk (nevelés, művelődés, iskoláztatás, családi kapcsolatok területe). Persze ezek a munkák nem is ezért születnek, hanem mindegyik inkább a politikai pályafutás köré építi fel a fő mondanivalót. Ezeken a területeken még váratnak magukra feltáratlan források.

Kozári Monika Tisza Kálmánról írt monográfiája kétszeresen hiánypótló: az első kiadás pótolta a hiányt elsősorban a tudomány számára, a második, átdolgozott megjelenés pedig pótolta a hiányt mindenki számára, akit érdekel országunk és egy ősi család nagyszerű leszármazottjainak története.

(Kozári Monika: *Tisza Kálmán*. Budapest: Gondolat, 2019. 402 p., 12 t. ISBN 978-963-693-954-0)

Further reflections on Monika Kozári's monograph on Kálmán Tisza: how this book can be interpreted, used and integrated into the world of academic research.

Keywords: *Kálmán Tisza, István Tisza, political career of Kálmán Tisza, Kálmán Tisza in literature*

Monografia lui Kozári Monika despre Tisza Kálmán: cum poate fi interpretată, utilizată și integrată această carte în lumea cercetării academice.

Cuvinte cheie: *Tisza Kálmán, Tisza István, viața politică a lui Tisza Kálmán, Tisza Kálmán în literatură*

Tudomány és oktatás az egeri Líceumban

HAMZÓK JUDIT

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
hamzok.judit@uni-eszterhazy.hu

Az egeri Líceum (Eszterházy Károly Katolikus Egyetem) történetét feldolgozó két munka: Nagy Andor (Eszterházy egyeteme. Az egeri Líceum képes albuma, valamint Bartók Béla—Makai János—Nagy Andor: Az egyetemi tervektől az egyetemmé válásig. A Líceumhoz kötődő egeri oktatás története című könyvek ismertetése.

Kulcsszavak: *Eger, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Esterhazy anum Kutatócsoport*

Az egeri felsőoktatás történetének az utóbbi években több jeles munka állít méltó emléket. A 18. század közepén Közép-Kelet-Európa első, oktatási centrumnak szánt épületét, az egeri Líceumot (ma az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem főépülete) a kezdetektől fogva kifejezetten az oktatás és a régió művelődésének szolgálatába tervezte állítani Barkóczy Ferenc, Eger korabeli főpásztora. Az épületet végül az eredeti elképzeléseket továbbfejlesztve Eszterházy Károly egeri püspök (1762–1799) építette fel. Az alapítás koráról és a rákövetkező századok történetéről összegzően első alkalommal az építető püspök Egerbe érkezésének 250. évfordulója alkalmából emlékeztek meg *Az egeri Domus Universitatis és Líceum: oktatás, tudomány, művészet 1763–2013* (szerk. Petercsák Tivadar, Eger, Líceum Kiadó, 2013) című, kivitelezésében és színvonalában is tekintélyes könyv keretében. A kötet újra ráirányította a figyelmet az egeri felsőoktatás és annak hátérintézményeinek gazdag történetére, amelyre a könyv megjelenését követő évben (2014) az Egeri Főegyházmegye és az akkori Eszterházy Károly Főiskola kutatócsoportot is alapított Esterhazy anum néven. E munkacsoport feladata lett elősegíteni gróf Eszterházy Károly egeri püspök szellemi és kulturális örökségének megővését, az Es(z)terházy család történetének kutatásával kapcsolatos tudományos munkák összegyűjtését és összeállítását, valamint az adott kutatási területtel foglalkozó szakemberek összefogását a releváns kutatómunka hatékonyabbá tételének érdekében. Ennek a kutató-szervező munkának első eredményeit mutatják be a jelen recenzió témájául szolgáló kötetek. Az első (*Eszterházy egyeteme. Az egeri Líceum képes albuma* címmel) 2017-ben, a foly-

tatása pedig (*Az egyetemi tervektől az egyetemmé válásig. A Líceumhoz kötődő egri oktatás története* címmel) 2019-ben látott napvilágot az egri Líceum Kiadó gondozásában. A két kötet mind témájában, mind pedig szerkesztésében és tipográfiájában is szerves egységet képez. Az előbbi az egyetem épületére, különösen annak művészi és kulturális örökségeire fókuszál, az utóbbi pedig az épületben helyet kapó oktatás negyedévezredes történetét részletezi.

Az első kötet az Esterhazyánus Kutatócsoportban tevékenykedő, valamint az egri egyetem Kulturális Örökség és Művelődéstörténet Tanszékén oktató kollégák munkája révén született meg. A kiadvány összeállításának apropóját az Eszterházy Károly Főiskola 2016-ban történő egyetemmé válása inspirálta.

A 2017-es és a 2019-es kötet Ternyák Csaba egri érsek és Liptai Kálmán egyetemi rektor köszöntőjével kezdődik. Az egyházi és az egyetemi vezető háláját fejezi ki a barokk korszak egri püspökeinek és a későbbi szakembereknek oktatásszervező, hagyományteremtő munkájukért. Ezt követően az előbbi album esetében Verók Attila, a Kulturális Örökség és Művelődéstörténet Tanszék vezetője, illetve az utóbbinál Pap József, a Történelemtudományi Intézet igazgatója fogalmazza meg gondolatait a kötetek létrejöttének céljáról és körülményeiről. A könyvek létrehozásának céljaként mindketten azt jelölik meg, hogy a kiadványok a tudományos kutatások eredményeit közérthető nyelven, jegyzetapparátussal nem terhelt formában tárják a szélesebb olvasóközönség elé.

Az Eszterházy egyeteme. Az egri Líceum képes album című kötet öt főbb fejezetből áll: 1. *A tudományoknak otthont adó egyetemi ház*, 2. *Reprezentatív programfüzér a Líceum első emeletén: az egyetemi ház freskókkal díszített nagytermei*, 3. *Az égboltot kémlelők varázstornya*, 4. *A hátszág éltető, megtartó ereje*, 5. *A hit, a remény, a szeretet és a tudomány szolgálatában*. A kötet első fejezetét Verók Attila jegyzi, aki összefoglalja 16–18. századi európai oktatásügy helyzetét. Ebben az időszakban a korabeli Magyarországon és tágabb földrajzi környezetében a minőségi képzéseket nyújtó felsőoktatási intézmények száma meglehetősen alacsony volt, ezért a fiatalok intellektuális igényeit a külföldi – német és németalföldi protestáns – egyetemek látogatása (*peregrinatio academica*) szolgálhatta ki. Verók statisztikai adatokkal alátámasztva hangsúlyozza az egri egyetem létrehozásának szükségességét. A Királyi Magyarország területén kizárólag a Pázmány Péter esztergomi érsek által 1635-ben alapított nagyszombati egyetem működött, azonban ez az intézmény sem minősült teljes jogú universitasnak: az orvosi képzés ugyanis anyagi finanszírozás hiányában a 18. század második feléig nem indult meg falai között. A bécsi udvar egy teljes egyetemi struktúra kiépítésére tett kísérletet a kolozsvári jezsuita akadémia birodalmi egyetemnek minősítésével. Az új állami oktatáspolitikával a lépésével is hangsúlyozni kívánta szándékát,

a felekezetek befolyásának mérséklésére törekedett, és központi irányítás alá akarta szervezni az egyetemeket. Erdélyben – a működő kolozsvári intézmény mellett – Nagyszében került szóba egy leendő protestáns egyetem központjaként mint orvos- és jogászképző universitas. Mária Terézia kezdeményezését azonban kizárólag az erdélyi szászok támogatták, a többség azonban elutasította azt a peregrinációs kapcsolatok hanyatlásától tartva. A fejezetben a szerző összefoglalja Eszterházy Károly biográfiáját, a római tanulmányai során szerzett esztétikai tapasztalatokra irányítva a figyelmet, mely az egri főpásztor későbbi építészeti-művészeti törekvéseihez is mintákat adott. Ugyanakkor rávilágít Eszterházy összetett jellemvonásaira: a végtelemül egyszerű, puritán életvitelt folytató egyházfő, hitvallását alázatosan gyakorolva, az európai felvilágosodás korában a tudomány és a művészet nagyvonalú mecénásaként lépett fel.

A második egységben Sarkadi-Nagy Emese mutatja be az egyetemi ház (*Domus Universitatis*) első emeletén található, Eszterházy koncepciójába tökéletesen beleilleszkedő barokk könyvtár, disputaterem és kápolna reprezentatív világát. Mindhárom helyiség ékkövének a mennyezeti freskók számítanak, ezek művészettörténeti elemzését olvashatják a könyv lapjain az érdeklődők. A szerző először a barokk könyvtár mennyezetén megjelenő, Johann Lucas Kracker és veje, Joseph Zach által festett, *A trienti zsinat* című freskó keletkezésének körülményeit, témáját, szereplőit jellemzi. Ezt követően a könyvtár Lotter Tamás egri asztalos keze munkáját dicsérő, tölgy- és bükkfából készült polcrendszerét és karzatelemeit, valamint a Halblecher Vencel által készített reliefeket és tondókat ismerhetik meg az olvasók. A virtuális épületbejárás következő helyszíne az egykori magiszterjelöltek disputációs vitáinak helyet adó díszterem, ahol Franz Siegrist: *A négy fakultás* című mennyezeti freskójáról tudhatnak meg hasznos ismereteket az érdeklődők. Siegrist az egyetemi oktatás négy, elengedhetetlenül szükséges alappilérét (bölcselet, teológia, jog- és orvostudomány) és a hozzájuk kapcsolódó fakultásokon megszerezhető tudást szemléltette a helyiség négy sarkából kiindulva. A harmadik terembe, a kápolnába belépve, azaz „belapozva”, Sarkadi ikonográfiai tolmácsolásában az olvasók szeme elé tárul Franz Anton Maulbertsch: *A mennyország szentjei* című csodálatos freskója. A terem témáját tekintve többszöri egyeztetésen esett át a 18. század végén, melyek eredményeként a festő végül a mennyország szentjeinek képi megjelenítésére vállalkozott, a hitvallási dogmatika egyik alapvető elemére, a Szentháromságra utalva. A kompozíció egyik jelenete a Habsburg-ellenes politikát erősítve Magyarországot eredetileg Szűz Mária országaként ábrázolta, de a freskó érintett szereplőit a későbbiekben Árpád-házi szentek alakjaira cserélték.

A kötet harmadik fejezetét Nagy Andor jegyzi, aki rávilágít a 16–18. század során végzett természettudományi (földrajzi-csillagászati) megfigyelések

jelentőségére egy-egy tudós (Kopernikusz, Brahe, Galilei, Kepler, Newton) munkásságát kiemelve, valamint bemutatja, hogy az Egerben is tevékenykedő, morva származású csillagász, Hell Miksa milyen megfigyelő műszereket, távcsöveket, lencséket szerzett be külföldi neves szakemberektől, és hogyan rendezte be a tudományos megfigyelések színteréül szolgáló, európai viszonylatban is figyelemre méltó csillagvizsgáló torony helyiségeit. A szerző kiemeli Madarassy János, Tittel Pál és Albert Ferenc munkásságát, valamint a közel-múltig Varázstorony néven működött csillagvizsgáló tudományos-ismeretterjesztő szerepének jelentőségét.

A következő fejezetben Verók Attila a barokk könyvtár gyűjteményét és a püspöki-érseki nyomda tevékenységét mutatja be. Megállapítja, hogy a könyvkiadásra szakosodott intézmény egyértelműen felvette a versenyt a korábban erdélyi (Nagyszében, Brassó, Gyulafehérvár, Nagyvárad, Kolozsvár) és felvidéki (Kassa, Rozsnyó) területeken alapított tipográfiaikkal. A könyvtár mintegy 16.000 darabos gyűjteményében közel húsz nyelven korabeli bölcséleti, természettudományi (orvosi, csillagászati, fizika-kémia), jogi, teológiai, szépirodalmi témájú könyvritkaságok (incunabulumok, misszálék, óraskönyvek, krónikák, kéziratos levelek stb.) voltak megtalálhatók, a tudománykedvelők szerteágazó igényeit kiszolgálva. A szerző néhány unikális példányt is említ (Thuróczi-féle krónika, Dante-kódex, Mikes Kelemen eredeti törökországi levelei). Emellett felsorol néhány olyan nevesebb nyomtatványt is, amelyeket a teológiai oktatás vagy a mindennapi hitvallás gyakorlása során használtak, például Giuseppe Maria Prola Örök élet napja című könyvének Rusvai Lőrinc-féle magyar fordítását, mely a korabeli nagy érdeklődésre tekintettel később Kolozsvárott újabb kiadást érhetett meg. A fejezetben még Veres Gábor muzeológus emlékezik meg az egri muzeális líceumi gyűjteményről, melyet Bartakovics Béla egri érsek egészített ki egy képtárral és saját numizmatikai gyűjteményével. Ez az intézményesülő kollektív Samassa József, majd Szmeccsányi Lajos érseksége idején nyilvános múzeumi közgyűjteményként működött a 19. század végén és a 20. század első felében.

A záró fejezetben a Nagy Andor–Bartók Béla szerzőpáros az egri papnevelés és jogászképzés 18. századi történetének bemutatására vállalkozik, melynek históriáját a 19–20. századi egri érsekek időszakában is végigkövetik. A fejezetben ezenkívül helyet kap a Pyrker János László egri érsek által megalapított magyar nyelvű tanítóképző (1828) történetének és az egyéb, rövid életű líceumi iskoláknak (rajziskola, római katolikus fiú felső kereskedelmi iskola) a tárgyalása is. Végezetül a szerzők rövid áttekintést nyújtanak az egri intézmény sorsáról az 1949. évi államosítástól egészen 2016-ig terjedően, az egyetemi rang elnyerésének dátumáig.

*

Az előzőekben bemutatott képes album oktatástörténeti súlypontú folytatása 2019-ben jelent meg az Eszterházy Károly Egyetem Történelemtudományi Intézetének és az Esterhazyánus Kutatócsoport munkatársainak (Bartók Béla, Makai János, Nagy Andor) közreműködésével. A könyv három főbb fejezetből áll: 1. *Egyetemalapítási törekvések a barokk Egerben (1700–1828)*, 2. *Az egri érseki Líceum iskolái 1828–1948 között*, 3. *A pedagógiai főiskolától az egyetemig (1948–2016)*.

Nagy Andor rövid oktatástörténeti előzménnyel indítja írását, kifejtve a 16–17. századi magyarországi ifjak világi és felekezeti felsőoktatási lehetőségeinek korlátozottságát. Szövegében utal a 2017-es kötetben már Verók Attila által is felvetett problémára, azaz a magyarországi felsőoktatási képzőhelyek általános hiányára, valamint az ezt a hiátus áthidaló peregrináció jelenségének szerepére. A szerző megemlíti, hogy a katolikus papnevelés megreformálásának igényét már 1545–1563 között a trentói/trienti zsinaton megfogalmazták. A katolikus reform hatására nyílt meg Rómában a Szent Gergely Egyetem (*Pontificia Universitas Gregoriana*) mellett a teológiai tanulmányokat folytató növendékek támogatását biztosító *Collegium Germanicum* és *Collegium Hungaricum*. A két utóbbi intézményt a 16. század végén egyesítették *Collegium Germanicum et Hungaricum* néven, amely ezután a magyarországi és a német területekről érkező hallgatóknak biztosított bentlakásos lehetőséget.

Az említett zsinat egyik határozatában előírta, hogy minden egyházmegyében kötelező papi szemináriumokat létesíteni. Ennek az Egri Egyházmegye előbb Kassán, majd Egerben is megteremtette a feltételét Fenessy György, Telekesy István, Erdődi Gábor, Barkóczy Ferenc és Eszterházy Károly püspökök kapcsolódó tevékenysége révén. A fejezetben a szerző bemutatja az egri papképzés alakulását (a képzési paletta fokozatos bővülése, jeles oktatók, szabályzatok) a négy barokk kori egri püspök (Telekesy István, Erdődi Gábor, Barkóczy Ferenc, Eszterházy Károly) idején. Nagy Andor jelzi, hogy a bécsi udvari döntések hatására a magyar és az erdélyi papnevelő, valamint az akadémiai jogászképző intézmények felépítése is módosult az 1750-es évek elején. A történész az egri jogászképzés kialakulását és kezdetleges fejlődését is felvázolja. Az egri képzőhely létrehozásának szükségszerűségét abban látja, hogy regionális szinten csak Kolozsvárott volt elérhető jogi akadémia, ahol a városi és megyei hivatali állásokhoz elengedhetetlen képesítést megszerezhettek az ügyvédjelöltek. A megálmodott egri egyetem egyik különlegességéről is meg kell itt emlékeznünk: a helyi orvosképzés (*Schola Medicinalis Agriensis*) megindulása is ehhez az intézményhez köthető. A képzés szakmai kivitelezője Markhot Ferenc orvosdoktor volt, aki 1758-ban Nagyváradról költözött Egerbe. Az egrivé lett medikus Eszterházy püspök anyagi támogatásá-

val rendezett be tantermeket a Líceumban, a hallgatók számára pedig az egykori irgalmasrendi kórházban biztosított gyakorlati lehetőséget. Egyetemi szintű orvosképzés csupán 1769 és 1774 között létezett Egerben, amelyet először uralkodói rendelet tiltott be, majd az 1777-es tanügyi szabályzat, a *Ratio Educationis* pecsételte meg a Markhot-féle iskola sorsát: az intézményben legfeljebb líceumok szintjén működő képzés (pl. bábaképzés) folyhatott tovább. Hasonló helyzetbe került a kolozsvári orvosi kar is, amely 1767-től képzett doktorokat, azonban Mária Terézia 1777-es szabályzata ennek a képzőhelynek a fejlődését is megakasztotta. Az egri tudományos fellegvár kiteljesedéséhez a csillagvizsgáló felépítése is hozzájárult. Eszterházy püspök a torony megfelelő kivitelezésére az egykor a kolozsvári egyetemen matematikát és csillagászatot is tanító asztronómust, a budai és a gyulafehérvári obszervatórium (1792) fejlesztőjét, Hell Miksát kérte fel. A püspök megbízta a tudóst, hogy az egri csillagdat a lehető legmodernebb eszközökkel szerelje fel, ami meg is valósult.

Eszterházy tudományos-intellektuális jellegű elképzeléseihez illeszkedett a püspöki könyvtár megalapítása és a püspöki tipográfia tevékenysége is, utóbbi alapjait még Barkóczy Ferenc fektette le. A szerző szól a monumentális könyvtár kialakításáról, említést tesz a líceumi mennyezeti freskók (könyvtárterem, disputaterem, kápolna) megszületésének körülményeiről, a bútorzatok kivitelezéséről.

Nagy Andor a püspöki-érseki nyomda jelentőségén kívül néhány egyházi illetőségű személyt sorol fel, akik napi munkájuk mellett irodalmárként is tevékenykedtek, például Berényi Sándor, Eötvös Ferenc, Balajthy Máté, Szeitz Leó vagy a későbbi erdélyi püspök, Batthyány Ignác, aki Gyulafehérvárott egy 63.000 kötetes bibliotékát létesített. A terjedelmi korlátok okán egyik könyvben se szerepel, hogy az erdélyi püspök Eszterházy hatására hogyan alakította ki a Batthyaneumot (1789). A gyulafehérvári könyvtárhoz egy kagyló- és ásványgyűjtemény is tartozott, hasonlóan a későbbi egri érseki líceumi múzeumhoz. Nagy Andor rövid áttekintést ad az Eszterházy halála (1799) utáni oktatási és művelődési tevékenységről, amelyet a *II. Ratio Educationis* hatására ismételten meg kellett reformálni, a legszembeötlőbb változás a papi és a jogi képzések átstrukturálásában volt tetten érhető.

A könyv második fejezetében Bartók Béla az egri érseki Líceumban zajló papnevelés, a jogászképzés, a Pyrker János László érsek által életre hívott tanítóképző, valamint egyéb iskolák (elemi iskolák, rajziskola, egri Római Katolikus Fiú Felsőkereskedelmi Iskola és jegyzőtanfolyam) fejlődéstörténetét helyezi bele a reformkorba, folytatólagosan mutatva be működésüket az 1848–1849-es forradalom és szabadságharctól kezdve a Bach-korszakon át a kiegyezésig, valamint a világháborúk időszakában. Minden alegységben részletezi, hogy milyen önszerveződő kulturális egyesületek (szavalóköri, jogá-

szokat segélyező évenkénti bálók, cserkészcsapatok stb.) alakultak a Líceumban, és röviden beszámol tevékenységükről. A szerző kiemeli, milyen jelentős szerepe volt a térségben például az egri pedagógusképzésnek és a líceumi gyakorlóiskolának, vagy hogy a rendes egri jogakadémiai képzés működése a 19. század második felében mennyire egyedülállónak minősült a budai vagy a kolozsvári mellett. Bartók Béla jelzi, hogy Joó János rajziskolája nürnbergi mintára alakult meg a művészet és a tudomány kapcsolatát erősítő, Eszterházy-féle felfogású rajzoktatás szellemi hagyatékaként. Joó elképzelésében egy polytechnikum elnevezésű komplexum kiépítése is szerepelt, de anyagi támogatást nem kapott tervének megvalósításához. A fejezetben megjelenik, hogy a tanítóképzőben, a jogakadémián vagy a jegyzőtanfolyam keretében milyen módon emlékeztek meg Eszterházy püspökre és a háborúban odavesztett egykori egri diákokra, az aradi vértanúkra. A történész megemlékezik arról is, hogy az egyes időszakokban milyen intézkedések vezettek a különböző képzőhelyek esetleges megszűnéséhez. Kitér arra is, hogy a felekezeti és a világi oktatást az 1949-es államosítás következtében szétválasztották, így Egerben a papnevelés kizárólag a Hittudományi Főiskolán folytatódhatott tovább, a jogásképzés pedig – közel két évszázadnyi működést követően – 1949-ben végérvényesen megszűnt.

Makai János az államosítástól 2016-ig kalauzolja az olvasót. Ebben az időszakban kormányzati döntések sorozatának köszönhetően az 1760-as évek óta dédelgetett egyetemi tervek végül egyetemalapításban realizálódtak Egerben. A négyfakultásos barokk „egyetemből” 1949 után kizárólag a tanítóképzés maradt meg a hevesi megyeszékhelyen, de a szerző felhívja a figyelmet, hogy nem a Pyrker-féle képzés működött tovább, hanem Debrecenből helyezték át a bázisképzést. A záró fejezetben nyomon követhető, hogyan strukturálódott át az '50-es évektől a '90-es évekig a tanárképzés. Makai János megemlékezik arról is, hogy 1969-ben miért vette fel Ho Si Minh vietnámi kommunista vezető nevét a tanárképző főiskola, és 1990-ben hogyan kapta meg az intézmény ma is használatos nevét. Az utolsó alfejezetben a szerző felvázolja, hogy 2013-tól 2016-ig hogyan segítették elő az egyetem tényleges létrejöttét az intézményi integrációk, Sárospatak, Gyöngyös és Jászberény campusainak az egri intézményhez történő csatolása.

A 2017-ben és a 2019-ben megjelent könyvek szorosan kapcsolódnak egymáshoz, érzékeltetve, hogy a Líceum épületét joggal tekinthetjük Eger és a régió oktatási, tudományos, művészeti központjának mind szimbolikus, mind a szó valódi értelmében. Véleményem szerint a két kötetet érdemes egymás mellett, ill. után olvasni, hiszen koncepciójuk összeér. A két kötet szerkesztését és kivitelezését tekintve is gondos munka. A szöveget archív és mai fotók teszik érdekesebbé és követhetőbbé. Nem melleleg pedig képet adnk a Eszterházy Károly szellemi és tárgyi kulturális örökségének rendkívüli gazda-

ságáról. A két könyv megmutatja, hogy az egri *Domus Universitatis* milyen kulturális-intellektuális lehetőségeket hordoz(ott) magában, és milyen gyakorlati pedagógiai formációk valósulhattak meg a neves 18. századi egri püspök egyetemi házában az évszázadok során. Az épülettel kapcsolatban a *genius loci* eszméjét nagymértékben erősítheti az a tény, hogy kormányzati döntés következtében 2021 nyarán az egri egyetem visszakerült eredeti fenntartójához, az Egri Főegyházmegyéhez, így az egri érsekség még nagyobb lehetőséget kapott egykori egyházi elöljárói hagyatékának méltó ápolására, az intézmény hírnevének megőrzésére és fokozására.

(Nagy Andor (szerk.): *Eszterházy egyeteme. Az egri Líceum képes albuma*. Eger: Líceum Kiadó, 2017. 157 p. ISBN 978-615-5621-62-8)

(Bartók Béla – Makai János – Nagy Andor: *Az egyetemi tervektől az egyetemé válásig. A Líceumhoz kötődő egri oktatás története*. Eger: Líceum Kiadó, 2019. 173 p. ISBN 978-963-496-139-0)

The presentation of the two works on the history of the Lyceum of Eger (Eszterházy Károly Catholic University): Andor Nagy's "Eszterházy University. The Lyceum of Eger's Photo Album" , and Béla Bartók, János Makai, Andor Nagy: "From the University Blueprints to Becoming a University. The History of Education in Eger Related to the Lyceum of Eger".
Keywords: *Eger, Eszterházy Károly Catholic University, Esterhazyenum Research Group*

Două lucrări despre istoria Liceului din Eger (Universitatea Eszterházy Károly): Nagy Andor: „Universitatea lui Eszterházy. Albumul foto al Liceului din Eger” , și Bartók Béla—Makai János—Nagy Andor: „De la planuri la universitatea în sine. Istoria educației din Eger legată de Liceul din Eger”.
Cuvinte cheie: *Eger, Universitatea Eszterházy Károly, Grupul de cercetare Esterhazyenum*

Vitéz János – Janus Pannonius 550

N. CSÁSZI ILDIKÓ

Partiumi Keresztény Egyetem (Nagyvárad)

ncsasziiildiko@gmail.com

Vitéz Jánosra és Janus Pannoniusra, a magyar humanizmus két kiemelkedő alakjára emlékeztünk 2022. november 14-én a Partiumi Keresztény Egyetemen. Az előadások mellett a korszak zenei életének megidézésére is sor kerül. A rendezvény a „Vendégoktatók a magyar kultúráért 2022” program keretében valósult meg.

Kulcsszavak: *Vitéz János, Janus Pannoniust*

Verók Attila (egyetemi tanár, EKKE-PKE): Vitéz János nagyváradai püspök a magyar humanizmus megteremtője

Az író, politikus és egyházfő Vitéz János (1400k.–1472) Várad történetének egyik ikonikus alakja. 1445 és 1465 között váradai püspökként a humanista szellem ékkövévé tette a várost. Itt indult útjára az első magyarországi akadémiai mozgalom, amely két évtizeden át nemzetközi szinten is nagy elismertségnek örvendett. Korának neves humanistái (pl. Pier Paolo Vergerio, Enea Silvio Piccolomini) között olvasással-tanulással alapos humanista műveltséget szívott magába. Híres, Váradon alapított könyvtárának kódexeit szorgosan tanulmányozta, szövegüket saját kezűleg javította, jegyzeteket írt beléjük. A természettudományok közül főként a csillagjósolás érdekelte, kora kitűnő csillagászaival (pl. Johannes Regiomontanus, Marcin Bylica) rendezte be csillagvizsgálóját Váradon. Ha írásművészete mellett figyelembe vesszük főpapi székhelyein működő tudós körét, építkezéseit, a pozsonyi egyetem alapítása körüli buzgalmát, számos fiatal tehetség (pl. Janus Pannonius, Váradai Péter) taníttatásában szerzett pártfogói érdemeit, megértjük, mivel érdemelte ki „a magyar humanizmus atyja” megtisztelő titulust.

Sebők Melinda (egyetemi docens, KRE): Janus Pannonius mandulafájának átváltozásai

Janus Pannonius a magyar humanizmus legkiemelkedőbb egyénisége, az első európai hírű költő. Az előadás kitér a reneszánsz alkotó műveltségére, sokszínűségére, műfaji változatosságára (epigramma, elégia, ars poetica,

panegyricus, epistola), de elsősorban az 1466-ban keletkezett, rendkívüli képi gazdagságú, *De amygdalo in Pannonia nata* (Egy dunántúli mandulafáról) epigrammaformába sűrített elégia elemzésére vállalkozik. A korán virágzó mandulafa csodája, a mögé sűrített sorsjelkép és a gazdag mitológiai utalások egysége ötvöződik a műalkotásban. Az előadás a latin nyelven keletkezett alkotás többféle fordítását (Geréb László, Jankovits László, Weöres Sándor) hasonlította össze, majd a Janus Pannonius-vers Weöres Sándor-féle átköltésének örök virágzására hívta fel a figyelmet.

Csörsz Rumen István (irodalomtörténész, BTK Irodalomtudományi Intézete): Orpheus és az igricek. Énekelt költészet Magyarországon a 15. században. (zenei előadás)

A 15. században az énekelt költészet hagyománya több ágon fejlődött Magyarországon, sajnos némelyikükről kevés adatunk van. Az eredetileg is énekes, egyszólamú világi műfajok (mesterdal, diákköltészet stb.) repertoárja tovább szélesedett, egyes zenei témák a többszólamú kompozíciókban is helyet kaptak a híres zenei vándortémák (pl. *L'homme armé*, *Fertur in conviviiis* stb.) révén. Az egyébként olvasásra szánt, latin nyelvű humanista költészet egyik terjesztési útja szintén a zenéhez, azon belül az iskolai poézisoktatáshoz kapcsolódott a 16. század elejétől, az ún. metrikus ódák révén. Ennek akár Janus Pannonius versei is szövegeül szolgálhattak. A csak szájhagyományban terjedő magyar nyelvű epikus énekek (amelyekről Galeotto Marzio is tudósít) kivételes darabja a talán valóban éneklésre szánt *Szabács viadala*. Az előadó néhány korabeli hangszer kíséretével adott ízelítőt a felsorolt zenetörténeti emlékekből.

On 14 November 2022, we remembered John Vitéz and Janus Pannonius, two outstanding figures of Hungarian humanism, at the Partium Christian University, Oradea. In addition to the presentations, the music of the period was also evoked. The event was part of the „Guest Lecturers for Hungarian Culture 2022” programme.

Keywords: *John Vitéz, Janus Pannonius*

Pe 14 noiembrie 2022, la Universitatea Creștină Partium, au fost comemorați Ioan Viteaz și Janus Pannonius, două personalități marcante ale umanismului maghiar. Pe lângă prezentări, a fost evocată și muzica din aceeași perioadă. Evenimentul a făcut parte din programul intitulat: „Lectori invitați pentru cultura maghiară 2022”.

Cuvinte cheie: *Ioan Viteaz, Janus Pannonius*

CONTENT

MOLNÁR-TAMUS VIKTÓRIA GABRIELLA: Conductor Imre Csenki's Years in Debrecen in the Era of Community Culture (1944–1948)	3
BALÁZS GÉZA: "Soulful" Grammar	13
H. TÓTH ISTVÁN: About our Ladislaus-Hymn and Literary Education	25
PÁPAI-SZÁSZ ERIKA: Wine-Related Phrases in the Language of Pir Commune, Satu Mare	41
PÁL IMOLA: A Semiotic Study of the Reformed Graveyard in Culciu Mic Commune, Satu Mare	47
ZIMA (TANKÓ) ANNA: Signs on the Infant and Their Meaning in Folk Culture	55
NAGY ANITA-ANDREA: Traditional and Modern Scarecrows. The Semiotics of the Scarecrow	59
BALÁZS EMŐKE: Meaningful Body Signs	65
VERÓK ATTILA: "It is fitting, in fact necessary, that he who would see foreign lands should know his own country first." Péter Bod, the 18th Century Transylvanian Forerunner of Hungarian Cartography	81
CZEGLÉDI LÁSZLÓ: Kálmán Tisza — Family, Politics and the "General". Reflections on the Monograph of Monika Kozári Entitled Kálmán Tisza	87
HAMZÓK JUDIT: Science and Education in the Lyceum of Eger	97
N. CSÁSZI ILDIKÓ: Vitéz János – Janus Pannonius 550	105

CUPRINS

MOLNÁR-TAMUS VIKTÓRIA GABRIELLA: Anii dirijorului Imre Csenki la Debrecen în epoca învățământului liber (1944–1948)	3
BALÁZS GÉZA: Lingvistica asemănătoare sufletului	13
H. TÓTH ISTVÁN: Despre cântecele noastre legate de regele Ladislau și educația literară	25
PÁPAI-SZÁSZ ERIKA: Frazeologisme legate de vin în limbajul din comuna Pir	41
PÁL IMOLA: Un studiu semiotic al cimitirului reformat din satul Culciu Mic	47
ZIMA (TANKÓ) ANNA: Semnele de pe sugăr și semnificația lor în cultura populară	55
NAGY ANITA-ANDREA: Sperietori de ciori tradiționale și moderne. Semiotica sperietoarei de ciori	59
BALÁZS EMŐKE: Meaningful Body Signs	65
VERÓK ATTILA: „Este potrivit, chiar necesar, ca cel care dorește să vadă țări străine să își cunoască mai întâi propria țară.” Bod Péter, precursor transilvănean al cartografiei maghiare din secolul al XVIII-lea	81
CZEGLÉDI LÁSZLÓ: Tisza Kálmán – familie, politică și „generalul”. Reflecții asupra monografiei lui Kozári Monika intitulată „Tisza Kálmán”	87
HAMZÓK JUDIT: Știință și educație în Liceul din Eger	97
N. CSÁSZI ILDIKÓ: Vitéz János – Janus Pannonius 550	105